

EDİTÖR

Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL

**ATATÜRK
İLKELERİ VE
CUMHURİYET
TARİHİ**

Alanında Araştırmalar ve Değerlendirmeler

**MART
2025**

İmtiyaz Sahibi • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni • Eda Altunel
Yayına Hazırlayan • Gece Kitaplığı
Editör • Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL

Birinci Basım • Mart 2025 / ANKARA

ISBN • 978-625-388-284-6

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı

Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt
No: 22/A Çankaya/ANKARA Tel: 0312 384 80 40

www.gecekitapligi.com
gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Bizim Buro
Sertifika No: 42488

**Atatürk İlkeleri ve
Cumhuriyet Tarihi
Alanında Araştırmalar
ve Değerlendirmeler**

Mart 2025

Editör:
Doç. Dr. Kurtuluş DEMİRKOL

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL LOKANTALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ferit Ercan YARGUN1

BÖLÜM 2

DEMOKRATİK PARTİNİN KENTLEŞME, BELEDİYECİLİK, MESKEN VE KONUT POLİTİKASI

Ethem Murat GÜL.....17

BÖLÜM 3

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SAMSUN BELEDİYESİ'NİN UYGULAMALARI VE SAMSUN'UN GELİŞİMİNDEKİ ETKİSİ

Ethem Murat GÜL.....51

BÖLÜM 4

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İSTANBUL PASTANELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME”

Ferit Ercan YARGUN89

BÖLÜM 1

ATATÜRK İLKELERİ VE CUMHURİYET

FERİT ERCAN YARGUN

¹Bu çalışmada Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında hazırlanan “Cumhuriyet Dönemi Kültür Ekseninde İstanbulda Yeme İçme Alışkanlığının Mutfak ve Mekanlar Üzerinde Değişimi 1923-1969” adlı doktora tezinden yararlanılmıştır.

²Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi; Orcid Numarası: 0009-0006-3781-9804; Mail: feritercanyargun@gmail.com

Giriş

Değişim, insanlık tarihinin en önemli meselelerinden biri olarak karşımıza çıkmakta ve toplumsal değişim kavramını net bir şekilde tanımlamak her zaman kolay olmamaktadır. Kültürel ve sosyal alandaki değişimler, genellikle yaşanan dönemin özelliklerine ve dinamiklerine bağlı olarak şekillenir. Cumhuriyet dönemi ise, toplumsal hayatın birçok alanında köklü değişimlerin yaşandığı önemli bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir (Güzel, 2014). Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'de toplumsal ve kültürel hayatta yaşanan değişim ve dönüşüm, yemek kültürüne ve lokantacılık anlayışına da yansdı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan geleneksel yemek alışkanlıkları, Cumhuriyet'in modernleşme ve batılılaşma idealleri doğrultusunda yeniden şekillendi (Martın, 2017). Lokantacılık, turizm sektörünün gelişimiyle birlikte önemli bir alan haline gelmiştir. Yeme-içme kültürünün evrimi, gastronomi turizmi ve yerel değerler gibi konulara olan ilgiyi artırmıştır (Korkmaz, 2010). 21. yüzyılda küreselleşmeyle birlikte artan işletme sayısı sektörde yoğun rekabeti beraberinde getirmiş, Türkiye'de ise son 20 yılda zincirleşen hızlı yiyecek işletmeleri hızla yaygınlaşmıştır (Sarışık ve Hatipoğlu, 2013; Türksöy, 2015). İstanbul, bu dönüşümün en belirgin yaşandığı şehirlerden biri olarak, hem geçmişin izlerini taşıyan hem de yeni bir yemek kültürünün doğduğu bir merkez haline geldi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında lokantalar, yalnızca yemek yenen mekanlar olmaktan çıkarak, toplumsal değişimin ve modernleşmenin birer simgesi haline geldi. Osmanlı döneminde lokantalar, daha çok esnaf lokantaları ve mahalleye özgü küçük yemek mekanları şeklinde faaliyet gösterirken, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu mekanlar çeşitlenmeye başladı (Genç vd, 2023). Esnaf lokantaları, halkın günlük yemek ihtiyacını karşılamaya devam ederken, Batı etkisindeki restoranlar ve lüks lokantalar da açılmaya başladı. Özellikle İstanbul'un Pera (Beyoğlu) bölgesi, Batı mutfağının etkilerini taşıyan modern restoranlarla dikkat çekti. Bu lokantalar, sadece yemek sunmakla kalmayıp, aynı zamanda yeni bir yaşam tarzını temsil ediyordu. Batı tarzı dekorasyon, modern masa düzeni ve hijyen anlayışı, bu mekanların önemli özellikleri haline geldi.

Cumhuriyet'in modernleşme politikaları, lokantalarda sunulan yemeklerin çeşitlenmesine de katkıda bulundu. Geleneksel Osmanlı mutfağının zengin yemek çeşitleri, Cumhuriyet'in yenilikçi vizyonuyla harmanlanarak lokanta menülerinde yer buldu. Bunun yanı sıra, Fransız ve İtalyan mutfağı gibi Batılı mutfaklardan esinlenen yemekler de popüler hale geldi (Ekşigil, 2020). Bu durum, yalnızca yemeklerin içeriğini değil, sunum ve servis anlayışını da değiştirdi. Cumhuriyet dönemi lokantalarında, yemeklerin Batı tarzı bir düzen içinde sunulması, modernleşmenin bir göstergesi olarak kabul edildi. Yabancı etkiler ve batılılaşma süreci, İstanbul'daki lokantaların mimari ve işletme anlayışına da yansdı. Özellikle lüks resto-

ranlar, Avrupa'daki benzerleriyle yarışacak şekilde tasarlandı (Eryılmaz, 2022). Bu lokantalar, yalnızca yemek yemek için değil, aynı zamanda sosyal etkinlikler ve buluşmalar için de tercih edilen mekanlar haline geldi. Dönemin elit kesimi, bu mekanlarda bir araya gelerek modernleşme sürecinin bir parçası olmayı benimsedi. Ancak, bu süreç yalnızca elit kesimle sınırlı kalmadı; esnaf lokantaları da modernleşme sürecine ayak uydurarak hijyen ve düzen gibi konulara daha fazla önem vermeye başladı. Cumhuriyet Dönemi İstanbul lokantalarının izleri, günümüzde hâlâ canlı bir şekilde hissedilmektedir. Esnaf lokantalarından lüks restoranlara kadar uzanan çeşitlilik, bu dönemin mirasını taşımaktadır. İstanbul'un yemek kültürü, Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılan bu temeller sayesinde hem geleneksel hem de modern unsurları bir araya getiren zengin bir yapıya sahiptir (Taner ve Çetin, 2023). Bu lokantalar, yalnızca birer yemek mekanı değil, aynı zamanda İstanbul'un sosyal ve kültürel dönüşümünün birer tanığı olarak tarihe geçmiştir.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İstanbul'da Sosyal ve Kültürel Dönüşüm

Kültür, toplumların ve uygarlıkların nesilden nesile iletişimle aktardıkları maddi ve manevi değerlerin tümü iken (Koç, 2024), Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da yaşanan sosyal ve kültürel dönüşüm, bu değerli mirasın modern dünya dinamikleriyle bütünleşerek yeni bir kimliğe evrilmesinin simgesi olmuştur. Çünkü, Cumhuriyet'in ilanı, yalnızca bir yönetim değişikliği değil, aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısında köklü bir dönüşüm sürecinin başlangıcıydı. Bu dönüşümün merkezlerinden biri olan İstanbul, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını taşıyan bir şehir olarak hem de Cumhuriyet'in modernleşme ideallerinin uygulandığı önemli bir sahne olarak dikkat çekiyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul, geleneksel yapılar ile modernleşme çabalarının iç içe geçtiği, yeniliklerle dolu bir dönem yaşamaya başladı. İstanbul'un sosyal hayatında Cumhuriyet'in etkisi, özellikle laikleşme ve modernleşme politikalarıyla kendini gösterdi (Marttin, 2017). Yeni rejim, halkın yaşam tarzını modernleştirmek ve Batı ile uyumlu hale getirmek amacıyla çeşitli reformlar gerçekleştirdi. Bu reformların etkisi, günlük yaşamın pek çok alanında hissedildi. Örneğin, kıyafet devrimiyle birlikte İstanbul sokaklarında şapka takan erkekler ve modern kıyafetler giyen kadınlar görülmeye başlandı. Kadınların toplumsal hayata katılımı teşvik edilirken, eğitim ve çalışma hayatında kadınların rolü giderek arttı. Bu değişimler, İstanbul'un sosyal dokusunda köklü bir değişime yol açtı. Kültürel alanda ise Cumhuriyet, halkı sanata ve eğitime yönlendiren bir dizi girişimde bulundu. İstanbul, bu dönemde tiyatro, sinema ve müzik gibi alanlarda önemli bir gelişim kaydetti. Halk evleri ve kültür merkezleri, halkın eğitimine ve kültürel geliş-

mine katkıda bulunmayı amaçladı. Bu merkezlerde düzenlenen etkinlikler, halkın Cumhuriyet ideallerine uygun bir şekilde modernleşmesine katkı sağladı. Ayrıca, Latin harflerinin kabulüyle birlikte okuma-yazma oranını artırma çabaları da İstanbul'da yoğun bir şekilde yürütüldü. Şehirde açılan kurslar ve okullar, halkın yeni harflerle tanışmasını hızlandırdı.

Cumhuriyet'in modernleşme çabaları, İstanbul'un mimari ve kentsel yapısında da kendini gösterdi. Geleneksel Osmanlı mimarisi, yerini daha sade ve işlevsel Cumhuriyet dönemi yapılarında buldu. Şehirde yeni yollar, meydanlar ve kamu binaları inşa edilirken, eski yapılar restore edildi (Berkes, 2002). Bu süreçte, Batı'dan esinlenen mimari tarzlar ön plana çıktı ve şehirde modern bir görünüm oluşturuldu. Bununla birlikte, İstanbul'un sosyal ve kültürel dönüşüm süreci, her zaman kolay olmadı. Geleneksel yaşam tarzına bağlı kesimler ile modernleşme yanlıları arasında zaman zaman gerilimler yaşandı. Özellikle kırsal kesimden gelen göçmenler, modernleşme sürecine adapte olmakta zorlanırken, şehirde geleneksel ve modern yaşam tarzlarının bir arada bulunduğu bir mozaik oluştu. Ancak tüm bu zorluklara rağmen, İstanbul, Cumhuriyet'in ilk yıllarında modernleşme sürecinin en önemli merkezlerinden biri haline geldi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul, sosyal ve kültürel anlamda büyük bir dönüşüm yaşadı (İlbeyi, 2006). Geleneksel yapılar ile modernleşme çabalarının bir arada olduğu bu dönem, şehrin kimliğini yeniden şekillendirdi. İstanbul, bu süreçte hem Cumhuriyet'in modernleşme ideallerinin taşıyıcısı hem de toplumsal değişimlerin en yoğun yaşandığı şehir olarak tarihe geçti.

Cumhuriyet Dönemi İstanbul'unda Lokanta Türleri

Lokanta veya restoran, ücret karşılığında müşterilere yemek ve içecek hazırlanıp servis edilen yer. Çoğunlukla büyük bir yemek salonu ve mutfaktan meydana gelir. Sözcük, Fransızca restaurer ('restore etmek', 'canlandırmak') kelimesinden türemiştir. Cumhuriyet dönemi Türk mutfağı, lokantacılık da Anadolu ve İstanbul mutfağı olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Çok uluslu kültürleri barındıran İstanbul, mutfak zenginliğini bu çeşitliliğe ve ticaret merkezi olmasına borçludur. Anadolu mutfağı ise yöresel farklılıkları, zengin sofraya düzeni ve pişirme yöntemleriyle dikkat çeker. Mercimek, kebab, baklava, pilav, ayran ve börek gibi yemekler, Türk mutfağının köklü geçmişi ve günümüzde hala önemini koruduğunu gösterir (Kızıldemir, Öztürk ve Sarıışık, 2014). Lokantacılık, turizm sektörünün gelişimiyle birlikte önemli bir alan haline gelmiştir. Yeme-içme kültürünün evrimi, gastronomi turizmi ve yerel değerler gibi konulara olan ilgiyi artırmıştır (Korkmaz, 2010). 21. yüzyılda küreselleşmeyle birlikte artan işletme sayısı sektörde yoğun rekabeti beraberinde getirmiş, Türkiye'de ise son 20 yılda zincirleşen hızlı yiyecek işletmeleri hızla yaygınlaşmıştır (Sarıışık ve Hatipoğlu, 2013; Türksoy, 2015). Bu yaygınlaşma

cumhuriyet döneminde başlamış gümüze kadar hızlı bir şekilde gelmeye devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'nin toplumsal ve kültürel hayatında meydana gelen değişimler, İstanbul'da lokanta kültürünü de derinden etkiledi. Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan yemek kültürü, Cumhuriyet'in modernleşme ve batılılaşma politikaları doğrutusunda yeniden şekillendi. Bu dönüşüm, İstanbul'da lokanta türlerinin çeşitlenmesine ve farklı sosyal kesimlere hitap eden yeni mekanların ortaya çıkmasına yol açtı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında lokantalar; esnaf lokantaları, lüks restoranlar ve Batı etkisindeki modern yemek mekanları gibi farklı türlerle toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeye başladı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da esnaf lokantaları, halkın günlük yemek ihtiyacını karşılayan en yaygın lokanta türlerinden biriydi. Osmanlı döneminden miras kalan bu mekanlar, sade ve hesaplı yemek seçenekleriyle özellikle işçi ve esnaf sınıfının temel yemek yeme alanıydı. Esnaf lokantaları, genellikle ev yemekleriyle benzer lezzetler sunarak, geleneksel yemek kültürünü sürdürmekte önemli bir rol oynuyordu. Çorba, kuru fasulye, pilav ve zeytinyağlı yemekler gibi Türk mutfağının vazgeçilmezleri, bu lokantalarda sıklıkla sunulan yemekler arasındaydı. Ancak Cumhuriyet'in modernleşme politikalarıyla birlikte esnaf lokantaları da hijyen ve düzen gibi konularda yeniliklere ayak uydurmak zorunda kaldı (Taner ve Çetin, 2023). Daha temiz ve düzenli bir ortamda hizmet sunma anlayışı, bu mekanların modernleşme sürecine uyum sağlamasına olanak tanıdı (Halıcı, 2012). Cumhuriyet'in modernleşme idealleri doğrutusunda İstanbul'da lüks lokantalar da hızla yaygınlaşmaya başladı. Özellikle Be-yoğlu (Pera) bölgesi, Batı tarzı restoranların ve lüks yemek mekanlarının merkezi haline geldi. Bu lokantalar, yalnızca yemek yeme mekanları değil, aynı zamanda modernleşen İstanbul'un sosyal hayatının önemli bir parçasıydı. İç dekorasyonları, masa düzenleri ve servis anlayışlarıyla Batı'daki örneklerini andıran bu mekanlar, dönemin elit kesiminin uğrak yerlerindendi. Fransız ve İtalyan mutfağından esinlenen yemekler, bu lokantaların menülerinde sıklıkla yer buldu. Örneğin, biftek, soslu et yemekleri ve Batı tarzı tatlılar gibi yemekler, lüks lokantaların dikkat çeken lezzetlerindendi. Bu tür mekanlar, sadece yemek sunmakla kalmayıp, aynı zamanda modern bir yaşam tarzını temsil ediyordu.

Cumhuriyet'in Batılılaşma süreci, İstanbul'daki modern lokantaların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadı. Bu mekanlar, Batı mutfağından esinlenen yemeklerin yanı sıra, Türk mutfağını modern bir şekilde sunma anlayışını benimsedi. Modern lokantalar, özellikle şehirdeki yabancı diplomatlar, tüccarlar ve aydın kesim tarafından sıklıkla tercih edilmekteydi. Bu tür mekanlarda, yemeklerin sunumundan kullanılan tabaklara kadar her detay, Batı'daki restoranlarla benzerlik göstermekteydi. Ayrıca, bu lokantalarda canlı müzik ve dans gibi eğlence unsurları da yer alarak,

yemek yemenin ötesinde bir sosyal etkinlik alanı sunulmaktaydı (Halıcı, 2012). Cumhuriyet'in ilk yıllarında mahalle lokantaları da İstanbul'un yemek kültüründe önemli bir yer tutuyordu. Daha küçük ölçekli ve samimi bir atmosfere sahip olan bu mekanlar, mahalle sakinlerinin günlük yemek ihtiyaçlarını karşılamaktaydı (Batu, 2024). Mahalle lokantaları, genellikle geleneksel Türk yemeklerini uygun fiyatlarla sunarak, halkın bu lezzetlere kolayca ulaşmasını sağladı. Bu mekanlar, aynı zamanda mahalle kültürünün bir parçası olarak, insanların bir araya gelip sohbet ettikleri sosyal alanlar olarak da işlev görmekteydi. Cumhuriyet dönemiyle birlikte mahalle lokantaları da hijyen, düzen ve sunum gibi konularda modernleşme sürecine dahil oldu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da ortaya çıkan bu farklı lokanta türleri, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarına cevap verdi. Esnaf lokantaları, işçi sınıfı ve orta gelirli kesimler için ekonomik bir yemek yeme alternatifi sunarken, lüks restoranlar ve Batı etkisindeki modern lokantalar, elit kesimin modernleşme sürecine uyum sağladığı mekanlar haline geldi (Taner ve Çetin, 2023). Mahalle lokantaları ise geleneksel Türk mutfağını sürdüren ve yerel halkın buluşma noktası olan mekanlar olarak varlığını devam ettirdi. Bu çeşitlilik, Cumhuriyet'in modernleşme çabalarının İstanbul'un yemek kültürüne olan etkisinin bir göstergesidir.

Cumhuriyet dönemi, İstanbul'da lokanta kültürünün çeşitlenmesine ve modernleşmesine öncülük eden bir dönem oldu. Esnaf lokantalarından lüks restoranlara, Batı etkisindeki modern lokantalardan mahalle lokantalarına kadar uzanan bu çeşitlilik, dönemin toplumsal ve kültürel dönüşümünü yansıtmaktadır. İstanbul'un yemek kültürü, bu dönemde hem geleneksel değerleri koruyarak hem de modernleşme sürecine uyum sağlayarak zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıkan bu lokanta türleri, yalnızca yemek yeme mekanları değil, aynı zamanda toplumsal değişimin ve modernleşmenin birer aynası olarak tarihe geçmiştir.

Lokantalarda Sunulan Yemekler ve Menüler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'daki lokantalar, hem geleneksel Türk mutfağını yaşatan hem de modernleşme sürecinin etkisiyle Batı mutfağından esinlenen yemekleri sunan mekanlar olarak dikkat çekmiştir (Taner ve Çetin, 2023). Toplumun farklı kesimlerine hitap eden lokantalar, menülerinde sundukları çeşitlilikle dönemin sosyal ve kültürel dönüşümünü yansıtmıştır. Esnaf lokantalarından lüks restoranlara kadar her tür lokanta, kendine özgü yemek seçenekleriyle farklı müşteri gruplarına hizmet vermiştir.

Esnaf Lokantalarının Sade ve Geleneksel Lezzetleri

Esnaf lokantası (Çarşı lokantası), Türkiye’de şehirlerde mahalle aralarında, çarşılarda, ara sokaklarda, esnaf ve işçilerin yoğun oldukları yerlerde, ev yemeklerini makul fiyatlarla müşterilerine sunan küçük işletmedir. Esnaf lokantaları, Cumhuriyet’in ilk yıllarında halkın günlük yemek ihtiyacını karşılayan en yaygın mekanlar arasında yer alıyordu. Bu lokantalarda sunulan yemekler, genellikle geleneksel Türk mutfağının sade ve doyurucu lezzetlerinden oluşuyordu. Çorba çeşitleri (mercimek, ezogelin, işkembe), kuru fasulye, nohut, pilav ve zeytinyağlı yemekler esnaf lokantalarının menülerinin temelini oluşturuyordu (Taner ve Çetin, 2023). Bunun yanı sıra, etli tencere yemekleri ve kebab gibi seçenekler de sıklıkla tercih edilmekteydi. Esnaf lokantalarının menüleri, genellikle uygun fiyatlı ve doyurucu yemeklerden oluştuğu için işçiler, memurlar ve esnaflar tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmekteydi.

Lüks Lokantalarda Batı ve Türk Mutfağı Harmanı

Cumhuriyet döneminde İstanbul’da açılan lüks lokantalar, menülerinde hem Türk mutfağının seçkin lezzetlerini hem de Batı mutfağından esinlenen yemekleri bir arada sunmaktaydı. Bu mekanlarda Osmanlı saray mutfağından gelen kuzu tandır, hünkar beğendi ve çeşitli dolma gibi yemekler, modern sunumlarla müşterilere servis edilirdi. Bunun yanı sıra, Fransız mutfağından esinlenen biftek, soslu et yemekleri ve kremalı çorbalar gibi yemekler de menülerde yer almaya başladı (Ekşigil, 2020). Tatlı olarak ise geleneksel baklava ve kadayıf gibi lezzetlerin yanında, Batı mutfağından alınan profiterol ve krem karamel gibi tatlılar dikkat çekmekteydi. Lüks lokantalar, menülerindeki bu çeşitlilikle hem yerli hem de yabancı müşterilere hitap etmekteydi.

Batı Etkisindeki Modern Lokantalarda Yenilikçi Tatlar

Batılılaşma sürecinin etkisiyle İstanbul’da açılan modern lokantalar, menülerinde daha yenilikçi ve Batı tarzı yemeklere yer vermeye başladı. Özellikle Fransız ve İtalyan mutfağından esinlenen yemekler, bu lokantalarda sıklıkla sunulmaktaydı. Spagetti, risotto, soslu biftekler ve çeşitli şaraplarla servis edilen yemekler, modern lokantaların menülerinde öne çıkan seçeneklerdi. Ayrıca, bu mekanlarda kahve ve tatlı kültürü de geliştirilerek, yemek sonrası espresso ve Batı tarzı tatlılar sunulmaya başlandı (Ekşigil, 2020). Modern lokantalar, yalnızca yemekleriyle değil, aynı zamanda menülerinin düzeni ve sunumuyla da Batı’daki restoranlara benzer bir deneyim sunmaktaydı.

Geleneksel ve Modern Lezzetlerin Birleşimi

Cumhuriyet döneminde İstanbul'daki lokantalar, menülerinde geleneksel ve modern lezzetleri bir araya getirerek, şehrin sosyal ve kültürel yapısındaki değişimi yansıtıyordu. Mahalle lokantaları ve esnaf lokantaları geleneksel Türk mutfağını yaşatırken, lüks restoranlar ve modern lokantalar, Batı mutfağından esinlenen yenilikçi yemekleri sunarak modernleşmenin birer simgesi haline geldi (Kozak ve Zencir, 2012). Bu çeşitlilik, İstanbul'un yemek kültürünü zenginleştirirken, farklı sosyal kesimlerin bir araya gelmesine de olanak tanıdı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'daki lokantalar, menülerinde sundukları yemeklerle dönemin toplumsal ve kültürel dönüşümünün bir yansımasıydı. Geleneksel Türk mutfağı ile Batı mutfağının harmanlandığı bu menüler, hem geçmişin izlerini taşımakta hem de modernleşme sürecine uyum sağlamaktaydı. Bu dönemde lokantalarda sunulan yemekler, yalnızca birer lezzet unsuru değil, aynı zamanda toplumun değişen yaşam tarzının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Cumhuriyet Dönemi İstanbul Lokantalarına Genel Bir Bakış

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'da lokantacılık sektörü önemli bir dönüşüm yaşamış ve bu değişim, hem mekanların sayısında hem de sunulan hizmetlerin çeşitliliğinde kendini göstermiştir. 1934 tarihli Akşam Gazetesi'nde yer alan bir haberde, Çemberlitaş'tan Eminönü'ne kadar 67 lokanta, kebabçı ve köfteci bulunduğu belirtilmiştir (Akşam, 09.10.1934:7). Haberde, eskiden Sirkeci'de yalnızca üç lokanta olduğu, ancak Cumhuriyet'in modernleşme süreciyle birlikte bu sayının katlanarak arttığı ifade edilmektedir. Öyle ki, Abdullah Efendi, Kanaat Lokantası ve Şark Lokantası gibi köklü mekanlar, Sirkeci, Eminönü ve Beyoğlu gibi semtlerde hizmet vermeye başlamıştır. Hatta Amerikan tarzı fast food satan dükkanların bile açıldığı kaydedilmiştir (Akşam, 09.12.1939:7). Bu durum, Cumhuriyet'in modernleşme ve batılılaşma politikalarının İstanbul'un lokanta kültürüne etkisini açıkça gözler önüne sermektedir.

İstanbul'un bu dönemdeki lokantaları, yalnızca lezzet açısından değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel açıdan da büyük bir öneme sahiptir. Bu mekanlar, dönemin gazetelerine, edebi eserlerine ve siyasi olaylarına konu olmuş; pek çok hikayeye ev sahipliği yapmıştır. İşte Cumhuriyet döneminde İstanbul'da iz bırakmış bazı önemli lokantalar:

Turquoise Lokantası (1924)

1924 yılında açılan Turquoise Lokantası, dönemin en ünlü Rus lokantalarından biri olarak bilinir. Beyoğlu'nda, Meşrutiyet Caddesi'ne çıkan bir yolda yer alan bu mekan, ihtişamlı dekorasyonu, caz orkestrası ve geniş yemek salonuyla dikkat çekmiştir. Lokantanın kurucusu Mihail Mihailoviç, Rus mutfağını İstanbul'a tanıtan isimlerden biridir (Akyol, 2017:701). Turquoise Lokantası, güzellik yarışmalarına ev sahipliği yapmış ve İspanya'dan sürgün edilen Kral XIII. Alfonso gibi pek çok önemli ismi ağırlamıştır (Freely & Freely, 2014:145). Aynı zamanda gazetecilerin ve aydınların buluşma noktası olan bu mekan, dönemin sosyal hayatında önemli bir yer edinmiştir (Cumhuriyet, 16.10.1928).

Pandeli Lokantası (1926)

Şehrin renklerinin birer birer solduğu bugünlere inat, tam 124 yıllık bu tarihi restoran, söylemiyle İstanbul'da tarihi bir lokanta. İsmi Rum Pandeli'den almaktadır. Niğdeli bir Rum ailesinden gelen Pandeli, genç yaşta İstanbul'a gelerek farklı işlerde çalışmış ve sonunda kendi lokantasını açmıştır. 1926 yılında Eminönü'nde açılan Pandeli Lokantası, Türk mutfağının seçkin lezzetlerini sunarak büyük bir şöhret kazanmıştır (Bozis, 1994, C6:216). Kömür ateşinde ve bakır kaplarda pişen yemekleriyle ünlü Pandeli, yerli ve yabancı birçok önemli ismi ağırlamıştır. Atatürk, Adnan Menderes, Celal Bayar gibi devlet adamlarının yanı sıra Kraliçe II. Elizabeth ve Audrey Hepburn gibi ünlü isimler de bu mekanda yemek yemiştir (Deleon, 1996:12). 6-7 Eylül olaylarında büyük zarar gören lokanta, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın desteğiyle yeniden açılmış ve Mısır Çarşısı'ndaki yerinde hizmet vermeye devam etmiştir (Simyonidis, 2018:76). Mekanın duvarlarını süsleyen çiniler ve tarihi dokusu, Pandeli'nin zamana meydan okuyan bir mekan olmasını sağlamıştır.

Koço Restoran (1928)

Kadıköy Moda'nın en prestijli mekanlarından biri olan Koço Restoran, ilk olarak Mühürdar'da bir kır kahvesi olarak hizmet vermiş, 1936'da ise Moda sahiline taşınmıştır (Yaşın, 2012:158). Sahibi Konstantinos Koço, bazı günler müşterilerden ücret almadan servis yapmasıyla tanınmıştır. Atatürk'ün sık sık ziyaret ettiği bu mekan, deniz manzarası eşliğinde rakı ve meze keyfi sunmasıyla ünlüdür (Simyonidis, 2018:96). Zeytinyağlı ah tapot salatası, patlıcan ezmesi ve Arnavut ciğeri gibi lezzetleriyle tanınan Koço, günümüzde de şık bir restoran olarak hizmet vermektedir (Mullinis & Schleifer, 2012:164).

George Cartpitch Lokantası (1925)

Beyaz Rus göçmeni Juri Georges Karpovich tarafından İstiklal Caddesi'nde açılan George Cartpitch Lokantası, Rus mutfağını İstanbul'a tanıtan mekanlardan biridir (Özel, 2019:1). Müzikli yemek keyfi sunan bu lokanta, caz müziği ve dans gösterileriyle dönemin en popüler mekanlarından biri olmuştur (Ulus, 04.11.1937:12). Borç çorbası, piroşki ve bifstroganov gibi Rus yemekleriyle tanınan mekan, Atatürk'ün talebi üzerine bir süre Ankara'da da hizmet vermiştir (Akıncı, 2019:104). Sahibinin Aile üyelerinden büyük çoğunluğunun Türk vatandaşlık hakkı tanınan (BCA, 30.18.1.2/52.15.9, Resmi Gazete, 07.11.1935:22), Bu Lokantanın müşterileri arasında bakanlar, politikacılar ve bürokratlar yer almıştır (Tanyer, 2011: 238,239).

Rejans Lokantası (1932)

Beyoğlu İstiklal Caddesi'nde 1932 yılında açılan Rejans Lokantası, Rus mutfağının İstanbul'daki en prestijli temsilcilerinden biridir. Limonlu votka eşliğinde sunulan piroşki, borç ve tavuk Kievski gibi yemekleriyle ünlü olan mekân, Atatürk'ün de müdavimi olduğu bir lokanta olarak dikkat çeker (Freely & Freely, 2014:143). Fransız, Rus ve Türk mutfağını bir araya getiren Rejans, dans müziği eşliğinde yemek keyfi sunmasıyla da tanınmıştır (Hürriyet, 15.04.2001). İsmi Paris'teki "Regance" restoranından alan bu mekân, dönemin aydınları ve sanatçıları için bir buluşma noktası olmuştur (Uyanık, 2020:1).

Ayaspaşa Lokantası (1943)

Bolşevik İhtilali sonrası İstanbul'a gelen Rus göçmenlerin etkisiyle açılan Ayaspaşa Lokantası, Rus mutfağını İstanbullularla buluşturan mekanlardan biridir (Eser, 2018:179). Sarı votka, borç çorbası ve Macar gulaşı gibi lezzetleriyle tanınan bu lokanta, samimi atmosferiyle Rejans'ın kalabalık ortamından kaçanlar için bir alternatif olmuştur. Eski başbakanlardan Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit'e burada evlenme teklif ettiği söylenir (Akıncı, 2019:99). 6-7 Eylül olaylarından zarar gören mekan, bir süre kapalı kaldıktan sonra yeniden açılmıştır (Aladığ, 2012:442).

Liman Lokantası (1947)

Karaköy Rıhtımı'nda yer alan Liman Lokantası, Türk mutfağının seçkin lezzetlerini sunan bir mekân olarak iş ve siyaset dünyasının buluşma noktası olmuştur (Güreşir, 2019:97). Kız Kulesi, Topkapı Sarayı ve Marmara Denizi manzarasına sahip olan bu lokanta, piyano eşliğinde yemek keyfi sunmasıyla tanınmıştır. 1950'lerde uluslararası görüşmelere de ev

sahipliği yapan Liman Lokantası, İstanbul'un en klas mekanlarından biri olarak anılmıştır (Tutel, 1994, C5:214).

Yabancı Etkiler ve Batılılaşma Süreci

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'nin modernleşme ve batılılaşma hedefleri, toplumun birçok alanında olduğu gibi yemek kültüründe ve lokanta anlayışında da etkisini göstermiştir. İstanbul, bu süreçte Batı etkilerinin en yoğun şekilde hissedildiği şehirlerden biri olmuş ve lokantacılık sektöründe ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in modernleşme politikaları doğrultusunda, Batılı yaşam tarzı ve yemek alışkanlıkları İstanbul'un sosyal hayatına hızla entegre edilmiştir. Batılılaşma sürecinde, İstanbul'daki lokantalar yalnızca yemeklerin içeriğiyle değil, aynı zamanda işletme anlayışı, dekorasyon ve sunum şekilleriyle de değişim göstermiştir. Fransız, İtalyan ve diğer Avrupa mutfaklarından esinlenen yemekler, lüks restoranların ve Batı tarzı modern lokantaların menülerinde yer almaya başlamıştır (Ekşigil, 2020). Bu mekanlarda biftek, soslu et yemekleri, makarna çeşitleri ve kremalı çorbalar gibi Batı mutfağının öne çıkan lezzetleri sunulmuştur. Ayrıca, şarap ve diğer alkollü içeceklerin yemeklerle birlikte servis edilmesi, Batı'daki restoran kültürünün İstanbul'daki yansımalarından biri olmuştur.

Batı etkisi yalnızca yemeklerde değil, lokantaların atmosferinde de kendini göstermiştir. Özellikle Beyoğlu (Pera) gibi bölgelerde açılan lüks lokantalar, Avrupa'daki restoranları andıran iç mekân tasarımları ve modern masa düzenleriyle dikkat çekmiştir. Bu mekanlar, yalnızca yemek yeme alanları değil, aynı zamanda sosyal etkinliklerin ve buluşmaların gerçekleştiği yerler haline gelmiştir. Canlı müzik, dans ve Batı tarzı eğlenceler, bu lokantaların önemli özelliklerinden biri olmuştur. Bu durum, İstanbul'un elit kesiminin Batılı yaşam tarzını benimsemesine ve modernleşme sürecine uyum sağlamasına olanak tanımıştır. Batılılaşma süreci, lokantalarda sunulan tatlı ve içecek kültürüne de yansımıştır. Geleneksel Türk tatlılarının yanı sıra profiterol, krem karamel ve çeşitli pastalar gibi Batı mutfağından alınan tatlılar da popüler hale gelmiştir. Kahve kültürü de bu dönemde değişim göstermiş, Türk kahvesinin yanı sıra espresso ve filtre kahve gibi Batılı içecekler de yaygınlaşmaya başlamıştır (Karhan, 2021). Bu yenilikler, Batı etkisinin İstanbul'un günlük yaşamına ne denli entegre olduğunu göstermektedir. Yabancı etkiler, yalnızca Batı mutfağıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda İstanbul'da yaşayan yabancı diplomatlar, tüccarlar ve turistlerin de talepleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu kesimin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla açılan lokantalar, hem Batı mutfağını hem de Türk mutfağını bir araya getirerek kültürel bir sentez yaratmıştır. Bu lokantalar, İstanbul'un çok kültürlü yapısının bir yansıması olarak, hem yerli hem de yabancı müşterilere hitap eden mekanlar haline gelmiştir.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi, İstanbul'un lokanta kültüründe köklü bir dönüşümün yaşandığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan geleneksel yemek alışkanlıkları, Cumhuriyet'in modernleşme ve batılılaşma idealleri doğrultusunda yeniden şekillenmiş; lokantalar, yalnızca yemek yenen mekanlar olmaktan çıkarak toplumsal değişimin ve kültürel dönüşümün birer simgesi haline gelmiştir. İstanbul, bu dönüşümün en belirgin yaşandığı şehir olarak hem geçmişin izlerini taşıyan hem de yeni bir yemek kültürünün doğduğu bir merkez olmuştur. Lokantalar, bu süreçte toplumun farklı kesimlerine hitap eden çeşitli türlerde ortaya çıkmış ve İstanbul'un sosyal hayatında önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da lokantacılık sektörü, esnaf lokantaları, lüks restoranlar, Batı etkisindeki modern mekanlar ve mahalle lokantaları gibi farklı türlerle çeşitlenmiştir. Esnaf lokantaları, geleneksel Türk mutfağının sade ve doyurucu lezzetlerini sunarak halkın günlük yemek ihtiyacını karşılamıştır. Bu mekanlar, özellikle işçi ve esnaf sınıfının vazgeçilmez buluşma noktaları olmuştur. Lüks restoranlar ise, Batı mutfağının etkilerini taşıyan yemeklerle elit kesimin modernleşme sürecine uyum sağladığı mekanlar haline gelmiştir. Özellikle Beyoğlu gibi bölgelerde açılan bu restoranlar, yalnızca yemek sunmakla kalmamış, aynı zamanda sosyal etkinliklerin ve kültürel buluşmaların gerçekleştiği alanlar olarak işlev görmüştür. Mahalle lokantaları ise, geleneksel Türk mutfağını yaşatan ve yerel halkın bir araya geldiği samimi mekanlar olarak varlığını sürdürmüştür. Bu çeşitlilik, İstanbul'un yemek kültürünü zenginleştirirken, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarına cevap veren bir yapı oluşturmuştur. Cumhuriyet dönemi lokantaları, yalnızca yemek sunan mekanlar olarak değil, aynı zamanda toplumsal değişimin ve modernleşmenin birer aynası olarak da değerlendirilebilir. Bu mekanlar, geleneksel ile modern unsurları bir araya getirerek, İstanbul'un kültürel mozaiğini yansıtmıştır. Özellikle Batılılaşma sürecinin etkisiyle, lokantalarda sunulan yemeklerin çeşitlenmesi, sunum ve servis anlayışının değişmesi, bu dönemin önemli özelliklerindedir. Fransız, İtalyan ve diğer Avrupa mutfaklarından esinlenen yemekler, lüks restoranların menülerinde yer bulurken, geleneksel Türk yemekleri de modern sunumlarla müşterilere sunulmuştur. Bu durum, yemek kültüründe bir sentez oluşturarak, İstanbul'un çok kültürlü yapısını ortaya koymuştur.

Lokantaların mimari ve işletme anlayışı da bu dönemde büyük bir değişim geçirmiştir. Özellikle lüks restoranlar, Avrupa'daki benzerleriyle yarışacak şekilde tasarlanmış; modern masa düzeni, hijyen anlayışı ve iç dekorasyon, bu mekanların önemli özellikleri haline gelmiştir. Canlı müzik, dans gösterileri ve sosyal etkinlikler, lokantaları yalnızca yemek yenen mekanlar olmaktan çıkararak, toplumun modernleşme sürecine uyum sağ-

ladığı alanlar haline getirmiştir. Bu mekanlar, dönemin elit kesimi için bir buluşma noktası olurken, aynı zamanda yabancı diplomatlar, tüccarlar ve turistler için de önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir.

Cumhuriyet dönemi İstanbul lokantaları, yalnızca yemek kültüründe değil, aynı zamanda şehrin sosyal ve kültürel dokusunda da önemli bir rol oynamıştır. Bu mekanlar, toplumun farklı kesimlerinin bir araya geldiği, kültürel alışverişin yaşandığı ve modernleşme sürecinin somutlaştığı alanlar olmuştur. İstanbul'un yemek kültürü, bu dönemde hem geleneksel değerleri koruyarak hem de modern unsurları benimseyerek zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılan bu temeller, günümüzde hala İstanbul'un lokanta kültüründe hissedilmekte ve şehrin gastronomi mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Cumhuriyet dönemi İstanbul lokantaları, toplumsal değişimin ve kültürel dönüşümün en önemli yansımalarından biridir. Bu mekanlar, yalnızca yemek sunan yerler olarak değil, aynı zamanda modernleşme sürecinin birer simgesi olarak tarihe geçmiştir. İstanbul'un lokanta kültürü, bu dönemde hem geleneksel hem de modern unsurları bir araya getirerek, şehrin çok kültürlü yapısını ortaya koymuş ve günümüzde hala bu mirası yaşatmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akıncı, T. (2019). Cumhuriyet'te Beyoğlu: kültür, sanat, yaşam (1923- 2003).İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşam, 09.10.1934:7.
- Akşam, 09.12.1939:7.
- Akyol, C. Z. B., & Zengin, B. (2017). Türk Ve Rus Mutfağı Arasındaki Etkileşim Ve Benzerlikler. V11. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu:“Türk-Rus İlişkileri, 698-703.
- Aladığ, B. (2021). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da İçki Ve Elence Kültürü Geçmişten Günümüze İstanbul Lezzetleri, İstanbul: İstanbul Kültür Ve Sanat Ürünleri Ticaret A.Ş.
- Batu, A. (2024). Türk Tarihinde Gastronomi Kültürü. Gastro-World(4), 1-9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13919551>
- BCA.30.18.1.2/123.50.7
- Berkes, N. (2002). Türkiye'de Çağdaşlaşma, haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Bozis, S.. (1994). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, (Cilt6, S. 216) Kültür Bakanlığı Ve İstanbul Tarih Vakfı Ortak Yayını
- Cumhuriyet, 16.10.1928.
- Cumhuriyet,25.01.1929:1.
- Deleon, J. (1994). ” Beyaz Ruslar ” Dünden Bugüne İstanbul.
- Ekşigil, H. (2020). Cumhuriyet sofraları. <https://iwsa.com.tr/yeme-icme-kulturu/gastronomikulturu/1-konu-lyazar/Sayfalar/1-konu-1-yazar-hulya-eksigilcumhuriyet-sofralari.aspx>
- Eser, B. (2018). Mülteci restoranları gastronomik sahanın neresinde? Göçmen mahalleleri, mülteci yemekler ve mekânsal ayırışmaya dair kuramsal bir giriş. ViraVerita E-Dergi, (8), 172-195.
- Eser, B. (2018). Mülteci restoranları gastronomik sahanın neresinde? Göçmen mahalleleri, mülteci yemekler ve mekânsal ayırışmaya dair kuramsal bir giriş. ViraVerita E-Dergi, (8), 172-195.
- Genç, G., Akyürek, S., & Kızılcık, O. (2023). Cumhuriyetin 100. Yılında restoran işletmeleri: Gelişimsel süreç ve önemli olaylar. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(49-1), 559-578. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.1353585>

- Güreşir, S. K. (2019). Hayattan esere: Ahmet Hamdi Tanpınar'da yeme-içme kültürü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 78-102.
- Güzel, S. (2014). Cumhuriyet Dönemi Toplumsal Dinamikler. *Belgi Dergisi*, sy. 7, 845-54.
- Halıcı, N. (2012). Cumhuriyet dönemi Türk Mutfağı. <http://www.turkishcuisine.org/-historical-development1/republic-period-177/turkish-cuisine-in-republic-period182.html>
Hürriyet, 15.04.2001.
- Karhan, J. (2021). Toplumsal Ve Kültürel Bir İçecek: "Türk Kahvesi". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(52), 149-165. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.998437>
- Kızıldemir, Ö., Öztürk, E., & Sarıışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 191-210.
- Koç, A. (2024). Dil ve Kültür Bağlamında Türkçe Kaynakların Dijitalleşmesine Bir Bakış. 1. International Ankara Scientific Research And Innovation Congress, İKSAD Yayınları, s. 110-116.
- Korkmaz, E. (2010). Geçmişten günümüze restoranlar: Türkiye'de restorancılığın gelişimi. V. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi: Nevşehir.
- Kozak, M. A., Zencir, E. (2012). Esnaf Lokantaları Yöneticilerinin İşletme Performansı Hakkında Görüşleri: Eskişehir Örneği, 13. Ulusal Turizm Kongresi, 845-860.
- Martin, V. (2017). Cumhuriyet'in İlk Beş Yılında Sosyal Hayat. *Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1(2), 70-94.
- Mullinis, A. Schleifer, Y. (2012). İstanbul Arka Sokak lezzetleri, Boyut Yayın Grubu.
- Özer, İ. (2006). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda, İstanbul, Truva Yayınları.
- Sarıışık, M. ve Hatipoğlu, A. (2013). Türkiye'de yiyecek içecek sektörünün gelişimi. (İçinde: Türk turizm tarihi, yapısal ve sektörel gelişim. Eds. Ş. Çavuş, Z. Ege ve O.E. Çolakoğlu, s.185-201), Detay Yayıncılık.
- Simyonidis, M. Ç. (2018). İstanbul'um Tadım, Tuzum, Hayatım, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi Ve Ticaret AŞ. (2. Baskı Pdf)

- Taner, B., & Çetin, Ş. (2023). Türk Yemek Kültüründe Esnaf Lokantaları. *Toros University Journal of Food, Nutrition and Gastronomy*, 2(1), 21-32.
- Tanyer, T. (2011). Ankara'da yalnız ve yalnız Süreyya var. (Vol. 31, pp. 233-260). *Kebikeç*.
- Tutel, E. (1994). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, (Cilt5, S. 214).
- Türksoy, A. (2015). Yiyecek ve içecek hizmetleri yönetimi. Detay Yayıncılık.
- Uyanık, Beyza. (2020). Rejans Restoran, İçinde, Kozak, N. (Editör), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/rejans-restoran> (Erişim tarihi: 20.12.2024).
- Yaşın. M. (2012). İstanbul Lezzetleri, İstanbul: Doğan Edmond Yayıncılık.

BÖLÜM 2

ATATÜRK İLKELERİ VE CUMHURİYET

Ethem Murat GÜL

* Uzman, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID :0000-0003-2888-0196, ethemurat2011@hotmail.com

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRKİYE'DE KENT VE BELEDİYECİLİK ANLAYIŞININ OLUŞUMU

Modern anlamda yerel yönetimlerin gelişmesi Avrupa'da ortaya çıkan bir gelişme olmuştur. Osmanlı döneminde uygulanan yerel yönetim anlayışı zaman içerisinde yetersiz kalmaya başlamış ve Tanzimat ile başlayan süreç içerisinde gelişim göstermeye çalıştığı gözlenmektedir. Bunlara karşın Osmanlı yerel yönetimleri son derece kısıtlı kaynaklarla hizmet üretmeye çalışmış, merkeze bağımlı bir portre çizmiştir.

Cumhuriyet yönetimi ise bu alanda ciddi sıkıntılarla karşılaşmış, merkeze bağımlı bir yönetim anlayışına devam etmek zorunda kalmıştır. Süreçte elektrik, su, kanalizasyon ve imar planlamaları gibi bir şehir için elzem olan konuların karara bağlanması da Ankara tarafından ilerleyen zamanda İller Bankası adını alan Belediyeler Bankası ve buna bağlı olan Fen Heyeti işbirliği ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Çok partili yaşam içerisinde önemli bir yer tutan Demokrat Parti'nin yerel yönetim politikasının tespiti ve uygulaması Türkiye'de belediyeciliğin gelişiminin seyrini ifade etmesi açısından dikkat çekici olacaktır. Liberal anlayışa ve yerel yönetimlerin özgür olmasını savunmuş; fakat bu görüşünü ne kadar yansıtabildiğini önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle bazı temel kavramların açıklanması gerekmektedir. Kentleşme kavramı, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci (Keleş, 2002:19). olarak tanımlanabilir. Kent, birçok üretim noktasının bir arada bulunması bakımından bir kapital özelliği göstermektedir. Kent, ayrıca emeğin ve üretimin merkezi olma özelliği açısından da önemlidir. (Atalık, 1975:6). Kentin geniş anlamda tanımı yapılır ise; tarımsal üretimin denetlendiği, ekonomisi, bunu destekleyecek şekilde tarım dışı üretime dayalı bulunan, teknolojik değişimin beraberinde getirdiği teşkilatlanma, uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeye ulaştığı, geniş fonksiyonların gerektiği nüfus büyüklüğü ve entegrasyon düzeyi yükselmiş, karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği insan yerleşimleridir. (Hurma, 2003:6). Bu bağlamda 1950'li yıllara kadar Türkiye'nin sanayileşmesinin ve ekonomik büyümesindeki argümanlar, kentlerin gelişimi ve nüfus büyümesindeki seyri ile yakından ilişkilidir.

Şehirleşme kavramı ise " Bir memleket ya da bölgede belli bir süre içinde genel nüfusun herhangi bir kritere göre şehir olarak kabul edilmiş olan yerleşmelerde yaşayan oranın yükselmesi" (Tümertekin, 1973:1). olarak belirtilebilir. Bir kenti ve yapılanmasını iyi değerlendirebilmek; kentin yakın ve uzak çevrelerle kurmuş olduğu ilişki durumunu anlayarak

mümkün olmaktadır. Kenti, bir yaşam biçimi, sosyal ilişkiler ekseninde değerlendiren anlayışta kent kavramı, ne sadece nüfus ne de sadece bir yer olarak değerlendirilebilir. Kent, kendine özgü kültürü, dönüşümü, tarihsel fonksiyonu, değerleri, normları ve sosyal ilişkileri ile bir sistemi ifade etmektedir. (Göymen, 1983:2842). Kendine özgü kültürü, dönüşümü, tarihsel fonksiyonu, değerleri, normları ve sosyal ilişkileri ile bir sistemi ifade etmektedir. Çağdaş anlamda belediyciliğin gelişmesi ise kendi malî kaynaklarını yönetim organları aracılığıyla kullanan, özerk bir malî-idarî yapı ve bu yapının tüzel kişilik kazanması yoluyla şehirlerin kendi kendini yönetebilmesi imkânını kazanmasıyla gerçekleşmiştir

Belediye kavramı ise kök itibarıyla Arapça “belde” kelimesinden gelmektedir. Belde ise, bir insan topluluğunun yerleşme niyetiyle oturduğu yer demektir. Belediye, en basit ifade ile il, ilçe, kasaba, belde vb. yerleşim merkezlerinde temizlik, aydınlatma, su, toplu taşıma ve esnafın denetimi gibi kamu hizmetlerine bakan, başkanı ve üyeleri halk tarafından seçilen, tüzel kişiliği olan örgüt, şehremaneti anlamındadır. (Türk Dil Kurumu, 2005:236).

Çağdaş anlamda belediyciliğin gelişmesi, kendi malî kaynaklarını yönetim organları aracılığıyla kullanan, özerk bir malî - idarî yapı ve bu yapının tüzel kişilik kazanması yoluyla şehirlerin kendi kendini yönetebilmesi imkânını kazanması XII. Yüzyıl Avrupası’nda başlayan bir olaydır. (Öztürk, 2005:9). XII. yüzyıla kadar Batı; XV. ve XVI. yüzyıla kadar da Orta Avrupa’da kentlerin yönetimi mutlak yetki ile hükümdar adına iş gören ve onun tarafından tayin edilen memurlara aitti. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:4). Süreçte Avrupa’da gayri resmi bir şekilde başlayıp; şehir yöneticilerinin yanında bölgenin nüfuzlu temsilcilerinin oluşturduğu “*konsil*” yapılanması da ortaya çıkmıştır. Yapılanmanın içinde yer alan tüccar ve zanaatçı lonca temsilcileri, ekonomik güçle birlikte siyasi nüfuzlarını da arttırarak yetkilerini devamlı kılmayı başarmışlardır. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:5).

Bir devlette belediyenin ortaya çıkışının varlığını kabul edebilmesi için yerel yönetimin merkezi idareye göre varlık gösterebilmesi gerekir. (Öztürk, 2005:5). Batıyı merkez alan ve bu merkeze göre dünyayı algılayan liberal yaklaşım, yerel yönetim çözümlenmesini özgürlük, demokrasi, etkinlik ilkelerinden oluşan bir kurama dayandırarak bir tanım yapmaya çalışmıştır. Bu yaklaşımda yerel yönetimler, yerel halk tarafından seçilmiş kişilerce yönetilen, bir tüzel kişiliği olan, bağımsız ya da özerk bir konumu ve kendisine ait bir maliyesi bulunan yönetsel bir kurum olarak tanımlanmıştır. (Ayman Güler, 1998:8). Dolayısıyla yerel yönetimler, kentleşmeye koşut olarak onun ortaya çıkardığı sorunları da çözmek amacıyla geliştirilmiş sistem olmuştur. (Kılıç, 1998:4).

Osmanlı Devleti'nde ise Tanzimat'a kadar olan dönemde belediye hizmetleri, kadılar, muhtesipler, mimar ağaları, vakıflar ve esnaf kuruluşları aracılığı ile yapılmaktaydı. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nde vakıfların etki alanı geniş olmakla birlikte kapsamında kentin alt yapısı ve sosyal hizmetleri ağırlıktadır ve Osmanlı'da vakıflar aracılığıyla şehirlerin ihtiyacı olan çeşitli kurumlar oluşturulmuş ve bunların etkin hizmet vermeleri için gerekli mâli kaynaklar temin edilmiştir. İlk belediyelerin kurulduğu 1856 yılına kadar şehirlerin ihtiyaç duyduğu hizmetlerin önemli bir kısmı vakıflar tarafından gerçekleştirilmiştir. (Özcan, 2008:115).

Tanzimat Dönemi kent yapılanması ve belediyeciliğin gelişiminde etkili olması açısından ilk önemli adımlar, 1826'da II. Mahmut döneminde itibaren modernleşme çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1826'da başkentte İhtisab Nazırlığı, eyaletlerde de İhtisab Müdürlükleri kurulmuştur. (Çolak, 2007:65). İhtisab Nazırlığı gerçekte vergilerin toplanması, güvenliğin sağlanması, narhın uygulanması ve zorlayıcı tedbirlerle şehir hayatının tüm düzenini korumak gayesiyle kurulmuştur. Bu nedenle de İhtisab Nazırlığı yapıcı bir beledi hizmetler bütününden çok, yasaklayıcı ve despotik bir uygulamanın tipik örneği olmuştur. Gerek başkentte, gerekse eyaletlerde İhtisab rüsumundan ve yolsuzluklardan dolayı şikayetler ve direnişler baş göstermiştir. (Çolak, 2007:65).

Dış dünyaya açılmak, iletişim kurmak, bürokratik yapıyı etkinleştirmek, ticaret ağlarının gelişimi ve buna paralel olarak kentlerin büyümesi ve giderek önem kazanan siyasi ve mâli alandaki merkezi yönetim anlayışlarının Avrupa'da hızlı bir şekilde gelişmesi Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Bunun resmi bir belge olarak görünümü ise 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayundur. (Ayman Güler, 1998:65). Bu ferman, devlet ile tebâ arasındaki ilişkiyi yeniden sağlamlaştırmayı amaçlamış, yaygın bir ceza yasası getirerek bütün tebânın buna göre yargılanmasını, yargı bağımsızlığını, idam cezasının kaldırılmasını, vergi adaletinin düzenlenmesi, askerlik süresinin değişimi gibi çeşitli alanlarda yenilikler getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde sosyo-ekonomik gelişim, Avrupa ile aynı zaman diliminde tamamlanamamıştır fakat Doğu monarşilerinde de merkezi yönetimin, ahaliyi dikkate alarak yönetime dahil etme yöntemi mevcuttu. (Adıgüzel, 2010:3). Osmanlı'da belediye gelişimi daha çok ticaretin canlı olduğu yerlerde başladığı görülmekte ve İstanbul, İzmir, Tuna, Bağdat ve özellikle liman kentleri bunun öncülüğünü yapmıştır. (Ortaylı, 1974:127). Bunun sonucunda da Osmanlı idaresinde ilk belediye teşkilatı 1855 yılında İstanbul'da kurulmuş, 1864 tarihli İdare-i Vilayet Nizamnamesi ile taşra belediye teşkilatları harekete geçirilmiş, her yerleşim yeri belediye kabul edilmiştir. Belediye teşkilatlarını Dersaadet'in emriyle kuranlar; valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar ve müdürler olmuştur. (Kırmızı, 2008:301).

1867’de çıkarılan iki talimatname ile Tuna, Selanik, İzmir ve Bağdat gibi yerlerdeki belediye uygulamalarına yasal zemin sağlanmıştı. 1868’de çıkarılan *Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi* ile yeni belediye modelinin İstanbul için somutlaşmasını ifade ediyordu. 1869 yılında da *Dersaadet Belediye İdaresi Nizamnamesi* ile belediye teşkilatının bütün İstanbul’a yaygınlaştırılması kabul edilmiştir. Bu kapsamda şehir, 14 belediye dairesine ayrılmıştır. (Tortop, 1994:2-3).

Vilayet mevzuatına temel teşkil edecek kanun, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile atılırken; 22 Ocak 1871’de İdare-i *Umumiyye-i Vilayet Nizamnamesi* yayımlanmıştır. Yeni kanunda vilayetler yukarıdan aşağıya doğru liva, kaza, nahiye ve karye şeklinde idare birimlerine bölünmüştür. Bir de 21 Şubat 1876’da 40 maddelik bir metin İdare-i *Umumiyye-i Vilayatlarda Hakkında Talimat* ilan edilmiş, böylece vali, mutasarrıf, kaymakam, hakim ve meclislerin görevlerine açıklık getirilmiştir. (Kırmızı, 2008:307-308). Böylece yerel yönetim için ayrıntılı hükümler getirilmiş oluyordu.

Tanzimatçıların belediyecilik konusundaki hareketi ise yukarıdan aşağıya doğru olup, belediye, halka benimsetmeye çalıştıkları bir teşkilat olmuştur. Onlar açısından önemli konu vergilerin düzenli ve hakça toplanması, hizmetlerin iyi görülmesi ve asayişin yerinde olmasıydı. İslahatçıların bu düşüncede olmasında ehliyet sahibi kadronun yetersizliği unutulması gereken bir husustur. Tanzimatçılar, ilk olarak klasik bir kurum olan meşveret sistemini sürdürdüler. Tam bir merkezîyetçi anlayışla yola çıkan Tanzimatçılar, mâli merkezîyetçiliği sağlamak için de muhassıllık sistemini uyguladılar. (Ortaylı, 1974:127).

1876 Kanun-i Esasi’de yerel yönetim birimi olarak; il özel yönetimi ve belediye yönetimine yer verilirken, Kanun-i Esasi’nin 108. maddesi vilayetlerin yerinden yönetim ilkesine göre yönetileceğini 110.maddesi de il genel meclislerinin görevlerini öngörmüştür. 112. maddesi ise, belediye işlerinin seçim ile iş başına gelecek olan belediye meclisleri görüleceğini belirtmiştir. (Özcan, 2005:83). Yerel meclisler, özellikle bayındırlık harcamalarında bir tutara kadar doğrudan harcama yapma yetkisine sahiptiler. Bayındırlığa ek olarak bina ve yollara ilişkin imar işleri, halk sağlığının eğitim-öğretim alanında okullar konusunda belirlenen kuralların denetimi meclis görevleri arasında sayılmaktaydı. (Ayman Güler, 1998:78-79).

Belediye yapılanmasının gelişiminde Meşrutiyet döneminin en büyük katkısı Belediye’nin bir tüzel kişiliğe kavuşturulması olmuştur. Osmanlı Mebusan Meclisi’nde çıkarılan “*Dersaadet Belediye Kanunu*” ve “*Vilayet Belediye Kanunu*” ile belediye bir tüzel kişiliğe kavuşturularak belediyeler bakımından sınırlı bir gelişmeye sahne olmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında İstanbul’da *Dersaadet Belediye Kanunu*’nun uygulamaya konulması dönemin ilk gelişmelerini oluşturmaktadır. 1912 yılında

çıkarılan *Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat* ile İstanbul'daki belediye sistemi yeniden düzenlenirken; taşradaki belediyeler konusunda 1877 tarihli kanun geçerliliğini sürdürmektedir. (Ok-tay,2008:378).

Osmanlı Devleti'nin bir türlü ele alamadığı işlerden birisi de Türk şehir ve kasabaların imarı davasıdır. 1882 senesinde çıkarılan *Ebniye Kanunu* ile ancak bina aralarında yangın duvarları yapılmasına dair bir hüküm kabul edilmiştir. Bu kanunda her kasabanın kuruluş ve ihtiyacına uygun bir planın nasıl yapılması lâzım geleceğine veya imar tatbikatının ve yeni kurulacak şehir kısımlarının ne gibi esaslara dayanacağına dair bir hüküm mevcut değildir. (Yenen, 1954:72).

Cumhuriyet Döneminde Kentleşme ve Belediye Yapılanması

Türkiye Cumhuriyeti ise Osmanlı Devleti'nden 389 belediye devralmıştır. Bu sayı Lozan Antlaşması (1924) ile Türkiye sınırları içinde kalan belediyeleri temsil etmektedir. 1930 -1944 yılları Belediye Kanunu dahil tüm belediye mevzuatının denenerek yaygınlaştırıldığı, özgün çözümlerin arandığı Cumhuriyet Belediyeciliğin kuruluş dönemi olarak değerlendirilmektedir. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:25).

Cumhuriyetin oluşturduğu sanayi hareketi, yerleşme yapısını değiştirebilecek bir iş gücü çekimini henüz yakalayamamıştı. Dolayısıyla bu durum kentleşmenin yavaş olmasına ve ülke çapında hızla gelişmesine engel olmuştur. Kentleşmenin yavaş olması, ciddi sorunlara neden olmasından şehircilik çalışmalarının ülke çapında yaygın olarak ele alınması öncelikli olarak düşünülmemiştir. (Geray vd., 1983:2359).Cumhuriyet'in ilk dönem şehircilik faaliyetlerini iki ana grupta toplayabilmek mümkündür. İlki Ankara'da yoğunlaşan; fakat ülke düzeyine de yayılması istenilen kent plancılığı çabalarıdır. Diğeri ise 1911'de başlayan Balkan Savaşı'nın ve onu izleyen Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarının ürünü olan göçlerin yarattığı yerleşme sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalardır. (Geray vd., 1983:2359).

Cumhuriyet hükümetlerinin belediyecilik ve imar sorunlarına yaklaşımlarını belirleyen bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Batı Anadolu'daki kentlerin savaş sonrası koşullara kavuşturulması; ikincisi Ankara'nın 13 Ekim 1923'te başkent olarak ilanı; üçüncüsü kentleşme ve nüfus artış hızının çok düşük olması; dördüncüsü ise I. Dünya Savaşı sırasında paranın enflasyon yüzünden çok değer yitirmiş olmasıdır. (Tekeli, 2009:32-33).

Cumhuriyet şehirciliğinin temel noktası ülkeyi sağlıklı yerleşim yerlerine kavuşturmadır. Bu bağlamda belediyeler konusunda yürürlükte bulunan yasalar, yeni belediyeçilik sistemi kurmak açısından son derece yetersizdi. Buna karşın Cumhuriyetin ilanından 1928 yılına kadar olan dönem içerisinde ülkemizde henüz planlama çalışmalarının başlamadığı ve mevzuat olarak 1882 yılından beri yürürlükte olan ve yollar, yangın yerleri ve binalarla ilgili hükümleri kapsayan *Ebniye (yapılar) Kanunu*'nun uygulandığını görmektedir. (Hürriyet ve Özcan, 1990:6). Kanunun uygulanması İstanbul'da şehremaneti denilen bugünkü belediye örgütüne benzer bir örgütle yapılmaktadır. 1924 yılında 417 sayılı kanunla Ankara'da da böyle bir örgüt kurularak ilgili mevzuatın uygulanması sağlanmıştır. (Hürriyet ve Özcan, 1990:6).

Bu durum bir dizi yeni yasanın hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. İlk olarak Osmanlı döneminde yürürlükte bulunan *Risumu Belediye Kanunu*'nda belirtilen resimlerin çok düşük olması nedeniyle 20 Aralık 1923'te kabul edilen 388 sayılı kanunla inşaatların ruhsat vb. resimlerin arttırılmasına gidilmişti; ama belediyeler konusundaki önemli girişim, 26 Şubat 1924'te kabul edilen 423 sayılı *Belediye Vergi ve Resimleri Kanunudur*.

İlk yıllarda belediyelere sağlanan geniş mâli olanaklar sonraki yıllarda çıkarılan çeşitli yasalarla kısıtlanmıştır. Bunlar 1926'da çıkarılan 755-883 sayılı kanunlar ile 26 Mayıs 1929'da çıkarılan 1454 sayılı kanunlardır. Böylece 1930'lara doğru belediye gelirleri önemli kayıplara uğramış bulunmaktaydı. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:33-34). Özellikle 1929 ekonomik buhranı, süreci daha da hızlandırmıştır. Cumhuriyetin belediyeçilik alanında sergilediği diğer tavır da 16 Nisan 1924'te çıkarılan 486 sayılı *Umur-u Belediye Müteallik Ahkâm-ı Cezaiye Kanunudur*. Şehir yönetiminin en önemli yetkilerinden biri, kendilerini ilgilendiren konularda yargı hakkına sahip olmaktı. 1 Mart 1926'da çıkan 765 sayılı kanununda yapılan değişiklikle de belediye suçlarına karşı belediyeler daha da güçlendirilmiştir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1926:370).

22 Nisan 1925'te belediyeleri ilgilendiren yasal değişiklik ise 1882 tarihli *Ebniye Kanununun* 20, 21, 22, 23, 24, 25. maddelerinde yapılan değişikliktir. 642 sayılı kanunda özellikle Batı Anadolu'da yanan şehirlerin sorunlarını çözmek esas noktadır. Cumhuriyetin nüfus politikasına bağlı olarak sağlık konusuna da ciddi bir şekilde eğilmiştir. Bu konunun belediyeçilik alanındaki etkisi ise artan nüfusa paralel olarak sağlıklı içme suyunu sağlama görevinin belediyelere verilmesi olmuştur. Bu kapsamda 10 Mayıs 1926'da 831 sayılı Sular Kanunu kabul edilmiştir.

Cumhuriyet Belediyeciliğinin Gelişiminde Ankara Faktörü

Ankara'nın imarı, diğer şehirlerin imarı açısından rol model olarak görülmesi ve başkent olması dolayısıyla Ankara'nın imarına kısaca değinmek önemli olacaktır. İmar sırasında 3 milyon metrekarelik bir alanın kamulaştırılması, yarışma yoluyla bir imar planı elde edilmesi ve bu planın uygulanması için gerekli titiz ve örgütsel çalışmalar ortaya konulmuştur. (Eke, 2005:203). Öncelikle 1925 yılında 583 sayılı kanunla 4 milyon metrekarelik alan istimlak edilmiş sonra da 22 Mayıs 1926 tarihinde 844 sayılı kanun ile Emlak ve Eytam (İskân) Bankası kurulmuştur. Bankanın olanakları bu dönemde büyük oranda Ankara'nın imarı için kullanılmıştır. (Geray vd., 1983:2360). Ankara'nın çözülecek sorunları arasında elektrik, havagazı, su ve kanalizasyon gibi altyapı çalışmaları da bulunmaktaydı. Bu konuda yapılan ilk temaslar bir ABD firması olan *Ulen* ile oldu. Ayrıca 250 konutun yaptırılması da söz konusuydu. 1924 yılının ilk aylarında yabancı sermayeye duyulan güvensizlik girişimin yarıda kalmasına yol açmış; ancak 1927 yılında bu kuşku atlatılarak 60 yıl işletme imtiyazı verilerek elektrik üretim ve dağıtım işleri 27 Mart 1927'de Alman *Didier* firmasına devredilmiştir. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:42). Aynı tarihte aynı Alman firmasına 60 yıl süreyle hava gazı işletme imtiyazı da verilmiştir. Bu gelişmelere rağmen su ve kanalizasyon işlerinin belediyece yürütülmesine devam edilmiştir. (Ökçün, 1971:9).

İmar müdürlüğünün ilk adımı Alman *H. Jansen, M.Brix*, ve Fransız *Jausseley*'in davet edildiği sınırlı bir yarışma düzenlenmiş Prof. *Jansen*'nin raporu yarışmayı kazanmıştır. Ankara İmar planını hazırlayan *Jansen*, 1939 Ocak ayına kadar planın uygulanmasına ilişkin konularda danışman olarak çalışmıştır. Bu bir bakıma planlı bir merkezileşme çabalarının da başlangıcını oluşturmuştur. *Jansen* planı, 23.7.1932'de Bakanlar Kurulunun 13209 numaralı kararname ile onanmıştır. (Tekeli, 2009:48). Ama *Jansen* planı şehrin hızlı gelişimi, spekülasyoncu ve arsa vurguncularının yoğun faaliyetleri (Atay, 2009:427).ve daha pek çok nedenle kısa sürede işlemez hale gelmiştir.

1930 – 1945 Dönemi Çıkan Kanunlar ve Belediyelere Yansımaları

Türkiye'de kentleşme, 1950'lere gelinceye değin yavaş bir tempoda devam etmiştir. Savaş yılları içinde ise özellikle büyük kentlerin savunma zorlukları altında boşaltılmaları kentsel nüfusta önemli bir artışın olmadığını gösterir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllar ile II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllar arasında kentleşmede görülen hafif canlılık ise devlet eliyle kurulan temel sanayi kuruluşlarına bağlanabilir. Savaşın sona ermesiyle, savunma kaygılarının ortadan kalkması ve bir önceki dönemin küçük

kentsel nüfusu, savaş sonrası kentleşmenin hızını artırmıştır. (Adıyaman, 2008:33).

1930 yılına kadar yerel yönetimlere birçok yetki ve olanak veren yasa çıkmasına karşın bütünsel bir düzenlemenin yapılmadığı görülmektedir. Bu bütünleşmenin yapıldığı yasa 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'dur. Bu kanunun çıkış sebebi ise Ankara'nın başkent oluşu ile iyice ortaya çıkan şehirleşme problemlerinin gündemi buraya çekmesinin yanında, bu sorunun Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) programında yer alacak kadar konunun önem taşıması da etkili olmuştur. (Çolak, 2007:70).

Bu yasanın temel noktası, belediyeleri merkezi hükümetin doğal bir uzantısı olarak görmesidir. Nitekim yasa, zaman içinde birtakım değişikliklere uğramışsa da mantiken ve öngörülen örgütlenme biçimi 1961 ve 1982 anayasalarında da hemen hemen aynı kalmıştır. Sonuç olarak belediyeler, karar alma süreçlerinde kaynak ve yetki kullanımlarında ve hatta haberleşmelerinde merkezi yönetimlerin sıkı ve ayrıntılı denetimine sokulmuşlardır. Bu yapılırken de belediyeler olarak en küçüğünden en büyüğüne kadar tek tip örgütlenmeye götürülmüşlerdir. (Göymen, 1983:2842).

Cumhuriyetin 1923-1930 döneminde Ankara deneyimi ile edinmiş olduğu belediyeçilik anlayışını perçinleyen ve savaş öncesi şehirciliğimizi belirleyen gelişme 1930-1935 yılları arasında çıkarılan yasalar olmuştur. Ardı ardına çıkarılan yasalar sayesinde belediyeçilik anlayışımız somutlaşmıştır. Bu yasalar; 3Nisan1930 tarihli 1580sayılı *Belediye Kanunu*; 24 Nisan 1930 tarih ve 1593 sayılı *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*; 1 Haziran 1933 tarih ve 201 sayılı *Belediyeler Bankası Kuruluş Kanunu*; 31 Mayıs 1933 tarih ve 2256 sayılı *Oktruva vergisinin Kaldırılarak Gümrük Resimlerine Yüzde 10 Eklenmesine İlişkin Kanun*; 21 Haziran 1933 tarih ve 2290 sayılı *Belediye Yapı ve Yollar Kanunu*; 9 Haziran 1934 tarih ve 2497 sayılı *Belediye İstimlak Kanunu*; 7 Haziran 1935 tarih 2763 sayılı *Belediyeler İmar Heyeti Kuruluş Kanunu*'dur. (Göymen, 1983:2842).

Belediyeler Kanunu tamamlayıcı özelliği bulunan Yapı ve Yollar Kanunu 10 Haziran1933'te çıkarılmıştır. Yapı ve Yollar Kanunu ile 5 yıl içerisinde ve gelecek 50 yıl için kent planları hazırlatma zorunluluğu konulmuş, belediyelerin harita ve imar projeleri, yapı ve onarımları için uyulması gerekli teknik şartlarla ilgili hükümler getirilmiştir. (Yavuz, 1958:28). 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ile 53 yıl boyunca yürürlükte kalan Vilâyet ve Dersaadet Kanunları, 1924 Ankara Şehremaneti kanunu 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.

11 Haziran 1933'te kabul edilen önemli bir diğer yasa da Belediyeler Bankası Kanunu olmuştur. Cumhuriyet'in kentlerde yapmak istediği dönüşüm kapsamında uygulamak istediği altyapı yatırımlarının finansmanını sağlamak konusunda karşılaşılan sıkıntıları aşabilme zorunluluğu bu kanu-

nun çıkarılmasını hızlandırmıştır. Bankanın sermayesi 15 milyon liraydı. (İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, 1973:30). Belediyelere teknik yardım sağlamak amacıyla Belediyeler Fen Heyeti'nin de kurulduğu görülmektedir. Bu kurul, belediyelerin yapacağı harita, imar planı ve su işlerinde danışmanlık yapmak ve yaptırmakla görevlendirilmiştir. Belediyeler Bankası ile Fen Heyetinin işbirliği 1945'e kadar devam etmiş, 12 yıllık denemeler sonucunda Belediyeler Bankası ve Fen Heyetinin yerine 13 Haziran 1945'te İller Bankası kurulmuştur. (İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, 1973:83).

Belediyeler Yasası, sadece belediyelerin imar işleri ile uğraşmayı öngörmesine karşılık; İller Bankası yasası, belediyelerden başka İl Özel İdareleri, Köy İdareleri ve bunlara bağlı kurumları da kapsamına almıştır. Ayrıca bankanın belediyeler ve öteki kurumlar için sadece bir kredi kurumu olmaması, sahip olduğu teknik kadro ile belediyelerce gerçekleştirilemeyen harita, imar planı, proje, keşif ve etütleri belediyelerin istemleri üzerine onlar adına yapan ya da yaptıran ve kurumlarca yapılacak tesislerden yaptırılma olanağı olmayan ve bankaca yaptırılmasına yarar olanları yapan kurum kimliği kazanmasıdır. (İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, 1973:83).

İller Bankası'nın teknik ve mâli yardımlarıyla yapılan imar planları ne yazık ki bir mecburiyetin ifâsı, istikraz (borçlanma) veya merkezden görülecek bazı yardımlar için lüzumlu bulunan formalitelerin yerine getirilmesi için sarf edilen gayretlerin mahsulü olmaktan ileri gidememişlerdir. (Yavuz, 1958:28). Dolayısıyla kentleşme, denetleme ve planlama aşamalarının devlet otoritesi altında gerçekleştirilmesi ve özellikle Ankara'nın imarı ile bir kentleşme modelinin uygulandığı ve ortaya konulduğu görülmektedir. Yasal olarak 1930'da çıkarılan ve bu yasanın tamamlayıcısı niteliğinde olan 1933 tarihli Belediye ve Yollar Kanunu belirleyici bir kanun olmuştur. Fakat bir şehircilik mevzuatı hazırlanmamış, eksikler Belediye Meclis kararları ile giderilmeye çalışılmıştır. (Kitapçioğlu, 1953:12).

Türkiye'nin kentleşme politikaları söz edilen şeklide gelişirken; II. Dünya Savaşı sonrasında şehircilik, konut açığı ve imar konuları dünyada ön plana çıkması Türkiye'nin politikalarını da etkilemiştir. Avrupa'da bu soruna getirilen çözümler kapsamında yeni örgütlenmelerle yeni teknolojilerle, bu ağır hasarın izlerini silmek ve kentsel yapıların oluşturulması için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Savaş devam ederken bile birçok çalışma grubu araştırma yaparak raporlar hazırladı. Bu kapsamda İngiltere'nin dört tane önemli komisyon raporu bulunmaktadır. İngiltere'nin ön plana çıkmasının nedenleri arasında da henüz kapitalist sistemin hâlâ başaktörlerinden biri olması ve 1929 buhranından çıkabilmek için uyguladığı konut yapımı programının ona büyük bir birikim sağlamasından kaynaklanmaktaydı. (Yavuz, 1956:23).

Bu kapsamda 1941 yılında yayımlanan ilk çalışma *Barlow Raporu*dur. Rapor, nüfus yığılmalarının dağıtılmasını ve bölgeler arası dengeli bir nüfus dağılımı stratejisi uygulanmasını öneriyor, bunun için de ülkede çok yönlü şehirleşme politikası uygulayacak merkezi bir örgüte ihtiyaç olduğunu bildirmektedir. (Tekeli, 2009:119). Aynı yıl içerisinde de kırsal kalkınmayı sağlamak üzere *Scot Raporu* hazırlanmış, bu rapor da kırdaki yapı ve inşaat hareketlerinin tarımı etkilemeyecek noktada geliştirilmesi, bunun için de azami gerekli olan şartları tespit etmekteydi. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:119-120).

1942 yılında da yayımlanan bir diğer rapor da *Uthwath Raporu*dur. Rapor, kentsel arsa sorunlarına eğilen ve tüm arsalar üstündeki imar hakkının millileştirilmesinden söz etmekteydi. Yine 1942 yılında yayımlanan *Beveridge Raporu*, çalışanların sosyal güvenlik sorunlarını çözümlenmeye yönelmişti. *Beveridge Raporu* kapsamında İngiltere’de 1943’te Kent ve Kırsal Planlama Bakanlığı kurularak, kent ve kır planları kanunu çıkarılmış ve 1945’te sanayinin kentlerin dışına alınmasını öngören kanunlar çıkarılarak, çok ses getiren Yeni Kentler Kanunu da 1946 yılında kabul edilmiştir. Bu kanunun en önemli özelliği ise bakana yeni kentler için istimlak ve inşaat için yeni imar şirketleri kurma yetkisini vermektedir. Dolayısıyla *Beveridge Planı*, *Barlow*, *Scot* ve *Uthwath* planlarını kapsayan geniş bir içeriği bulunmaktaydı. (Yavuz, 1960:19).

Kentleşme sürecinde Türkiye’nin kalkınma çalışmalarından yakından etkilenmiştir. Türkiye’nin bu dönemde hazırladığı planlar sürece yön veren nitelikler içermekteydi. Bunun önemli bir örneği de *Kemal Süleyman Vaner* başkanlığında hazırlanan *Vaner Planı*’dır. Plan, tarımın geri kalmış yapısını değiştirmeyi hedeflemiştir. Bazı araştırmacılar bu planı, resmîyet kazanmamış olmasına rağmen savaş sonrası koşullarda Türkiye’nin iktisadi politikasını şekillendiren ve kesimleri belirleyen bir temel metin olarak kabul etmişlerdir. Bu planın Marshall yardımlarını elde etmek için hazırlandığı ve bu bağlamda sanayi yerine tarımın ve ulaştırmanın ön plana çıkarıldığı bir plan olduğu da iddia edilmektedir. Bununla beraber Türkiye’nin tarıma, hafif sanayi’ye öncelik veren bir kalkınma politikası uygulayarak daha kolay kalkınabileceği telkin edilmiştir. (Ay, 2012:164).

Bu politikaların Türkiye’deki ilk belirtileri ise kırdan kente göçün yaşanması oldu. Bu hızlı kentleşme, bütün ülkedeki kent merkezlerinde konut kıtlığına, gecekondulaşmaya, arsa spekülasyonlarına neden olmuştur. Türkiye’deki belediyelerin durumu da göz önüne alındığında belediyeler, büyüyen kentlerle uğraşmak durumunda kaldı ki; bu Türkiye’deki belediyelerin yetersiz kalmasına yol açtı. Tüm bu gelişmeler sonunda temel konu büyük imar faaliyetinin çözümü oldu. (Çılgın, 2010:118).

Devlet, 1930'ların ikinci yarısından itibaren, konut yapımını bir görev olarak kabul etse de bu sürece ilişkin kaynak artırımını yapıp yapmama konusunda tüm gelişmekte olan ülkeler gibi bir tercih yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak Türkiye'de konut politikası, devletçilik anlayışı ile paralel yol alan, sanayi'yi destekleme, sanayiye kredi tahsisatı ve vergi indirimi gibi ekonomik gelişmelerin etkisinde kalmıştır. (Çılgın, 2010:120).

Demokrat Parti'nin Kentleşme, Belediyecilik, Mesken ve Konut Politikası

1950 yılına kadar kentlerde yaşayan nüfusun toplam ülke nüfusuna oranı %18 çevresinde seyrederken; bu oran 1955 yılında % 22.1, 1960 yılında %26.1'e ulaşmıştır. (Türkiye Mühendis ve Mimarlar Odası Birliği [TMMOB], 1971:63). Türkiye'de bu değişiklikleri yaşamasında sanayileşme, söz edilen gelişmeler üzerine birincil önem taşıyamadığı belirtilebilir. Dolayısıyla kentleşme, merkezin maddi ve teknik açıdan sıkı kontrolü altında olması kalıpcı bir anlayışın oluşması sonucunu vermiştir. Türkiye'deki kentleşme olgusu, ithal teknolojik imkânlarla kapitalistleşmeye çalışan bir ülkenin gelişimi içerisinde yeteri kadar açıklanamamaktır. Bu da kendisini çeşitli bakış açıları ile göstermektedir. (Tekeli, 1982:331).

Şehirlere akını açıklayabilmek için *köyün itimi* ve şehrin çekimi diye bir ayırım yapılmaktadır. Kırsalda tarım arazisinde ekilebilir toprakların sınırına hızla erişilmesi, tarımda işgücünün yoğun kullanımını sınırlayan makineleşmenin başlaması, toprağı olmayanların artması, kara ulaşım ağının hızla geliştirilmesi ve tarım dışı etkinliklerin canlanması insanların doğdukları yerden vazgeçip büyük kentlerde tutunma eğilimine girmelerinin nedenleri olarak sayılabilir. (Karaca, 1995:22).

Süreç içerisinde geliştirilen bakış açılarından biri de kentleşmeye *engellenebilir bir yer değiştirme* olarak bakma eğilimidir. Bu görüşe göre, kentli olmayan bu insanların davranışlarına bir sorun olarak bakılmakta, çözüm için bu kişilerin kente gelmemesi düşüncesi hakimdir. Bu görüş, kentleşme olgusunu doğuran dönüşümün arkasındaki toplumsal nedenleri ve göç edenlerin güdülerini kavrayamamaktaydı. (Tekeli, 1982:331). Şehre göç eden yığınlar, geldikleri şehirlerde; bütünleşmeyi değil, uyumsuzluk sürecini yaşamaya başladılar. Kırsal alandaki bu çözülmeye karşı, kentsel alandaki iş olanaklarının tüm kitleleri kapsayacak şekilde artmadığı gözlemlenmektedir. (Karaca, 1995:22).

Gelişmeler ışığında, kente gelenlerin kültürel dönüşümünü sağlamak birincil amaç olmuştur. Olaya bir kültürel dönüşüm olarak bakıldığında yeni gelenlerin kentlileşme süreçleri, belli bir zaman almaktaydı. Kentte iki kültürel birikimin varlığı duruma bakış açısında yeni bir aşamayı

da zorunlu kılmıştı. Sorun, artık kentlerde görülen ikili yapının bir çevre ülkesi olarak yaşanan kalkınma sürecinin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak algılanmaya başlandı. (Tekeli, 1982:334). Bunun sonucunda bir değer merkezi olan kent toprağının spekülâtif hale gelmesi de kentte yaşayan birçok emek grubunun aleyhine olmuş ve planlama, şehircilik, mesken, kira ve arsa politikalarının takip edilmeyişi gecekonduların ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Atalık, 1975:6).

Demokrat Parti'nin Kentleşme Politikası ve Köyden Kente Göç Sorunsalının Etkisi

DP, programının 20. ve 21. maddelerini kentleşme konusuna ayırmıştır. 20. md. İllerin özel ihtiyaçlarını yerinde görüp karşılamak ve halkın idareye iştirak ettirilmesi prensibini tahakkuk ettirmek maksatları ile kurulmuş olan il genel kurulları ile özel idare ve belediyeler bütçelerini tanzimde, tatbik hususlarında ve diğer vazifelerinin ifâsında gereken genişlikte yetkilerle techiz olunmalıdır. İllerde idare amirlerine ve memurlarına verilen yetkilerin de genişletilmesini yine işlerin yerinde görülmesi ve süratle yürütülmesi bakımından lüzumlu görmekteyiz. 21. md. ise İl genel kurulları ve belediyeler, beşer senelik çalışma planları tanzimine sevk edilmeli ve bu planlar merkezde mahalli idarelere yol göstermek vazifesi ile kurulacak bir teknik büronun evvelden tetkikine tabi tutulmalıdır. Şehir sınırları içindeki kara ve deniz taşıt vasıtalarının ve ticari mahiyette umumi hizmet işletmelerinin belediyelere devrini tabii buluyoruz. (Demokrat Parti [DP], 1946:7-8).

Bu maddelerin ortaya atılması ile CHP'nin yerel yönetim politikasındaki değişikliğinden de söz etmek gerekmektedir. Bu kapsamda 17 Kasım 1947'de toplanan kurultayda yerel yönetim ile ilgili maddeler değiştirilmiştir. Kabul edilen 30.ve33.maddeler şöyleydi.30.md. '*Mahalli idarelerimizi demokratik bünyemizin temel unsurları sayarız. Köy, belediye ve özel idarelerin kuruluşlarında, işleyişlerinde ve denetlenmelerinde bu ana fikri önemle göz önünde tutarız.*' 31.md. '*Bir kısım yurt hizmetlerinin mahallerinde halkça seçilmiş kurullara bırakılması ve bu kurullara geniş yetkiler sağlayacak kanunlar yapılması ve genel idarede illere kesin sorumlu geniş yetkiler verilmesi idare sistemimizin esasıdır.*' 32. md. '*Her yurttaşın idarece alınan kararlara karşı bir yargı merciine başvurabilmesinin sağlanmasını gerekli sayarız. Kanunlaştırma işlerini bir sisteme bağlamayı uygun buluruz.*' 33. md. '*Belediye sınırları içinde bulunan ekonomik mahiyetteki kamu hizmetleri ve işletmeleri belediyelere ait olmalıdır.*' (Cumhuriyet Halk Partisi [CHP], 1947:473-474).

Hem DP hem CHP'nin yerel yönetimler konusundaki bu maddeleri DP'nin yerel yönetimlerin yetki genişliğinden söz etmesine karşın; planlar aracılığıyla illerin merkeze bağlı durumda olmasını istediğini ifade etmektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin karar verme biçiminde toplumun özellikle daha önceki dönemde güçsüz olan kesimlerin isteklerinden etkilenme derecesinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Yerel yönetim, halk kitlelerinin isteklerini yönlendirmekten çok onlara uymaya çalışacaktır. (Tekeli, 1977:50).

DP döneminin kentleşme politikaları, kendisinden önceki mevcut sorunların zaman içerisindeki akışına ve gelişimine göre şekillenmiş, merkezi yapının yerel yönetimler üzerindeki etkisinin artmasıyla şekillenerek, çözüm arayışları da merkezi yönetime geçmiştir. İmar ve İskân Bakanlığının kurulması (9 Eylül 1958) Bölge Planlama çalışmalarının başlaması kentleşme sorunlarına bir çözüm getirmekten uzak oldukça yüzeysel çabalar olarak kalmıştır. (Tekeli, 1982:340).

Köyden Kente Göçün Yoğunlaşması, Nedenleri ve Kentleşme Üzerindeki Etkisi

Türkiye'de 1950'li yıllar ve sonrasında kentsel nüfusun hızlı artışı ve bu artış hızına bağlı olarak kentleşme sorunlarının ön plana çıkması, kentleşme çalışmalarına yeni boyut kazandırmıştır. Köyden kente göçün nedenlerini *kentin çekimi ve köyün itimi* sınıfında değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda köyün itimi incelenecek olunursa; tarımın makineleşmesine koşut olarak emek açığa çıkması, topraktan kopmanın gerçekleşmesini, yoğun tarıma geçiş de emeği açığa çıkartmıştır. Toprak mülkiyetinde de kutuplaşma yaşanarak toprağını yitiren, kente göç etmiştir. Ayrıca ulaşım ağının ve haberleşme olanaklarının gelişmesi de köyü dışarıya açmış, kentleşme hızının artışı etkilemiştir. (Geray vd., 1983:2361).

Tablo 2'de de görülebileceği üzere 1927 'de modern anlamda yapılan nüfus sayımında Türkiye'deki nüfusun doğal artışı büyük değişimler göstermiş ve 1950'lerden itibaren nüfusu hızla artmaya başlamıştır.3. tabloda da Türkiye'deki kırsal ve kent düzeyindeki değişimleri görebilmek mümkündür.

1950'ler den itibaren tarımda makineleşme ile ekilen arazinin genişlemesi, iklim şartlarının uygunluğu ilk dönem mahsulün iyi düzeyde olmasını sağlamıştır. Ancak kısa süre içerisinde ekime uygun toprakların sınırına gelmesi ile verimi arttırmak zorlaşmıştır. Çünkü F.O.A adına Türkiye topraklarını inceleyen *Harvey Oakers*'ın ekiliş elverişli toprakların sadece 16.41 milyon hektar olduğunu tespit etmiştir. (Kazgan, 1958:382). Dolayısıyla sınır 1955'te %28, 1960'da da %41.8 oranında aşılmış demektir. CHP'nin hazırlamış olduğu rapora göre; İstatistik Umum Müdürlüğüne

1952'de yaptırılan ankete göre çiftçi ailelerinin büyük bir kısmının arazile-ri geçimlerine yetecek durumda değildir.

Türkiye,zirai nüfusunun takriben yarısını teşkil eden büyük kitlenin üretimi tarla sınırlarıyla mahduttur ve tamamıyla hava şartlarına bağlı kalmaktadır. (CHP, 1958:32). Tarımsal sınırlara gelinmesi, ekilen arazi- nin genişletilmesiyle arttırılmasının yanı sıra tarlalar veraset yoluyla bölünmektedir. Bu parçalanma, arazi israfına, rasyonel büyüklükteki tarım işletmelerinin kurulmamasına bunlarla birlikte zaman, emek kaybına yol açmakta ve nüfusu tarımdan iten başlıca nedenlerden biri olmaktadır. (Emiroğlu, 1956:56).

Makineli tarımın şehirleşme hareketine etkilerinin sınırlı olduğu da belirtilmesi gereken bir noktadır. Köyden dışarı kazanç maksadıyla giden-lerin çoğunlukla makinenin girmediği hayat seviyesinin çok düşük olduğu köylerden olduğu anlaşılmaktadır. (Kazgan, 1958:386). Ayrıca köyden dışarı yoğun göç veren bölgelerden biri toprağın dar, iş gücünün az olduğu Karadeniz bölgesidir. Yapılan bir araştırmaya göre Karadeniz bölgesinin zirai geliri Türkiye ortalamasının % 58 oranının da altındadır. (Kazgan, 1958:389). Dolayısıyla modern tarım aletlerinin girmediği, tarım gelirinin düşük olduğu bölgelerde köy dışına akımın daha hızlı olduğu ifade edilebilir.

Yaşanan bu değişimleri kentlerin çekimi bazında değerlendirmek gerekirse 1950 yılında 20.947.188 kişilik nüfusundan 15.568.110 kişi şehirlerde yaşamakta olup, kentli nüfusun genel nüfusa oranı %25,67'dir. 1950'ye kadar belirli bir dengede ilerlemiş bulunan kentleşme 1950 yılından sonra hızlı bir artışa geçmiş ve 1955 yılında %28'in üzerine çıkmış olup, yıllık ortalama artış hızı %3 dolaylarında gerçekleşmiştir. (CHP, 1958:11).

Şehirlere oluşan bu akımda sanayileşmenin büyük bir rol oynamadığını ifade etmemiz gerekir. Nitekim 1950-55 yılları arasında kurulan sanayi tesislerinin çalıştırdığı işçi sayısı bu yıllar arasında şehirlerde kalabalıklaşan nüfus sayısının kıyas kabul edilemeyecek kadar altındadır. 1951'de sigortaya tâbi işçilerin sayısı 347.986 iken;1955'te bu miktar 488. 768'e yükselmiştir. Beş yıl içerisindeki artış 140.782 olup iki sayım arasında ki şehirlere artan 1.5 milyona yakın nüfusun 1/10'ü kadar bile değildir.¹⁴¹ Ayrıca Türkiye'deki genel yatırımların gayri safi milli hasılaya oranı bazı gelişmemiş komşu ülkelerin oranlarından bile düşüktür. Bu oran 1953'te % 12.4 ve 1954'te % 14.4'tür. (Aldan, 1962:65).

Sanayi eksikliği nedeniyle kentleşmenin yarattığı sorunlar, Sanayi Devrimini gerçekleştiren ülkelerin sorunlarından daha çeşitli ve zor olmuştur. Dolayısıyla kente göç edenlerin hizmetler kesiminde ve özellikle iyi tanımlanamayan (kapıcılık, amelelik, hamallık, odacılık vb.) bazı hizmetler grubunda çalışmaları, sanayileşememe nedeniyle şehircilik alanının-

da yapılması gereken kamu hizmetlerini karşılayacak gelirlerin kıtlığı ve bununla birlikte yerel yönetim birimlerine de yansiyarak özellikle belediyelerin mâli ve teknik olanaksızlıklar yüzünden planlı şehirciliğin gereklerini yerine getirememesine (Geray vd., 1983:2362). neden olmuştur.

Bu sürecin doğal sonucu olarak özellikle çok göç alan büyük kentlerimizde bize özgü olan bu kalkınma süreci ikili bir yapı ortaya çıkarmıştır. Piyasa mekanizması içinde, dışa bağımlı ithal teknoloji ile kalkınma sürecinde kentsel alanlarda bir modern kesim oluşmaktadır; ama bu modern kesimin gelişme hızı, kentlerde ya da köylerdeki tüm emek arzına iş olanağı sağlamaktan uzak kalmış ve bir marjinal kesim doğmuştur. (Tekeli ve Gülöksüz, 1983:1236).

Konut Sorununun Açığa Çıkması ve Gecekondu Yapılaşması

Sanayileşmiş bir inşaat sürecine geçilerek büyük kent parçalarının inşasına dayanan bir çözüm için Türkiye'nin tekno-ekonomik gelişme düzeyi henüz hazır değildi. (Tekeli, 2009:135). Belli bir bölge, planlama, şehircilik, mesken, kira ve arsa politikasının takip edilmeyişi gecekondu olgusunu beraberinde getirmiştir. (Sayar, 1953: 213). 1945'den beri memleketin mesken davası için birkaç kanun çıkarılmış (5218-5228) kredi temininde eskisine nispeten daha geniş imkânlar temin edilmiştir. Fakat Bayındırlık Bakanlığında bir mesken işini ele alan bir daire oluşturulmamış, Emlak Bankasının kredileri ve olanaklarıyla ile bu iş yürütülmeye çalışılmış, bu teşkilatsızlıktan dolayı mesken davası, iyi yürütülememiştir. (Sayar, 1953:213).

Kentleşmenin hızlanması ve gecekondu oranının artması, konut politikasını ve çıkarılan kanunların amacını gecekondulaşmanın önlenmesine verilmesine yol açtı. Gecekondu yapımına karşı daha çok yasaklayıcı bir politika izlenerek konut üretimini artırma yoluna gidilmiştir. Bu alanda ilk yasa 1948 yılında çıkarılan 5218 sayılı yasadır. Bu yasa ile Ankara Belediyesi sınırları içerisinde gecekondualarının durumlarının iyileştirilmek istenildi. Gecekondu yapacak insanlara arsa sağlanarak bu yapılanmanın önüne geçilmek istenmiştir. Üstelik 5228 sayılı yasa ile de Emlak ve Kredi Bankasına ihtiyaç sahiplerine yapı parasının % 75'ine kadar % 5 faizle kredi verme yetkisi de tanındı. (TBMM, 1948:640).

Bu dönemde özellikle iskân ve mesken konusunda bir yetki toplanmasına ihtiyaç vardı. Bu dağılmayı önlemek amacıyla 9 Eylül 1958'de İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuş, özellikle de Türkiye'ye gelen göçmen ve mültecilerin yerleşimi ile ilgilenen Toprak ve İskân Umum Müdürlüğü, İskân Umum Müdürlüğüne dönüştürülerek yetki sahası genişletilmiştir. ABD heyetinde yer alan mimar *Bernard Wagner* 'Türkiye'de Mesken Me-selesi' adını verdiği raporunda Türkiye'nin politikası ile ilgili şu ifadelere

yer vermiştir; *Türkiye’de şümüllü bir iskân siyaseti mevcut değildir*. Bu itibarla memleketin hızla inkişaf eden ekonomisine ayak uyduracak umumî bir iskân programı yoktur. Mesken faaliyetleri en az birbirinden müstakil olarak çalışan yarım düzine ajans ve teşkilât arasında dağılmıştır. (Wagner, 1954:79).

Türkiye’de 1955 yılına kadar bir mesken sayımı yapılmamış olup; Türkiye’nin 1950’deki nüfus sayımına göre nüfusun 3/4’ü köylü ve ¼ şehirlidir. Köy evlerinin adedi 2,75milyon ve şehirdeki evlerin adedi 1.000.000 olup bilumum Türkiye’de mevcut ev adedi 3.750.000’tir. Tabiatıyla köy ve şehir meskenleri arasında kalite bakımından büyük bir fark mevcuttur, bunlar arasında kıymet bakımından nispet 1’e 5 kadar yükselmektedir. (Wagner, 1954:79). Türkiye’de mesken yapılanmasındaki en önemli konu da ucuz mesken projelerini tasarlamak ve hazırlamaktır. Ucuz mesken planlarında mimarlar ayrı ayrı çalışmakta sadece yabancı norm ve prensipleri esas almaktadır. Ucuz mesken planları için aile büyüklüğü, evlerin ebat ve sahaları hakkında bir tiplendirme de yapılmamıştır. (Wagner, 1954:79-80).

DP döneminde enflasyonun artış göstermeye başladığı dönemden itibaren arsa spekülasyonlarında artış gösterdiğini ifade etmek gerekir. 1949 yılında 2.100 TL’ye alınan bir arsa 1955’te 700.000 TL’ye el değiştirebilmiş ve 1956 yılında İstanbul’da 1.000.000 TL’lik emlak alışverişi yapıldığı görülmüştür. Ayrıca konut yapımı da bilhassa büyük şehirlerde hiçbir vergi ödmeden %100-150 kâr getiren bir faaliyet alanı haline gelmiştir. Metrekaresi 200-500 TL’ye mâl olan inşaatlar 800-1.200 TL arasında satılabilmişlerdir. (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1962:14).

DP dönemindeki yasal değişimleri belli başlıklar altında toplamak gerekir. Öncelikle belediye yönetiminin demokratikleştirilmesi yolundaki değişiklikler, belediye gelirlerinde yapılan düzenlemeler, konut sorununun çözümüne ve imar planlama düzeninin yeniden kurulmasına ilişkin yeni yasalar ve yeni trafik düzeninin oluşumu başlıca konulardır. Bu dört konu dışında belediye ve kent yönetimine ilişkin yasalarda belirgin bir değişme yaşanmamış genellikle 1930-1944 yılları arasındaki yapı korunmuştur. (DPT, 1962:7).

Dönemin konut politikasını yönlendiren en önemli yasa 24 Mart 1950’de çıkarılan 5656 sayılı yasadır. *Belediye meclisleri lüzum ve ihtiyaç gördükleri takdirde belediye meskenleri yapmak ve bu meskenleri belde sakinlerine kiraya vermek veya satmak işlerini mecburi belediye hizmetleri arasına koyabilirler. Belediyeler, bu maksadı sağlamak üzere bütçelerinde gerekli paraları ayırmak suretiyle döner sermaye tesisine ve kurulmuş veya kurulacak yapı ortaklıklarına katılmaya yetkilidirler*. (TBMM, 1950:1409). denilmiştir.

Belediyelere kentlerin gelişme alanlarında toprak olarak yeni bir plana göre düzenlemek, yeniden yapı yapmak isteyenlere satarak spekülasyonların önüne geçme imkânı vermiştir. Ama çok az bir belediye ileride ihtiyaç duyacağı arsaları satın alabilmiştir. Belediyelerimiz, II. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak, ileride karşılaşacakları konut sorununun çözümü için arsa stoklarını programlayamamıştır. (Keleş, 1986:12).

1959 yılında çıkarılan 7367 sayılı yasada da şu ifadeler yer almaktadır. *Hazinenin mülkiyetinde ve Devletin Midim ve tasarrufu altında bulunan arazi ve arsalardan, beledi hudutları içinde bulunanlar, imar plânı olsun veya olmasın 6188 sayılı Kanunda yazılı maksatlarda kullanılmak üzere bedelsiz olarak belediyelerin mülkiyetine geçer.* (TBMM, 1959:959). Bu durum belediyelerin kendi şirketlerini oluşturarak konut yapmalarına olanak sağlamıştır. 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'nın kurulması ve bünyesinde Mesken Genel Müdürlüğünün oluşturulması da merkezi yönetimin elini güçlendiren bir unsur olmuştur.

Emlâk ve Kredi Bankasının sermayesini artıran ve konut yapımını teşvik için bina vergisinden 10 yıl süre ile muaf tutulmayı öngören değişiklikler de yapılmıştır. Kentlerde apartman yaşamının tercih edilmesi ile artış gösteren arsa değerleri, çoğu orta kesimin tek parsel içerisinde tek binaya sahip olma imkânını ortadan kaldırıncı 1954 yılında Tapu Kanununun 6217 sayılı yasayla 26.maddesi değiştirilerek *kat mülkiyeti* imkânı getirilmiştir. (TBMM, 1954:74). 1948 yılında 5228 sayılı kanunla konut bedelinin % 75'ine 1953'te çıkarılan 6188 sayılı kanunla da yine konut bedelinin % 90'ına kadar kredi verme yetkisini Emlâk ve Kredi Bankasına vermiştir. Ama kredi faizlerinin yüksekliği bu imkândan az kişinin yararlanmasına yol açmıştır. (Keleş, 1986:12-13).

Bu noktada ülkemizdeki kredi durumunun tahlili yapmak gerekmektedir. *Arkitekt* dergisinin görüşleri bu noktada önemlidir. Dergi, gelişmeleri şu şekilde değerlendirmiştir; *Mesken davasında, kredi faktörü muasır diğer memleketlerdeki gibi ele alınmış değildir. Onlarla hiçbir bakımdan benzerlik görülüyor. Daha doğrusu bizde mesken probleminin diğer meseleleri gibi (Kredi) faktörü de işlenmemiş bir haldedir. 1950'ye kadar mesken inşaatına yapılan krediler, çok mahdud kalmış, 1950'den sonra kredi miktarı eskisine nazaran çok artmış, fakat sosyal ve ekonomik cephelerden hemen hemen hiçbir yeniliğe kavuşmamıştır. Yalnız umumî olarak %8 den %7 ye indirilen faiz nispetinden tabii olarak mesken kredisi faydalanmış, hiç meskeni olmayanlar açılan kredilerin faiz nispeti i%5'e indirimli ve müddet 20 seneye uzatılmıştır. Mesken kredisi işinde, halk lehine bu iki küçük faideden başka maalesef yeni bir esas görülmemektedir.* (Sayar, 1952:166).

Dönemin konut politikasının genel bir değerlendirilmesi yapılacak olunursa ilk olarak belediyelerin hazineden ucuz ya da karşılıksız arsa olarak, bunları konutsuz yurttaşlara devretmeleri ve bu yoldan gecekonduları yapmayı önlemeye çalışmaları; ikincisi gecekonduların yasalarla yasaklanması, üçüncüsü de daha önceki tarihlerde yapılmış bulunan gecekonduların birer olup bitti sayılarak yasallaştırılması (Keleş, 1990:377). durumu dönemi özetleyen başlıca unsurlar olmuştur.

1950-1960 Dönemindeki İmar Planları ve İmar Yasalarının Getirdiği Değişiklikler

İmar işlerimizi düzenleyen 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu 1933 yılında çıkarılmıştır. Bu kanun yapıncaya kadar her belediye müstakil olarak hareket etmekteydi. Haritalarını, imar plânlarını kendi kendine ve istediği gibi yaptırmakta ya da uzman bir fen heyeti bulunmadığından, bu işleri yapmak üzere karşısına çıkanların tekliflerini aynen kabul etmekte ve öylece yaptırmaktaydı. (Onat, 1945:127). 1935 yılında çıkarılan Teşkilat Kanunu ile imar işleri merkezi yapıya kavuşturularak Bayındırlık Bakanlığına bağlanmıştı.

1945-55 dönemindeki gelişmeler, hızlı kentleşmeyi izleyerek ona uyum sağlayacak yasal düzenlemeler getirmekle sınırlı kalmıştır. Bu dönem planlamaları daha sistematize olarak belli kurum ve kişiler arasında paylaştırılmıştır. Bunlar; Yapı ve İmar Reisliğine bağlı şehircilik fen heyeti, İller Bankası Yapı ve Şehircilik Müdürlüğü ve ihale yoluyla plan yapan mimar ve şehircilerdir. Özellikle İller Bankası Yapı ve Şehirciler Müdürlüğü plan yaptırmak ve finansmanını sağlamakla görevlidir. (Onat, 1945:127).

1955-1960 Dönemi İmar Planları ve Uygulamaları

İmarla ilgili birçok değişikliğin yaşandığı özellikle de yeni imar kanununun çıkarıldığı bu dönemde değişiklikleri zorunlu kılan iki temel nedenden söz edilebilir. Birincisi kentsel sorunların sınırlı yasal düzenlemelerle çözülemeyecek bir düzeye gelmesi ve bu durumun yönetici-bürokrat kadroda kabul görmesidir. İkincisi de hükümetin imarla ilgili büyük ölçekli girişimlerde bulunma yaklaşımının var olan yasal çerçeve içinde uygulama olanağının kısıtlı olmasıdır. (Kılıç, 1998:63).

V. Menderes Hükümetinin programında İmar Bakanlığının kurulmasıyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır.. Şehir ve kasabalarımızın şehircilik işleriyle bugüne kadar Nafia Vekâleti uğraşmış ancak belediyelerin hazırladıkları plânları tasdik etmek ve bazı şehircilik kanun ve nizamnamelerini tanzim etmekle yetinerek yollar, köprüler, limanlar, su işleri gibi esas vazii-

feleri arasında şehircilik işlerini daima ikinci plâna atmak mecburiyetinde kalmıştır. (Sayar, 1956:97). Özellikle mesken konusunda birçok yerli ve yabancı uzman bir İmar Vekâletinin kurulmasını talep etmişti.

İmar ve İskân Bakanlığı, Nafia Bakanlığından belirli noktalarla ayrılmaktadır. Yeni bakanlık, kentleşme ve imar konularında uzman olacak; uygulayıcı ve yatırımcı olmaktan çok planlama ve araştırma işlevlerinde bulunacaktı. Ayrıca İçişleri Bakanlığında İller Bankası; Maliye Bakanlığında da Emlâk Bankası yeni bakanlığa bağlandı. (Tekeli, 1981:15-16). Bakanlığa bölge planı yapma görevi verilerek Bölge Planlama Dairesi oluşturulmuştur. Birçok yabancı uzman bu birimde çalıştırılarak yeni bilgi- li elemanlar yetiştirilmesi sağlanmıştır. Böylece planlama faaliyetleri, kent düzeyinden kent üstü düzeye taşınmış olmaktadır. (Tekeli, 1981:15-16).

Bu dönemde şehir ve bölge planlaması konusunda fikirler üreten belli başlı çevrelerden öne çıkanlar Türkiye Mimarlar Mühendisler Odası Birliği (TMMOB), İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama İdaresi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Şehircilik Enstitüsü olmuştur. Fakat Bu dönemde *Menderes*, Mimarlar Odasının görüşlerine önem vermemiş ve bu operasyonu yönetmek için seçilen karayolları kökenli bir yetkilinin görevlendirilmesini TMMOB şiddetle eleştirmiştir.

CHP'ye göre dönemin imar mevzuatına uygun basit bir mesken inşasına sarf olunan paranın yaklaşık%30'u ithal malları oluşturmaktadır. Bir yandan inşaat planlarını mümkün olduğu kadar ithal malına ihtiyaç göstermeyecek tarzda tanzim etmek gerekir. Büyükşehirlerin ihtiyaç duyduğu nakil vasıtası, telefon, havagazı, elektrik, su, yol, kanalizasyon gibi dövizle tedarik edilen bedellere şehirlerimizin ihtiyacı bulunduğunu ve çeşitli örnekler vererek büyükşehirlerde yapılan inşaatlara bu imkânların tesis edilmediği ifade edilmekle beraber, emlak ve kredi konusunda da belediyelerin ruhsat verdikleri inşaatın çok pahalı olduğunu orta halli kişilerin bunu karşılamasının imkânsızlığı belirtilerek bunun da imar mevzuatına uygun inşaatların yanında ruhsatsız gecekondu yapımının sürdüğü (CHP, 1958:48). belirtilmiştir.

Dönemin imar faaliyetleri incelendiğinde şu değerlendirmeleri yapabilmek mümkündür. DP dönemindeki imar faaliyetlerinde *Prost Planı*, Yapı ve Yollar Kanununun imar anlayışının izlerinin devam ettiğini belirtmekle beraber hükümetin şehir planlamasından beklediklerinin daha çok yolların genişletilmesi, meydanların güzel ve yüksek binalarla süslenmesi ve operasyonun sosyal nitelikli kaygılarının olmadığı söylenebilir. (Tekeli, 1981:16). Ayrıca açılan güzergâhlar üzerindeki eski eserlerin layıkıyla korunamadığı yönünde şikayetler söz konusu olmuş, yine elde planlar olmadan ya da plana uyulmadan yapılan yıldırım istimlâkler ve açılan meydanlar da eleştiri konusudur. (Sayar, 1956:50). Bu eleştirilerin yanı sıra

önemli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılarak merkezi bir tutum sergilenerek hükümetin imar işini sahiplenmesi önemsenmiştir.

Yapılan imar operasyonlarına CHP'den eleştiriler gelmiştir. CHP, bu operasyonlarla mevcut durumun daha sıkıntılı bir hal aldığını ifade ederek, özellikle İstanbul ve Ankara'daki yıkımlarda ne kadar yapının yıkıldığı, ne kadar istimlak parası ödendiği, açılan meydan ve yollara harcanan paralara ilişkin hükümetten gereken yanıtın verilmediğini, ayrıca Ataköy Sitesi, Kalamış oteli gibi lüks yerlere Emlak ve Kredi Bankasının imkânlarını sömürüldüğü iddia edilmekle beraber ithalatta yaşanan sıkıntılar nedeniyle de inşaatların tamamlanamadığı (CHP, 1958:50). eleştirileri yapılmıştır.

Yerel Yönetimlerdeki Demokratikleştirme Eğilimleri

Belirli bir toplumsal akım oluşturabilmek amacıyla ilk girişim, 17 Temmuz 1945'te kurulan Türk Belediyecilik Derneğidir. Bu dernek, belediyelerin özerkliğini ve demokratikleştirilmesini savunmuş, çeşitli toplantılarda merkezi yönetim anlayışının çok ileri götürüldüğünü, seçilen belediye başkanlarının idari makamlarca onanmaması ya da gerektiğinde yöneticiler tarafından atanmaması, belediye başkanlığı ile valiliğin İstanbul ve Ankara'da da tamamen ayrı hale getirilmesi, bütçenin merkezi yönetimce onanmaması başlıca istekleri arasında olmuştur. (Tekeli, 2009:126).

Bu konuda ilk adım 29 Nisan 1946'da belediye meclislerinin seçim usulünde yapılan değişiklik ile olmuştur. Bu kanunla daha önce bir hafta içerisinde tamamlanan seçimler, çok partili yaşama uygun olmayacağından 1580 sayılı belediyeler yasasında yapılan değişiklik ile bir günde tamamlanması esası getirilmişti; ama 1580 sayılı kanununda belediye başkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi, meclisçe seçilen başkanların İçişleri Bakanlığı ve valilikçe onanması ve gerekli görüldüğü hallerde belediye başkanlarının Bakanlar Kurulu kararıyla İçişleri Bakanlığınca atanması usulü değiştirilmemiştir. (Ertuğ, 1951:23).

Milletvekilleri seçim kanununda 1946'da yapılan değişikliğin yanı sıra 1948 ve 1950' de üst üste değişiklikler yapılmış ve Belediye Meclis üyelerinin seçimi hakkındaki hükümler Milletvekili Seçimi hakkındaki kanuna uygun hale getirilmiştir. İkinci adım ise özellikle büyükşehirleri kapsamakta valilik ile belediyelerin ayrılmasını öngörmektedir. 1580 sayılı kanunun 149. ve 153. maddeleri İstanbul'da özel idare ile belediyenin bir bütün olduğunu belirtmekteydi. 10 Nisan 1954'te 6349 sayılı kanun ile İstanbul Belediyesinin vilayetten ayrılması kabul edildi. İstanbul ve Ankara'nın diğer belediye başkanlarıyla benzer statüye kavuşturulmasına rağmen uygulamada büyük ölçüde eski alışkanlıklar sürdürüldüğü görülmüştür. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:128).

DP, yerel yönetimlere ilişkin olarak çeşitli tespitlerde bulunmuştur. *'Geçmişte mahalli bağımsız idareyi çok dar hudutlar içinde tutmak ve vilayetlerin, belediyelerin ve köylerin faaliyetleri üzerinde en keskin merkezi kontrolü kurmak gerekliydi. Halk, cahil ve uygar ruhtan mahrumdu... kaynakların azlığı en sıkı merkezi ayrıntıyı mecbur kılıyordu. Bundan başka Türkiye'nin daha ileri bölgelerindeki kaynaklardan edinilen faydalarla daha geri kalmış bölgelerin standardını yükseltmeyi ve Türkiye'yi yeni başkent Ankara etrafında sadakat ve bağlılık duygularıyla birleşmiş bir millet halinde kaynaştırmayı sağlamak için geniş çapta bir merkezicilik gerekiyordu. Halbuki bugün bu sınırlayıcı unsurların artık ciddi niteliklerini kaybetmiş oldukları yeni bir durum vardır. Onun için mahalli öncülüğe daha geniş imkân verilmeli ve bağımsız mahalli organlara daha geniş hürriyet bağışlanmalıdır.'* (Ertuğ 1951:23)

DP, bu ifadelerle karşın il özel yönetimi, belediye ve köy yönetimlerinin ve karar mercilerinin yapısı üzerinde belirgin bir değişiklik yapmamıştır. Karar mercileri önceki kurallar çerçevesinde seçilmiştir. 3 Eylül 1950 Belediye seçimlerinde toplam 600 belediyeden 560'ını DP kazanmış, 15 Ekim 1950 il genel meclisi seçimlerinde benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. (Tekeli ve Ortaylı, 1978:128)

DP döneminde yerel yönetimleri merkezin bir uzantısı olarak görme eğilimi devam etmekle beraber parti il başkanları ve belediye başkanları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi bu noktada önem taşımaktadır. Nitekim İl Başkanlarının kendi telkinlerine uymayan Belediye Başkanına Belediye Meclisindeki parti çoğunluğuna dayanarak güvensizlik oyu verdirmek suretiyle başkanlıktan düşürmeye kalktıkları görülmüştür. (Ülkmen, 1955:70)

DP'nin güçlenmesi, dayanmış olduğu, sanayici, toprak sahibi ve tüccar bloğunu da ulusal çapta etkilediği gibi yerel çapta da etkilemiştir. Üstelik yerel seçimlere katılacak memur kesiminin seçilememeleri durumunda eski görevlerine iade edilmemelerine dair bir düzenleme ile konu yerel çapta da örtüştürülmüştür. Önceki dönemlerde de yerel meclislerde görev yapan eşraf, serbest meslek sahipleri, bürokratların çekilmesiyle birlikte doğan bilgi boşluğunu doldurmuştur. (Varol, 1989:30) DP döneminde diğer bir uygulama da Belediye Meclisi seçimlerinin zamanında yapılmaması olmuştur. Öte yandan muhalefete mensup Belediye Reislerinin birer bahane ile işten el çektirildikleri yine muhalefetin çoğunlukta oldukları Belediye Meclislerinin de siyaset ile uğraştıkları gerekçesi ile dağıtıldıkları yönünde de şikayetler olmuştur. (Akalin, 1960:327)

Yerel Yönetimlerde Gerçekleştirilen Yapılandırmalar

Bu dönem için belirtilmesi gereken önemli bir konu İl Özel İdareleri ile belediyelerin arasındaki dengenin değişimi olmuştur. İlk olarak il özel yönetimi ile belediyeler arasındaki denge belediyeler lehine II. Dünya Savaşı sonrasında dönmüştür 1950'li yıllarda belediyelerin ağırlığının artışıyla il özel yönetimlerinin küçülmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Belediyelerde kentlerin gelişme sahalarını toprak edinmek suretiyle gerekli altyapı ile donatarak hem kentsel gelişmeyi yönlendirme hem arsa spekülasyonunu önleme yetkisi 1930 yılından beri bulunmaktadır. İsteğe bağlı olarak kullanılan bu yetki, belediyelere büyük sanayi ve ticaret erbablarının karşılıksız ya da ucuz toprak istemleri karşısında direnebilmelelerine olanak vermiştir. (Ayman Güler, 1998:168-169). Dolayısıyla kentlerin sanayileşerek gelişimine destek verecek şekilde örgütlendirilmesinde, belediyelerin de bunu sağlama gibi bir misyona kavuşturulmaktadır.

Bu dönemde belediyelerin harcama kapasitesinde yükseliş gözlemlenmektedir. Bayındırlık işleri yine belediyelere ait olmakla birlikte Belediyeler, devlet kasasından genel bütçe gelirlerine oranla her yıl %7-8 oranında bir kaynak kullanmıştır. Bunun dışında yardım-borç kalemi ile gelen her ek gelirin, maaş ödemelerinden artan her ek kaynağın yatırıma yönlendirildiği görülmektedir. Ancak bu gücün kullanılmasında içme suyu, elektrik, büyük yapı işleri ve harita-imar planı hazırlanmasında İller Bankası devreye girmiştir. (Ayman Güler, 1998:173).

Belediyelerimizin yapısını anlayabilmek açısından dönemin İmar ve İskân Bakanlığı bir anket yaptırmıştır. Ankete 832 belediye katılmış ve ankete göre 468 belediye'nin yani belediyelerin %56.85'inin tek teknik elemanı dahi yoktur. Geriye kalan 364 belediyeden 317'sinde yani bütün belediyelerin %38.1'inde bir tane teknik eleman vardır. Geri kalan 47 belediyeden 31'inde 2, 9'unda 3, 3'ünde 4, birinde 5, birinde 12, birinde 19, birinde de 30 teknik eleman vardır. Bu da bütün belediyelerimizin %5'inde 2-30 teknik eleman var demektir. (Alsaç, 1962:60). Üstelik belediyelerde görevli teknik elemanların eğitimi konusunda da ciddi eksikler bulunmaktadır. Belediyelerde görevli 484 elemandan 31'inin tahsili yok, 68'i ilk, 33'ü ortaokul, 20'si ise lise mezunudur. 94'ü kurs mezunu, 159'u Yapı ve Sanat Enstitüsü mezunu, 22'si Kadastro Lisesi mezunu, 37'si tekniker ve 30'u yüksek bir teknik okul mezunudur. (Alsaç, 1962:60). Bunlardan ancak son ikisi yeterli teknik eleman statüsüne sahiptir.

Belediyelerin Üstlenmiş Oldukları Görevler ve Yapılanmaya Etkisi

Bu dönemde yerel yönetimlerde yapılan hizmet ve görevlerin gelişime bağlı olarak arttığı ifade edilebilir. Ulaşım, elektrik, havagazı, su, kanalizasyon konularında belediyeler artık kurumsallaşma sürecine giderek kapsamlı işletmeler oluşturmuşlardır. Ankara bu noktada önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belediye, kendi içerisinde kurumsallaşmaya giderek ilk olarak Elektrik Havagazı İşletmeleri, 1950’de de Belediye Otobüs İşletmelerini kurmuştur. Belediyeler, kurdukları işletmelerin zarar etmemesi için yeni işletmeleri kâr getiren işletmeler bünyesine katarak zararını en alt düzeyde tutmaya çalışmıştır. Bunun tipik örneği Ankara Belediyesinin havagazı ve ulaşım işletmelerinin birleştirilerek EGO Genel Müdürlüğü’nün doğuşu (Tekeli, 1982:72). olmuştur. Konu itibarıyla Samsun Belediyesi’nin de kendi içerisinde Elektrik, Su ve Otobüs İşletmesi’ni kurduğu belirtilmelidir.

Belediyelerin İdari Yapılanmaları

Belediye idarelerinde en yüksek ve en geniş yetkiler Belediye Meclislerinde toplanmıştır. Belediye Başkanı, bütün yüksek makamların ve belediye meclisinin kararlarını uygulamakla yükümlüdür. (Derbil, 1946:321). Belediye Başkanları iki dereceli bir seçimle göreve gelmekte olup, önce halk Belediye Meclisini; başkanı da meclis kendi içinde yapmış olduğu bir seçimle üyelerinden birisini seçmekteydi. Belediye Meclisi ve başkanı Memurin Kanununa tabi olup kanun önünde memur statüsünde bulunmuşlardır.(Derbil:1946:321).

Belediye Meclisinin işleyişi ve görevleri 1930 yılında çıkarılmış olan 1580 sayılı Belediyeler Kanununda belirtilmiştir. Kanunda belediye meclislerinin kabul ettiği bütçeler, aldığı kararlar valilik ve merkez tarafından incelenmektedir. Kanunun 94. maddesinde ise vilayet merkezlerinde belediye başkan seçimlerini kaldırılabileceği ve İçişleri Bakanının tayini ile gerçekleştirileceği ve bazı hallerde de belediye başkanının valinin kararı ile görevinden uzaklaştırılabileceği ifade edilmektedir. Belediye meclisleri de halk tarafından seçilmiş olmalarına karşın Bakanlar Kurulu kararı ile kaldırılabiliyor, itiraz hakkı ise işlemin tamamlanmasından sonra kullanılabiliyordu. (TBMM, 1930:121-122).

Belediyeler yerel idareler olmakla beraber yardımcı teşkilatın özellikle de baş amirlerin önemli bir kısmı merkezi idare tarafından tayin edilmektedir. Merkezi idarenin hiyerarşisine ve kontrolüne tabi bulunmaktadır. Bu durum, idarelerin hiyerarşik ahengini bozucu, demokratik ilkelere ve

belediyelerin özerkliklerine aykırıdır. (Derbil, 1960:93-94) Buna rağmen durumun farklı değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Bu görüş, şöyle dillendirilmiştir; *'Belediye idaresi demokratik esaslarla halkın itimatına itimat eden ve seçimle vücut bulan bir idaredir. Mülki idarenin bunun üzerinde vesayet değil, ancak murakebe hakkı olmak lazımdır. Murakebe idareye müdahale değildir. İşleyişin amme nizamı ile telifi ve ona uymadığı takdirde düzeltilmesi demektir.'* (Alisbah, 1955:147). Bu gibi görüşlere rağmen bir vesayetin ağırlığı kendini göstermektedir.

Gelir ve Harcamalar Açısından Belediyelerin Durumu

1950-1960 döneminde belediyelerin gelirlerini arttıracak düzenlemeler yapılmış, en azından giderlerini karşılayacak bir düzeye erişilemediği tespit edilmiştir. Bu dönemde belediye gelirleri yönündeki çalışmaların başlıca olanları; belediyelerin borçlanma sınırlarının arttırılması, uygulama olanakları yoluyla genişletilmek olmuştur. 4759 sayılı kanun ile kurulan İller Bankası, Belediyeler Bankasına göre önemli değişiklikler içermektedir. Öncelikle Banka, belediyelere özgü olmaktan çıkarak özel idareler ve köyleri kapsayarak tam bir yerel yönetim bankası haline gelmiştir.

Dönemin iyi değerlendirilmesi açısından 1 Temmuz 1948 tarihinde çıkarılan Belediye Gelirleri Yasası da önemli bir yer tutmaktadır. Bu yasa ile gelirleri arttırmak için öncelikle hizmet karşılığı olan resim ve ücretler, bu hizmetleri görmek için yapılan harcamaların düzeyine ulaştırılmıştır. Bunlar arasında özellikle temizleme ve aydınlatma resminin alınma şekli değiştirilmiş, yapı-ruhsat harçları arttırılmış, değerlendirme resminin kapsamı değiştirilmiştir. Örneğin; küçük limanlar, parklar, spor sahaları vb. tesislerin yapılmasıyla değerleri artan gayrimenkullerden değerlendirme resmi alınabileceği kabul edilmiştir. (Ülkmen, 1953:133). İkinci olarak yeni gelir kaynakları bulunarak mevcut devlet gelirlerinden yeni pay ayırıcı niteliktedir. Bunlar Tekel maddeleri safi gelirinden %5, yol vergisi hasılatından %20 paylar ile içme su tesislerine 1/3 oranında katılım payıdır. Üçüncü olarak da belediyelerin eskiden pay olarak almakta olduğu bazı gelirlerdeki belediye payları arttırılmıştır.

Bu durum ışığında yapılacak olan değerlendirmelerde şunlar ifade edilebilir ki; küçük belediyeler, büyük belediyelere göre daha korunmalı bir noktaya getirilmiştir. Bunu sağlayan belli sistemler mevcuttur. İlk olarak merkezi yönetim, gelirlerle elde edilen birikimi paylar halinde İller Bankasında toplayarak belediyeler arasında nüfusa göre dağıtmaktadır. İkincisi ise İller Bankasında toplanan bu gelirlerden % 20'sinin İçişleri Bakanlığı'nın emrinde bir fonda toplanmasıdır. (Toksoy, 1954:395-396). İller Bankasında oluşturulan fon küçük belediyeler için kullanılmıştır.

33 yıl yürürlükte kalan bu yasa, DP döneminde de küçük değişiklikler yapılarak korunmuştur. Yasanın genel değerlendirmesi için öncelikle bu yasayla belediye gelirlerinin artırılması ile birlikte gelir sisteminde yapısal bir değişikliğe gidilmemiştir. Merkezîyetçi çerçeve korunmuş, yatırımlar merkezi yönetimler tarafından açıkça teknik araçlarla biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Belediyeler için hem kamu taşınmazları hem altyapı yatırımları yoluyla yerel sermayeye kaynak aktarma yolu açık bırakılırken, başlıca yatırımlar merkezi yönetimin denetimine bırakılarak büyük müteahhit inşaat sermayesinin devreye girmesi sağlanmıştır. (Alsaç, 1962:66).

Sonuç olarak Hükümet Programlarında yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde beyanatlar bulunmasına karşın; yerel yönetimlerin yeterliliği oluşturulamamıştır. DP, mevcut düzeni kökten değiştirecek bir tutuma gitmemiş, güçlendirici bir tutuma yönelerek, genellikle du ruma göre geçici önlemler almak suretiyle süreci yönetmiştir.

SONUÇ

Demokrat Parti'nin iktidarına kadar Türkiye'de kentleşme ve nüfus artışının düşük olduğu izlenmektedir. Kentleşmenin ise imar, planlama, uygulama ve denetleme süreci de merkezi yönetimin otoritesi altındadır. Dolayısıyla belediyeler, merkezi hükümetin doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. 1950-60 dönemi de gerek iktidar gerek belediyeler, aynı partiden oldukları için belediyelerin merkezi hükümetin tamamlayıcısı olarak görme alışkanlığı sürmüştür.

Demokrat Parti, programında yerel yönetimlerin yetki genişliğinden söz etmesine karşın, planlar ve ödenekler yoluyla illerin merkeze bağılılığının devam ettiği görülmektedir. Parti'nin kentleşme politikaları, kendisinden önceki mevcut sorunların, süreç içerisinde akışına ve gelişimine göre şekillenmiş, merkezin yerel örgütler üzerindeki etkisinden dolayı çözüm arayışları da çözümler de merkez tarafından şekillendirmeye açık olmuştur. İmar ve İskân Bakanlığı ve bünyesinde İmar Planlama Müdürlüğü'nün kurulması, teşkilatının geliştirilmesi, Bölge kalkınma planlarının hazırlanması ve İller Bankasının gerek maddi gerekse teknik açıdan donatılması bu siyasa üzerinde şekillenen çalışmalardan bazılarıdır.

Demokrat Parti'nin bu süreçte çıkardığı yasalar, belediye gelirlerinde yapılan düzenlemeler, konut sorununun çözümüne ve imar planlama düzeninin yeniden kurulmasına ilişkin olduğu görülmektedir. Bu hususların dışında 1930-1944 yıllarına ait yasalar yürürlükte kalmıştır. Konut ve kalkınma sorunları ayrı ayrı ele alınarak, her kurum kendi kendine hareket etmiş ve dolayısıyla da planlı bir konut politikası izlenememiştir. Demokrat Parti, mevcut düzeni güçlendirici bir tutuma giderek, olaylar karşısında kısa vadeli, geçici önlemler almak suretiyle bir tavır sergilediği görülmektedir

Kaynakçalar

- ADIGÜZEL, N.,(2010). **Cumhuriyet Dönemi'nde Belediyecilik (1923-1938)**,
Dan:Nuray Özdemir, Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- ADİYAMAN, K, (2008). **Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği**, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ALDAN, M. , (1962). Şehirleşme **Hareketlerinin Düzenlenmesi ile İlgili Çalışmalar Bakımından Belçika ve Türkiye**, Ankara: TODAİE Yayınları.
- ATAY,F.R., (2009).Çankaya, İstanbul:Pozitif Yayınları.
- ATALIK, G., (1975). Şehir Planlaması ve Belediyeler, *ITÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü Bülteni*, S.5-6, 6-8.
- AY, İ.C., (2012). II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri:1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın Karşılaştırılmalı Analizi, İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.62, 142-172.
- AYMAN GÜLER B, (1998), *Yerel Yönetimler:Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, Ankara:TODAİE Yayınları.
- ALSAÇ, O. (1968). **Mahalli İdareler ve Planlama**, Ankara: Sevinç Matbaası.
- CUMHURİYET HALK PARTİSİ (1947). **Yedinci Büyük Kurultayı**, Ankara: Pulhan Matbaası.
- CUMHURİYET HALK PARTİSİ (1959). Şehirlere Akın ve Mesken Davası, Ankara: Rüzgârlı Matbaası.
- ÇILGIN, K. (2010). “ **Milli Hicabı Aşmak” Üzere: 1940-1960 Arası CHP ve DP Kent Politikaları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- ÇOLAK, H. (2007). **1930 Belediye Seçimleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- DEMOKRAT PARTİ, (1946). *Program ve Tüzük*, Ankara: Pulhan Matbaası.
- DERBİL, S., (1946). Belediye Seçimleri Dolayısıyla, İller ve Belediyeler Dergisi, S.9, 320-322.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (1962). **Konut Sektörü Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yardımcı Çalışmaları**, Ankara
- EKE, F., (2005). Türkiye’de İmar Mevzuatının Gelişimi, T. ÇALGÜDER, Şehircilik Çalışmaları, (s.116-118), Ankara: Nobel Yayınevi.
- EMİROĞLU, M., (1956., Şehirleşme, İdare Dergisi, S.239, 56-70.
- ERTUĞ, H.R., (1951). , Halkın Seçeceği Belediye Başkanı, İller ve Belediyeler Dergisi, S.65, 23-25.

- GERAY, C., KELEŞ, R., YAVUZ, F., HAMAMCI, C., (1983). Şehircilik, M. BELGE, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (s. 2837-2844), İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÖYMEN, K., (1997). **Türkiye’de Kent Yönetimi**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI MESKEN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (1973). *50 Yılda İmar ve Yerleşme*, Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı Teksir Matbaası.
- HURMA, H., (2003). **Türkiye’de Kentleşme ve Göç Olgusunun Siyasal Katılma Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi.
- HÜRRİYET, B. - ÖZCAN, G., (1990). İmar ve Şehir Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Planlamasına Etkileri, Ankara: Makine Mühendisleri Odası Yayınları.
- KARACA, A., (1995). Kent-Kentleşme ve Siyasal Yapı, , Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- KAZGAN, G., (1958). Şehirlere Akın ve İktisadi Değişme, İ.Ü.İktisat *Fakültesi Mecmuası*, C.19, S.1-4, 380-389.
- KELEŞ, R. (1990). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi
- KELEŞ, R., (1986). Yerel Yönetimler ve Konut Sektöründeki Rolü, İller ve Belediyeler Dergisi, S.12, 12-15.
- KILIÇ, C., (1998). Demokrat Parti Dönemi’nde Kent Kentleşme ve Siyaset, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- KIRMIZI, A., (2008). 19.Yüzyıl’da Osmanlı Taşra İdaresi, E. ÖZVAR – A. BİLGİN, *Selçuklulardan Cumhuriyet’e Şehir Yönetimi*, (s. 299-376), İstanbul: Belediyeler Birliği Yayınları
- KİTAPÇIOĞLU, V., (1953). Muhtelif Memleketlerde Şehircilik, İdare Dergisi, (s.1-25), Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- OKTAY, T., (2008)., Osmanlı Döneminde Modern Belediye Kurumunun Doğuşu ve Gelişimi, E.ÖZVAR – A.BİLGİN, *Selçuklulardan Cumhuriyet’e Şehir Yönetimi*, (s.377-402), İstanbul:Belediyeler Birliği Yayınları.
- ORTAYLI, İ., (1978). *Tanzimat’tan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara:TODAİE Yayınları.
- ÖKÇÜN, G., (1971). 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.324, 1-98.
- ONAT, S., (1945). Şehircilik İşlerimiz, *Arkitekt*, S.161-162, 127-134.
- ÖZCAN, A., (2005). Demokratik ve Katılımcı İlkeler Çerçevesinde Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yeniden Yapılanma Çalışmaları, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

- ÖZCAN, T., (2008). Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar E. ÖZVAR – A. BİLGİN, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Şehir Yönetimi*, 113-127, İstanbul:Belediyeler Birliği Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ş., (2005), Cumhuriyet'in Kuruluşundan Çok Partili Döneme Kadar Kayseri Belediyesi (1923-1946), Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- SAYAR, Z., (1953). Mesken İşinde Teşkilat, *Arkitekt*, S.253-254, .213-214.
- SAYAR, Z., (1952). Bizde Mesken Finansmanı, *Arkitekt*, S.253-254, 165-166.
- SAYAR, Z., (1956). İmar Vekâleti Teşkili Münasebetiyle, *Arkitekt*, S.3, .97-98.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi; Devre:4,- C.4,01.03.1341(1926),s.370.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi, Devre:8,- C.30,28.06.1948,s.640.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi, Devre:8,- C.32,24.03.1950,s.1409.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi; Devre:11,- C.41,21.07.1959,s.959.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi, Devre:9,- C.36,06.01.1954,s.74.
- TÜRKİYE MÜHENDİS VE MİMARLAR ODASI BİRLİĞİ (TMMOB), **Bildiri**, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara:1960,s.13.
- TEKELİ, İ., (2009). Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEKELİ, İ., (1982), Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara:Turhan Kitabevi.
- TEKELİ, İ., (1977). *Bağımlı Kentleşme*, Ankara: Mimarlar Odası Yayını.
- TEKELİ, İ. – GÜLÖKSÜZ, Y., (1983). Kentleşme, Kentleşme ve Türkiye Deneyimi, M. BELGE, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (s.1123-1238), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKELİ, İ. – ORTAYLI, İ., (1978). Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- TEKELİ, İ., (1981). II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Kent Planlaması Pratiğindeki Gelişmeler, P. KİPER - N. UĞUREL (Editörler), İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreci Semineri, Şehir Planlama Mimar Mühendisler Odası Yayını, (s.15-16), Ankara: 1981.
- TOKSOY, E., (1954). Belediye Gelirleri, İller ve Belediyeler Dergisi, S.104, 395-397.
- TORTOP,N., (1994). Mahalli İdareler, Ankara:Yargı Yayınları.

TÜMERTEKİN, E., (1973).Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

TÜRK DİL KURUMU , (2005). Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKİYE MÜHENDİS VE MİMARLAR ODASI BİRLİĞİ (TMMOB), (1971). *Türkiye’de Kentleşme*, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.

WAGNER, B., (1954). Türkiye’de Mesken Meselesi, *Arkitekt*, S.2, 78-80

ÜLKMEN, İ.H., (1955). Değerlendirme Resmi, İller ve Belediyeler Dergisi, S.92, 133-136.

VAROL, M., (1989). *Yerel Siyasetin Demokratikleştirilmesi*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

YAVUZ, F., (1958). Şehirlerimizin Büyümesi ve Bölge Plancılığı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını.

YAVUZ, F., (1956). Şehirciliğimiz Hakkında Mukayeseli *Raporlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları.

YAVUZ, F.,(1960). Şehircide Aranan *Vasıflar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları.

YENEN, M. (1954). Türk Şehirleri ve Türkiye’de Şehircilik, *Arkitekt*, C.1954, S.269, 72-74. AKÇA ADIGÜZEL, N.,(2010). **Cumhuriyet Dönemi’nde Belediyecilik (1923-1938)**, Dan:Nuray Özdemir, Yüksek Lisans Tezi, Bolu:Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

ADİYAMAN, K, (2008). **Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği**, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

ALDAN, M. , (1962). Şehirleşme **Hareketlerinin Düzenlenmesi ile İlgili Çalışmalar Bakımından Belçika ve Türkiye**, Ankara: TODAİE Yayınları.

ATAY,F.R., (2009).Çankaya, İstanbul:Pozitif Yayınları.

ATALIK, G., (1975). Şehir Planlaması ve Belediyeler, *İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü Bülteni*, S.5-6, 6-8.

AY, İ.C., (2012). II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri:1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın Karşılaştırılmalı Analizi, İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.62, 142-172.

AYMAN GÜLER B, (1998), *Yerel Yönetimler:Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, Ankara:TODAİE Yayınları.

ALSAÇ, O. (1968). **Mahalli İdareler ve Planlama**, Ankara: Sevinç Matbaası.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (1947). **Yedinci Büyük Kurultayı**, Ankara: Pulhan Matbaası.

- CUMHURİYET HALK PARTİSİ (1959). *Şehirlere Akın ve Mesken Davası*, Ankara: Rüzgârlı Matbaası.
- ÇILGIN, K. (2010). “**Milli Hicabı Aşmak**” **Üzere: 1940-1960 Arası CHP ve DP Kent Politikaları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- ÇOLAK, H. (2007). **1930 Belediye Seçimleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- DEMOKRAT PARTİ, (1946). *Program ve Tüzük*, Ankara: Pulhan Matbaası.
- DERBİL, S., (1946). Belediye Seçimleri Dolayısıyla, İller ve Belediyeler Dergisi, S.9, 320-322.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (1962). **Konut Sektörü Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yardımcı Çalışmaları**, Ankara
- EKE, F., (2005). Türkiye’de İmar Mevzuatının Gelişimi, T. ÇALGÜDER, Şehircilik Çalışmaları, (s.116-118), Ankara: Nobel Yayınevi.
- EMİROĞLU, M., (1956., Şehirleşme, İdare Dergisi, S.239, 56-70.
- ERTUĞ, H.R., (1951). , Halkın Seçeceği Belediye Başkanı, İller ve Belediyeler Dergisi, S.65, 23-25.
- GERAY, C., KELEŞ, R., YAVUZ, F., HAMAMCI, C., (1983). Şehircilik, M. BELGE, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (s. 2837-2844), İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÖYMEN, K., (1997). **Türkiye’de Kent Yönetimi**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI MESKEN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (1973). *50 Yılda İmar ve Yerleşme*, Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı Teksir Matbaası.
- HURMA, H., (2003). **Türkiye’de Kentleşme ve Göç Olgusunun Siyasal Katılma Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi.
- HÜRRİYET, B. - ÖZCAN, G., (1990). İmar ve Şehir Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Planlamasına Etkileri, Ankara: Makine Mühendisleri Odası Yayınları.
- KARACA, A., (1995). *Kent-Kentleşme ve Siyasal Yapı*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- KAZGAN, G., (1958). Şehirlere Akın ve İktisadi Değişme, *İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.19, S.1-4, 380-389.
- KELEŞ, R. (1990). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi
- KELEŞ, R., (1986). Yerel Yönetimler ve Konut Sektöründeki Rolü, İller ve Belediyeler Dergisi, S.12, 12-15.
- KILIÇ, C., (1998). Demokrat Parti Dönemi’nde Kent Kentleşme ve Siyaset, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

- KIRMIZI, A., (2008). 19.Yüzyıl'da Osmanlı Taşra İdaresi, E. ÖZVAR – A. BİLGİN, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Şehir Yönetimi*, (s. 299-376), İstanbul: Belediyeler Birliği Yayınları
- KİTAPÇIOĞLU, V., (1953). Muhtelif Memleketlerde Şehircilik, İdare Dergisi, (s.1-25), Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- OKTAY, T., (2008)., Osmanlı Döneminde Modern Belediye Kurumunun Doğuşu ve Gelişimi, E.ÖZVAR – A.BİLGİN, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Şehir Yönetimi*, (s.377-402), İstanbul:Belediyeler Birliği Yayınları.
- ORTAYLI, İ., (1978). *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara:TODAİE Yayınları.
- ÖKÇÜN, G., (1971). 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.324, 1-98.
- ONAT, S., (1945). Şehircilik İşlerimiz, *Arkitekt*, S.161-162, 127-134.
- ÖZCAN, A., (2005). Demokratik ve Katılımcı İlkeler Çerçevesinde Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yeniden Yapılanma Çalışmaları, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ÖZCAN, T., (2008). Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar E. ÖZVAR – A. BİLGİN, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Şehir Yönetimi*, 113-127, İstanbul:Belediyeler Birliği Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ş., (2005), Cumhuriyet'in Kuruluşundan Çok Partili Döneme Kadar Kayseri Belediyesi (1923-1946), Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- SAYAR, Z., (1953). Mesken İşinde Teşkilat, *Arkitekt*, S.253-254, 213-214.
- SAYAR, Z., (1952). Bizde Mesken Finansmanı, *Arkitekt*, S.253-254, 165-166.
- SAYAR, Z., (1956). İmar Vekâleti Teşkili Münasebetiyle, *Arkitekt*, S.3, 97-98.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi; Devre:4,- C.4,01.03.1341(1926),s.370.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi, Devre:8,- C.30,28.06.1948,s.640.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi, Devre:8,- C.32,24.03.1950,s.1409.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi; Devre:11,C.41,21.07.1959,s.959.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, Zabıt Ceridesi, Devre:9,- C.36,06.01.1954,s.74.
- TÜRKİYE MÜHENDİS VE MİMARLAR ODASI BİRLİĞİ (TMMOB), **Bildiri**, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara:1960,s.13.

- TEKELİ, İ., (2009). Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEKELİ, İ., (1982), Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara:Turhan Kitabevi.
- TEKELİ, İ., (1977). *Bağımlı Kentleşme*, Ankara: Mimarlar Odası Yayını.
- TEKELİ, İ. – GÜLÖKSÜZ, Y., (1983). Kentleşme, Kentleşme ve Türkiye Deneyimi, M. BELGE, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (s.1123-1238), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKELİ, İ. – ORTAYLI, İ., (1978). Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- TEKELİ, İ., (1981). II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'nin Kent Planlaması Pratiğindeki Gelişmeler, P. KİPER - N. UĞUREL (Editörler), İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreci Semineri, Şehir Planlama Mimar Mühendisler Odası Yayını, (s.15-16), Ankara: 1981.
- TOKSOY, E., (1954). Belediye Gelirleri, İller ve Belediyeler Dergisi, S.104, 395-397.
- TORTOP,N., (1994). Mahalli İdareler, Ankara:Yargı Yayınları.
- TÜMERTEKİN, E., (1973).Türkiye'de Şehirleşme ve Şehircel Fonksiyonlar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU , (2005). Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKİYE MÜHENDİS VE MİMARLAR ODASI BİRLİĞİ (TMMOB), (1971). *Türkiye'de Kentleşme*, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- WAGNER, B., (1954). Türkiye'de Mesken Meselesi, *Arkitekt*, S.2, 78-80
- ÜLKMEN, İ.H., (1955). Değerlendirme Resmi, İller ve Belediyeler Dergisi, S.92, 133-136.
- VAROL, M., (1989). *Yerel Siyasetin Demokratikleştirilmesi*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- YAVUZ, F., (1958). Şehirlerimizin Büyümesi ve Bölge Plancılığı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını.
- YAVUZ, F., (1956). Şehirciliğimiz Hakkında Mukayeseli Raporlar, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları.
- YAVUZ, F.,(1960). Şehircide Aranan Vasıflar, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları.
- YENEN, M. (1954). Türk Şehirleri ve Türkiye'de Şehircilik, *Arkitekt*, C.1954, S.269, .72-74.

BÖLÜM 3

ATATÜRK İLKELERİ VE CUMHURİYET

Ethem Murat GÜL

* Uzman, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ORCID :0000-0003-2888-0196, ethemurat2011@hotmail.com

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE SAMSUNBELEDİYESİ'NİN UYGULAMALARI VE SAMSUN'UN GELİŞİMİNDEKİ ETKİSİ

Canik Sancağı'nın Tarihsel Süreç İçerisindeki Demografik, Ekonomik-İdari Yapısı ve Belediye Örgütünün Kurulması

Samsun; Roma, Bizans, ve IX. Yüzyılda Arap akınları döneminde ticari bir kent konumunda bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent, Türklerin Anadolu'yu fethinden sonra kısa süre el değiştirmelere rağmen *Yıldırım Beyazıd* ve Çelebi Mehmet döneminde kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bugünkü Samsun'u Cumhuriyet öncesinde büyük kısmını Canik Sancağı oluşturmakta ve Osmanlı yönetiminde önce Amasya, Sivas; *Yavuz Sultan Selim* döneminde de Erzincan'a bağlanmıştır. XVIII. Yüzyılın ilk yarısından itibaren kent Kırım ile yapılan deniz ticareti sayesinde önem kazanmış, Kırım'ın Osmanlı idaresinden çıkmasından sonra da bu önemini kaybetmiştir.(Duymaz, 2006:449).

16. yüzyılın ikinci yarısına ait defterler, Canik Sancağının yedi kazadan oluştuğunu gösterir. Bu yerler; Satılmış, Ünye, Terme, Arım, Samsun, Bafra ve Kavak'tır. Bu yerlere daha sonra Alaçam kazası eklenmiştir. (Öz, 2006:5-6). XV-XVIII. yüzyıllarda Samsun yöresinde kentleşme düzeyinin düşük olduğu açıkça görülmektedir. Bu dönemde Samsun Limanının önemi kayda değer ölçüde XIX. yüzyılda artmıştır. Yine yörede tütün ekimi de bu yüzyılda iktisadi canlanmaya sebebiyet vermiş, Samsun Limanının Karadeniz ticaretindeki tâli rolü de önemli bir yer teşkil etmiştir. (Öz, 2006:21).

Bu dönemde Samsun limanına uğrayan çok sayıda gemi sayesinde başta tütün, hububat ve deri olmak üzere çeşitli hammadde ihracı yapılmaya başlanmıştır. Yüzyılın sonlarında şehir, devletin gelir seviyesinin belirlenmesi açısından orta gelirli kentler grubu içerisinde yer alır. (Eldem, 1994:8). XIX. Yüzyılın sonlarında Samsun'da ev sayısı 2.624 iken; XX. Yüzyılın başlarında 3.600 olduğu ifade edilmektedir. Şehrin nüfusunun Türk, Frenk ve Rumlardan oluştuğu, Frenklerin sahilde; Rumların tepede, Türklerin ise bu iki azınlığın kaldığı yer arasında oturdukları tespit edilmekte olup, tütün fabrikasında 600 işçi çalıştığını da kaydeder. (Darkot, 1993:176).

XIX. Yüzyılda Samsun'daki nüfus ve toplumsal çeşitlilik nedeniyle sosyal ve kültürel; atanan yöneticiler vonum dolayısıyla coğrafi gelişimler ortaya çıkmıştır. Bu etkenler dolayısıyla Samsun, Karadeniz bölgesinde önemli bir kent olma yoluna gitmiştir. Nitekim Samsun'un XIX Yüzyıldaki gelişimde etkili olan başlıca etkenler, liman ticareti, tütün ekimi ve coğrafi konumu olmuştur.(Duymaz, 2006:459)

1813-1814 yılları arasında Samsun'a gelen *J.Donald Kinner*, Samsun'un 2.000 nüfusu geçmeyen küçük bir şehir olduğunu ifade etmektedir. 1860 yılına kadar da 2.000 civarında seyretmiştir. Kafkasya'dan kütleler haline Anadolu'ya gelen Çerkezler, Samsun dolaylarına yerleşerek Samsun'un 1864 yılında nüfusunu 3.000'e kadar yükselmesine neden olmuşlardır. 1863'ten itibaren Samsun limanının keşiflerinin yapılmaya başlanması ve Bağdat şosesinin açılması şehre yeni hareketlilik kazandırmıştır. (Samsun Belediyesi, 1978:39). 1870'lere gelindiğinde ise Samsun'un nüfusu 11.000'e ulaşmış bulunmaktaydı. 1890'da Samsun'da yaşayan 11.000 kişinin % 27'si Müslüman, 5.000'i Rum, 2.000'i Ermeni ve 1.000'i de diğer milletlerden kolonilerden oluşmuştur. (Samsun Belediyesi, 1978:39)

1870'li yıllarda Güllhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından sonra ülke genelinde yeni bir idari yapılanmaya gidilmişti. Bu çerçevede vilayetler yeniden tanzim edildi. Canik Sancağı, bu dönemde Sivas vilayetinden alınarak Trabzon vilayetine bağlandı. Canik Sancağı, özellikle Samsun, gerek yerli (Müslüman, Rum, Ermeni) nüfus gerekse Kafkasya ve Kırım'dan Rus istila ve baskısından kaçanların oluşturduğu kozmopolit sosyal yapıyla ön plana çıkıyordu.(Karagöz, 2006:67). Buna bir de ticaret maksadı ile Samsun'a gelip gidenler eklenince sancağın önemi her geçen gün artmaktaydı.1871 *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi* ile müstakil hale getirilerek merkeze bağlandı.(Baykara:1988:134). 1877'de bir takım değişiklikler yapılarak Canik tekrar Trabzon'a bağlandı. (Karagöz, 2006:69). XIX. Yüzyıl sonlarında Trabzon vilayetinin sancağı konumunda olan Canik; Kavak, Ünye, Çarşamba, Fatsa, Bafra, Alaçam, Terme ve Akçay'dan oluşan kaza ve nahiyelere ayrılmıştır.(Duymaz, 2006, 449-450).

II. Meşrutiyet'in ilanını takiben mevki ve ticari önemine binaen Trabzon vilayetinden ayrılma hususunda Samsun halkının ve mebusların Meclis Başkanlığına takrirleri dikkat çekmiştir. Harbiye Nezaretinin askeri açıdan sakınca görmemesi, mâli açıdan bütçeye ek yük getirmeyeceği ve 1870'lerdeki müstakil sancak uygulaması da göz önünde bulundurularak Canik'in ekonomik ve ticari gelişimini dikkate alan Bab-ı âli, sancağın statüsünü müstakil hale dönüştürme kararı verdi. 1910 yılında Canik sancağının müstakil idare edilmesi için Padişah iradesi çıkmıştır.(Karagöz, 2006:71).

XIX. Yüzyılda Karadeniz'in buharlı gemilere açılması kentin ekonomik açıdan canlanmasına, yüksek vasıflı tütün ekiminin Bafra ve çevresinden başlayarak Samsun yöresine yayılmasına ve kentin nüfusunun artmasına yol açmıştır. Bu durum Trabzon ve Ege kıyıları ile İç Anadolu'dan gelen ve Türkçe konuşan Rumların, Ermenilerin ve Avrupalı tüccarların Samsun'a yerleşmesine yol açmıştır.(Duymaz, 2006:451).

Avrupa ülkeleri, en az masrafla ve çok kârla mal satabilmek için Samsun'u tercih etmişlerdir. Çünkü Samsun, ticari ulaşım için kârlı, zahmetsiz ve en kestirme merkez olarak görülmüş, kara, deniz ve demiryolu ile ticari nakliyat Samsun'a kaydırılmıştır.(Samsun Belediyesi, 1978:41). 1911 yılında Samsun-Sivas demiryolu inşaatını üstlenen Fransız şirket, I. Dünya Savaşı'nı çıkması nedeniyle inşaatı yarım bırakmıştır.1924 yılında ise Samsun'un ünlü ailelerinden *Nemlizedeler* tarafından Samsun-Çarşamba demiryolu inşaatına başlanmış ve 1926 yılında 37km'lik dar hat demiryolu inşaatı bitirilmiştir. *Nemlizedeler*'in iflasından sonra demiryolu işletmesini Devlet Demiryolları İdaresi üzerine almıştır.(Samsun Belediyesi, 1978:41).

I. Dünya Savaşı döneminde ciddi ekonomik sıkıntılar yaşayan kent, 1915 yılında Rus savaş gemilerinin şehri bombalaması, Pontus Rum çetelerinin faaliyetleri ve Mondros Ateşkes Antlaşması akabinde işgal kuvvetlerinin kente girişi gibi olumsuzluklar Samsun'u kötü şekilde etkilemiştir. (Tuğlacı, 1985:264).Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Samsun'da mübadele süreci yaşanmıştır. Batı Trakya ve Yunanistan'dan gelen göçler sonucu kentin Türk nüfusunun arttığı gözlenir. 1927'de yapılan ilk nüfus sayımında nüfusun hepsi Türk ve müslüman olmak üzere 30.372 kişidir. İlerleyen yıllarda nüfus giderek artmıştır. (Darkot, :1993:176).

TBMM'nin kurulduğu tarihte müstakil idareye sahip olan vilayetlerin sayısı 17 olup, bunlara ilaveten 1920 yılında 21 sancak müstakil hale getirildi. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarından beri müstakil idare edilen Canik de Cumhuriyet'in ilanından birkaç gün evvel Ekim 1923'te vilayet haline getirilmiştir.(Akbulut, 1999:1).

Yerel örgütlenme konusunda ise 1868 yılında çıkarılan bir nizamname ile ilk kez İstanbul dışında sahil kentlerinde de belediye örgütleri kurulmaya başlanmıştır. 1871 yılında çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi, vilayet, sancak ve kazaların merkezi olan şehir ve kasaba'da belediye işleri için bir Belediye Meclisi kurulacağı belirtilmişti. (Sarısakal:2007:43). Osmanlı taşra belediyelerine ilişkin son düzenleme ise 1877tarihli *Vilayetler Belediye Kanunu* ile gerçekleşmiştir. Burada da iki yılda bir seçimle oluşan ve nüfusa göre 6-12 kişilik belediye meclisi ve meclis üyeleri arasından hükümet tarafından belediye başkanının atanacağından söz edilmekteydi.(Sarısakal, 2007:60). Ayrıca taşra belediyeleri konusundaki son düzenlemenin 1910 yılında çıkarılan *Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat* ile yapıldığı da belirtilmelidir.

Cumhuriyet'in İlanı'ndan Önce Samsun'daki Belediye Faaliyetleri

Yerel yönetim alanında belediyelerin görev ve yetkilerinin belirlenmesi önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu kapsamda 'Vilayette Belediye Meclislerinin Suret-i Tertibi ve Memurların Vezaiî Umumiyesi' hakkında 9 bentlik bir talimat ile 25 Temmuz 1867'de 'Vilayatta Devair-i Belediye Meclislerinin Vezaiî Umumiyesi Hakkında' başlığı altında 16 bentlik bir talimatname çıkarılmıştır. (Sarısakal, 2003:92). Bu talimatnamelerde belediyelerin yetki ve görevleri belirlenmekteydi. Buna göre cadde, sokak, meydan tanzimi, kaldırım, su yolu, kanalizasyon yapımı ve onarım işleri belediyelere bırakılmaktadır. Ayrıca yoksullara yardımda bulunmak, aydınlatma, pazar kurma, yangın önleyici önlemler alma gibi hizmetlere de belediyeler bakmakta olup denetleme görevi de belediyelerin göreviydi. (Sarısakal, 2003:92).

Samsun'da ise ilk belediye örgütü 1869 yılında kurulmuş olup, ilk belediye başkanı ise merkez tarafından atanan *Emrullah Efendi*'dir. Kısa bir süre görev yapan *Emrullah Efendi*'nin yerine *Mehmet Kaptan Ağa* (1869-1872) gelmiştir. Onun döneminde de büyük Samsun yangını meydana gelmiş ve birincil önem taşıyan konu şehrin imarı olmuştur. Çıkan yangında 718 han, hane, mağaza ve dükkanın zarar gördüğü ve bunların teşkil ettiği arazinin 125.000 metrekarelik alan tahrip olmuştur. Bunlardan 121.000 metrekarelik alanın sahiplerine devredilerek 415 binanın yapılabileceği yapılan incelemelerden sonra karara bağlanmıştır. Geriye kalan 4.000 metrekarelik arazi üzerinde de 280 parça dükkanın inşası uygun bulunmuştur. (Sarısakal, 2007:88).

Canik sancağının Trabzon'a bağlı olduğu dönemde gerçekleşen yangının hasarlarını gidermek amacıyla bir Fransız mimar getirilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni Samsun'un şehir planı, caddeleri denize dik ve paralel olarak tertip edilmiş ve böylece deniz havasının en yüksek sırtlara kadar nüfuz etmesi düşünülmüştür. Sokak ve caddeler, o günün ihtiyaçlarına ve ölçülerine göre çok ileri bir yaklaşımla tespit edilmiş 10 ile 20 metre genişlikte caddeler, geniş meydanlar ve bulvarlar teklif edilmiştir. (Samsun Belediyesi, 1978:35).

Plan, Belediye Meclisinin gündemine geldiğinde 3-4 metrelik sokaklara alışan ve daha geniş bir sokağın ihtiyacını duymayan üyeler bu plana karşı çıkmışlardır. Bütün bu muhalefete karşın, Samsun Belediyesi, kendisince çok geniş gördüğü sokakları bir miktar daraltmakla beraber şehir planının ana yapısına ve temel esprisine sadık kalmıştır. Fakat mimar, planı aynen kabul edilmediği için planı imzalamadan 1870'te Samsun'dan ayrılmıştır. (Samsun Belediyesi, 1978:36).

Başkan *Müftüzade Halim Efendi* (1883 -1889) döneminde belediye'nin sağlık hizmetinde önemli bir adım attı.1888 yılından itibaren belediye, bir karantina hane kurmuş ve bataklıkların kurutulması için çaba sarf edilmiştir. Belediye Başkanlığını iki kez üstlenen *Gebilizade Mustafa Necip Efendi* (1905- 1907),(1909-1914) döneminde şehrin temizlik ve sağlık çalışmaları hakkında sert eleştiriler söz konusu olmuştur. *Mustafa Necip Efendi* dönemindeki diğer bir uygulama ise şehrin merkezindeki meydanın satılması olmuştur. Bu uygulamalarından dolayı merkez tarafından görevinden alınmış, yerine Sinop sancağı Bidayet Müdde-i Umumisi (Bidayet Mahkemesi Savcısı)*Osman Bey* (1914-1919) atanmıştır.(Aks-ı Sada, 10 Nisan 1328, S.494).

1909 yılında Samsun Belediyesini uğraştıran önemli bir konu da Samsun'a dökme gaz getirilmesi idi. Bu kapsamda Belediye, Rus tüccarı *Andrey İvonoviç Merkolyef* arasında on yedi maddelik bir antlaşma yapılmıştır. Dönemin *Aks-i Sadâ* gazetesinde 15. madde hariç olmak üzere antlaşma yayımlanmıştır. (Aks-ı Sada, 18 Mayıs 1326, S.494). Gaz yağı dağıtımı da bu süreçte dağıtım yapılmaya başlanmıştır. Dönemin Belediye Başkanı *Papasoğlu Yorgaki Efendi*'nin (1908- 1909) bu icraatlarının dışında kültürel alandaki uygulamaları da Samsun Osmanlı İttihat Milli Kulübü'nün kurulmasında ve desteklenmesinde etkili olmasıdır. *Yorgaki Efendi*'nin himayesinde 1908 yılında *Namık Kemal*'in Vatan piyesi sahnelenmiş ve buradan elde edilen gelir Samsunlu yoksul ailelere dağıtılmıştır.(Aks-ı Sada, 16 Kanun-ı Evvel, 1324, S.40)

Gebilizade Mustafa Necip Efendi (1909-1914) döneminde de su sorununu çözmek amacıyla önemli adımlar atılmıştır. O döneme kadar su ihtiyacı Mert ırmağından sağlanırdı. Mert ırmağından alınan su açıktan gelerek Çiftlik mahallesindeki dağıtım yerine kadar yer yer sırasız adı moloz taşından ibaret kargir eski bir kanal ile sağlanmaktaydı. Bu su şehir içinde toprak künkler ve basit kargir kazılar aracılığıyla eski çeşme ve şadırvanlara dağıtılmaktaydı. Sürekli bulanık ve kireçli yerlerde lağım ile temas ederek iyice kirlenen su içilmeye uygun olmamakla beraber halk tarafından kullanılmaktaydı.(Samsun Valiliği, 1933:45). Mutasarrıf *Hamdi Bey* döneminde kaynak sularının getirilmesi konusunda karar alınmış ve harcanacak para da ev sahiplerinden, kiracılardan alınacak geçici bir vergi ile karşılanmıştır. 1910 yılında ise Samsun'a isale edilecek saf su ve elektrik ile tenvirat hakkında belediye ile *Arzuoğlu Todoraki Efendi* arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile *Todoraki Efendi* Samsun'a isale edilecek su ile elektrik dağıtım ayrıcalığını 35 yıl süreyle elde ediyordu. (Aks-ı Sada, 2 Haziran 1327, S.370). *Gebilizade Mustafa Necip Efendi*'nin başkanlığından sonra *Osman Bey* (1914-1919), *Ahmet Efendi* (1919), *Ali Rıza Bey* (1919-1920),*Nihat Bey*(1920-1921), *Pepelek Hasan*

Efendi (1921-1922), Ömer Bey (1922) kısa sürelerle başkanlık görevinde bulunmuşlardır. (Sarısakal, 2007:323-324).

1922-1930 Yılları Arasında Samsun Belediyesi ve Çalışmaları

1922-1924 yılları ve Mart-Haziran 1925 tarihleri arasında Samsun Belediye Başkanlığı görevini Şefik Avni Özüdoğru üstlenmiştir. Asker kökenli ve iyi bir eğitimi olan Özüdoğru, aynı zamanda dönemin *Aks-ı Sadâ* gazetesinin de yöneticisi olmuştur. 1924 yılında sağlık sorunları nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kalan Özüdoğru, 1925 yılında kısa bir süre daha belediye başkanlığı yapmıştır. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Samsun Şube Başkanlığını, 1946'da DP Samsun Ocak Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1949 yılında parti yöneticileri ile anlaşamadığı için DP'den istifa etmiştir. (Sarısakal, 2007:325).

Özüdoğru'nun Belediye Başkanlığı döneminde öncelikli olarak ele alınan konular, şehrin su sorunu, tenviratı (aydınlatılması), lağım, tezyin (süsleme) ve şehrin haritasının hazırlanması olmuştur. Su sisteminin kentin bütün cadde, sokak ve evlerini kapsayacak şekilde tesisi girişimine 1923 yılında başlanmıştır. Kentin haritası ile Mert ırmağına sularını akıtan havzanın haritalarının yapımı ise Mühendis *Nazif Bey*'e verilmiştir. Harita çizimine ise 1923 Haziran'ında başlanmış ve 1923 yılı sonunda tamamlanabilmişti. (Haber, 20 Kanunu evvel, 1339, S.20).

Muhacirlerin durumu ile beraber sebze ve meyve satış fiyatlarındaki düzensizlik ve kontrolsüzlük liman'da gerçekleşen nakliyatlardaki sıkıntı, şehrin elektrik ihtiyacının karşılanması da Özüdoğru döneminin konularıdır. Şefik Avni Özüdoğru'nun 1924 yılında sağlık sorunları dolayısıyla görevinden ayrılması ile yerine *Boşnakzade Ahmet Efendi (1924-1925)* gelmiştir. Boşnakzade döneminde öne çıkan sorunlar susuzluk, temizlik ve fiyat kontrolsüzlüğü olmuştur. (Haber, 21 Teşrin-i Evvel 1340, S.51).

Boşnakzade Ahmet Resai Bey'den sonra göreve tekrar gelen Şefik Avni Özdoğru'nun (1 Mart-Haziran 1925) başkanlığı kısa bir süre sonra bırakmasının ardından İbrahim Veysi Bey (Haziran-Ağustos 1925) ve Ömer Niyazi Karataş (Ağustos-Kasım 1925) Belediye Başkanı olsalar da görevleri oldukça kısa sürmüştür. 1925 yılının Kasım ayında göreve gelen Çubukçuzade Mehmet Suphi Bey, bu görevi 1927 yılına kadar sürdürmüştür. *Suphi Bey* döneminde başta *Atatürk*'ün heykeli olmak üzere şehrin aydınlatılması, itfaiye teşkilatının geliştirilmesi, cadde ve park yapımı ve parke taşlarının döşenmesi ve Samsun'un su sorununun çözülmesi konusunda adımlar atılmıştır. (Sarısakal, 2007:333).

Suphi Bey'den sonra Belediye Başkanı olan *Yelkencizade Şükrü Bey (Mart 1927- Eylül 1928)* daha çok su ve elektrik sorunlarının çözümüyle ilgilenmiştir. Su konusunda depo, kulübe, suyuolları, su şebekesinin yapı-

mı ve su kuyularının hazırlanması ile ilgilenmiştir. Elektrik konusunda ise büyük bir adım atarak Samsun Elektrik Şebekesini hizmete açmıştır.(Samsun, 15 Teşrin-i Sani, 1927, S.165). Dar'ül Fünun mühendislerinden Profesör *Burhan Bey (Sucu Burhan)*, Samsun'a davet edilerek içme suyu ile ilgili Mert ırmağı havzası haritası çizdirilmiş ve Samsun içme suyu tesisatı açık arttırma ile merkezi Viyana'da bulunan *Rompel* şirketine ihale edilmiş ve asıl projeleri bu şirket yapmıştır.(Haber 20 Kanunu Evvel 1339, S.12).

1928 yılının geri kalan döneminde *Hacızade Rüstem Bey ve Rahmi Taşan (1928-1929)* Belediye Başkanlığı yapmıştır. *Rahmi Bey*'in diğer bir özelliği de Samsun'daki ilk Türk eczanesini açan kişi olmasıdır. Bu dönemde su şebekesinin yapımı devam etmekle birlikte *Rahmi Bey*'den sonra göreve *Hacı Hüseyinzade Baha Bey* gelmiş ve makamda 40 gün kalmıştır. (Sarısakal, 2007:338-339).

1929-1930 arasında görev yapan Belediye Başkanı ise Dr. *Faik Bey'dir*. Başkanlık döneminde yaya kaldırımlarının yapılması işine hız vermiş ve su şebekesinin yapımının hızlanmasında etkisi olmuştur. Dr. *Faik Bey*, 1930 Belediye seçimlerinde CHF'nin adayları olarak seçimlere katılmış; ama Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) adayları olan ve eski belediye başkanı *Boşnakzade Ahmet Resai Bey* karşısında seçimi kaybetmiştir.

1930 Belediye Seçimleri ve Samsun

CHF'nin yanında Türkiye'de kurulan ilk muhalefet partilerinin teşkilatlanma dönemlerine bakıldığında ilk teşkilatlanan şehirler arasında Samsun'un yer aldığı görülmektedir. Bunda şehrin kozpolit yapısının etkisi düşünülebilir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın(TCF), Samsun teşkilatlanmasına ait bilgilere bakılacak olunursa partinin İstanbul merkez şubesi kâtibisi *Kara Vasıf Bey* tarafından imzalı ve 31 Kanunusani 1341 tarihli ve 27 numaralı yazıda Canik Mebusu *Emin Bey*'in iki gün önce parti mühürlerini alarak Samsun'a verdiği, Samsun'da TCF teşkilatını kurmak üzere *Ziya Hurşit Bey*'in görevlendirildiği ifade edilmektedir.(Yeşil, 2002:243).

TCF'nin kapatılmasından sonra 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan, *Fethi Okyar*'ın genel başkanlığı üstlendiği SCF'nin Samsun Şubesi 1930'un Eylül ayında kuruldu. Fırka, Samsun'da merkez olarak Samsun Palas Otelini kullanmıştır. Şube Başkanlığına eski belediye başkanı, eski Erkân-ı Harp Miralay, *Aks-ı Sadâ* gazetesinin sahibi olan Şefik *Avni Özudoğru*,(Yarın 22 Eylül 1930). Kâtip: Av. Bahri Bey, Muhasip: Kulaksızzade Kenan Bey, Azalar: Mirzazade Şevki Bey, Dr. Osman Senai Bey, Pir Mehmetzade Yunus *Bahri Bey*, *Eczacı Reşit Can Bey*, *İslam Beyzade Faruk Bey*, *Kefelizade Muhittin Bey*, *Avni Musaoğlu*, *Hamit Erip Kenber ve Fuat Gümbül*'dür.(Samsun 25 Eylül 1930).

1930 yılının Eylül ve Ekim aylarında yapılan Belediye Seçimleri, Samsun'da gergin ve sıkıntılı geçmiştir. Bu sürecin yaşanmasında tütün çiftçisinin yoğun olarak bulunduğu Samsun'da bu kesimin ekonomik sıkıntı içinde olması etkili olmakla beraber CHF'nin Samsun'a yolladığı emirler de etkili olmuştur. Nitekim yollanan bir emirde şu ifadeler yer almıştır; *Belediye intihabına takaddüm eden günlerde ve bilhassa halkın hissiyatını tahrik etmek pek mühimdir. Mesela şöyle bir formül söylenebilir: "Vatandaş: Büyük Gazi diyor ki; Cumhuriyet Halk Fırkası, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden doğdu. Ben firkanın reisiyim. Başında Gazi olduğu halde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vatani ve seni düşman çizmesinden kurtardı. O günleri iyi hatırla. Yalancı laflara kanma, aklını başına topla ve reyini Cumhuriyet Halk Fırkası'na ver."* (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] Kataloğu; 490.012.5.17/40)

Dönemin Samsun Valisi *Kâzım Paşa (İnanç)*, seçimlerin tarafsız ve sükunetle geçmesi için gerekli tedbirleri almıştır. *Kâzım Paşa'nın* bu davranışında Serbest Fırka'nın kuruluşunun nasıl gerçekleştiğine tanık olmasının payı olduğu söylenebilir. *Mustafa Kemal, Fethi Bey'e* yeni bir parti kurmasını ilk önerdiğinde yanında *Kâzım Paşa* bulunmaktaydı. Hatta Gazi bu konuda onun da görüşünü almıştı. Denilebilir ki; şahit olduğu bu olaydan dolayı *Kâzım Paşa, Mustafa Kemal'in* Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) konusunda samimi olduğuna inanmış ve Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kanadından çeşitli itirazlara rağmen seçimlerde tarafsız davranmıştır.(Avşar, 1998:156).

Bu noktalar önemli olmakla beraber yerel düzeyde de birtakım nedenler mevcuttur. Belediye Başkanı Dr. *Faik Bey*, Samsun'da keyfi olan taksi tarifelerine çekidüzen vermek için arabalara taksimetre konulmasını mecburi tutmuştu. Fakat bu şoförlerin işine gelmemiş, eski usulü savunmuşlardı. *Faik Bey* yeniden seçilirse arabalarına taksimetre taktırarak ölçülü para almak zorunda kalacaklardı. Bunun üzerine şoförler, işçi ve yoksul halkın yoğun biçimde oturduğu kenar mahallerden belediye'ye seçmen taşımışlardır.(Tiryakioğlu, 1978:14).

Samsun'da seçim bir günde bitmemi açıklanan seçim sonuçlarına ilişkin resmi açıklamalara göre, 502 seçim bölgesinden 31'in de SCF kazanmıştır. Seçimler Samsun bazında değerlendirilecek olunursa Samsun'da merkez ve Ladik ilçesi olmak üzere seçimleri SCF kazanmıştır. CHF'nin 416 oyuna karşılık SCF 3.312 oy almıştır. (Yetkin, 1997:70).

17 Kasım 1930 tarihinde kendini fesheden SCF'nin siyaset hayatı sona ererken; SCF'nin adayı olarak seçimi kazanan *Ahmet Resai Bey'in* (20.10.1930-08.03.1931) 6 aylık ikinci belediye başkanlığı döneminde yaşanan önemli bir olay da *M. Kemal Atatürk'ün* Samsun ziyaretidir. *Atatürk* ile *Ahmet Resai Bey* arasında yaşanan diyalog önemlidir. Diyalog şu şekil-

de gerçekleşmiş; **Atatürk:** Şimdi başkan bey, siz de artık kapatılmış olan partinin Belediye Başkanı olarak görevinizi sürdürmek istemezsiniz değil mi? İstifa ediniz. **Ahmet Resai Bey:** Paşam, ben, Serbest Fırka'yı temsil etmiyorum. Bu seçim halkın bana karşı bir güveni şeklinde ortaya çıkmıştır. Eğer bu görevden istifa edersem, halkın gösterdiği yakınlığa ve güvene karşı gelmiş olurum. **Atatürk:** Düşündüğünüz doğru, dilediğiniz gibi olsun. (Topçu, 2005:189). Atatürk, görüşmelerden sonra kapatılan SCF üyelerinin CHF'ye geçebileceklerini belirtmiştir. Bu nedenle üyelerden kuyumcu Avni Musaoğlu, Av. Hamit Erip Kenber, balık ve dalyan mültezimi Fuat Gümbül, CHF'ye geçmiştir. Avni Musaoğlu, Belediye Meclisinde CHF üyesi olarak bulunurken; Hamit Erip Kenber, CHF İl İdare Kurulu üyeliğinde ve Halkevi başkanlığında bulunmuştur. Fuat Gümbül ise Çarşı Bucağı İl İdare Kurulu üyeliği yapmıştır.(B.C.A. CHP Kataloğu, 490.01-441.1826.1.)

Ahmet Resai Bey'in başkanlığı döneminde içme suyunun sağlanması konusunda çalışmalar devam etmekle beraber Belediye Meclisininin 17 Kasım 1930 tarihli toplantısında bu konu gündeme alınmıştır. Su şirketine verilme üzere daha önce Tayyare Cemiyeti'ne verilen arsanın geri alınması ve su şirketinin 50.000 liralık teminat mektubunun ve suların toplanması için havuz yapımı konusunda bir komisyon toplanmasına ve en kısa sürede sorunun çözüme bağlanmasına ilişkin bir karar alınmıştır.(Gül, 1987:171).

1931 – 1940 Yılları Arasında Samsun Belediyesi'nin Çalışmaları

SCF'li Başkan Ahmet Resai Bey'in başkanlığı kısa sürmüştür. Bunda partisinin kapatılması ve tek parti dönemine tekrar geçişin yaşanmasının etkisi olduğu söylenebilir. Göreve tekrar gelen Dr. Faik Bey, bir ay görev yaptıktan sonra Samsun'un önemli ailelerinden Kefelizadelerden olan Sami Bey (14.04.1931-01.08.1932) göreve gelir. Sami Bey döneminde Samsun'un simgelerinden sayılacak olan Atatürk Anıtı yapılmıştır.

Sami Bey'in ardından göreve Kefelizade İhsan Bey(01.08.1932 - 10.01.1934) geldi. İhsan Bey döneminde de Samsun, bir bakım ve onarım sürecine girdi. Bunda da Samsun'da çıkan büyük fırtınanın şehri harap etmesinin büyük payı vardır. Bu dönemde Atatürk Anıtı'nın tamamlanarak çevre düzenlemesi ile Gazi Park adında bir dinlenme yeri yapıldı. Geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir Samsun İl Haritası hazırlanmakla beraber, Zührevi Hastalıkları Hastanesi'ne ek binaların ve yollar yapılarak kullanıma açılması sağlandı. Şehrin bütün sokakları parke taşları ile döşenerek, iskeleler bakıma alınmıştır. (Sarısakal, 2007:350-351).

İhsan Bey'in ardından başkanlığına Hasan Umur (10.01.1934-25.10.1934) gelir. Görevde kaldığı kısa sürede şehrin merkezinde yer alan Yalı Camisi çevresindeki mezarlık kaldırılmış olup, Millet Hastanesinin kanalizasyonu kent kanalizasyonuna bağlanarak şehir içerisindeki yol-

lar parke taşlarla donatılmıştır. Samsun'un fakir semtlerinden olan Sela-
hiye'ye park ve bahçe yapılması suretiyle rahatlama imkânı sağlanmış,
dilencilerle mücadele edilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sam-
sun'daki fırıncıların haksız zamları dolayısıyla Belediye, kendine ait fırın-
lar açmak suretiyle halka daha ucuz ekmek temin edilmesi de yapılan uy-
gulamalar arasındadır. (Umur, 1947:54). *Hasan Umur*'un ardından *Nazif*
Biğat (25.10.1934-25 .01.1935) ve *Hüsnü Yeğen* (25.01.1935-08.08.1935)
geldiler. 8 Ağustos 1935'de Belediye Başkanlığına seçilen *Naşit Fırat* ise
1946 seçimlerinde Samsun Milletvekilliğine seçildi.

1938 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi kapsamlı bir rapor hazırlamış
ve faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu raporun bir bölümünü
paylaşmak faydalı olacaktır. Rapora göre; **Elektrik ve su;** *elektrik santra-*
linde 1.199.53kw elektrik istihsal edilmiş ve elektrik aboneleri 2.665 ve su
abonesi ise 645'e yükselmiştir. Elektrik ve Su İşletme İdaresi'nin İş Ban-
kası hesabı carisinde Eylül 1938 nihayeti itibarıyla vezne mevcudu 28.126
lira 85 kuruş emanet ve 39.663 lira 93 kuruş ilişiksiz olmak üzere cem'an
67.790 lira 78 kuruş bulunmaktadır. Bu idarenin 1937 mâli yılı muhammen
varidatı 103.000lira iken bu miktarın 15.404 lira tahsilat yapılmıştır. Be-
lediye Bütçesi, *Belediye'nin umumi bütçesinin vezne mevcudu 1937 mâli*
yılı yılından 1938 mâli yılına 163.180 lira 79 kuruş devredilmiş ve Teşri-
nievvel 1938 evasatına kadar tahsil olunan 104.180 lira 93 kuruş ile bir-
likte 267.361 lira 72 kuruşa baliğ olan bu miktardan 105.449 lira 86 kuruş
muhtelif hususata sarf edilerek 15 Teşrinievvel 1938 tarihinde İş Bankası
carimize 161.911 lira 86 kuruş nakit mevcut olduğu anlaşılmıştır. Beş se-
nelik mesai programında yer almış olup, 1940 senesine kadar temini iktiza
eden mevaddan mezbaşa tesisi için 53.554 lira elektriğin buhara tahvili
için 61.000 lira, Asri mezarlık tesisi için 14.000 lira ve imar planı için
14.000 lira tahsisat mevcuttur. Emlak ve Eytam Bankası; *Bankaya 1939*
mâli yılından itibaren 11 senede ve 11 taksitle 334.050 lira 42 kuruştan
ibaret borç bulunmaktadır. 1935 yılında devraldığımız Belediyenin umu-
mi borçlar yekunu 690.434 lira 76 kuruş olup bu borca karşılık ; 1935'te
132.740 lira 14 kuruş, 1936'da 70.388 lira 01kuruş, 1937 yılında 66.462
lira 02kuruş, 1938 yılında 65.090 kuruştur. (Samsun Belediye Meclisi Faa-
liyet Raporu: 11.11.1938)

2 Kasım 1938 tarihinde Belediye Başkanlığına Dr. *Necmettin Divit-*
çioğlu seçilmiştir. 1 Nisan 1940 tarihine kadar görevde kalan *Divitçioğlu*,
görev süresi içinde havuzlu dükkânlar yaptırarak canlı balık satışı yaptır-
mış, başıboş hayvanlarla mücadele ederek dilencililiği yasaklamış ve bun-
da da başarılı da olmuştur. (Ahali, 11 Şubat 1944). 1939 yılında Belediye
Meclisi tarafından 1939 yılında yayımlanan rapor dönem içerisinde yapı-
lan uygulamalar ve sorunlar hakkında bilgi verebilmektedir. Öncelikli ele
alınan konu temizlik ve bu bağlamda çöplerin toplanması olmuştur.

Yeni başkan *Rüstem Mesutoğlu* (4 Haziran 1940-2 Kasım 1942) döneminde gerçekleşen en önemli olay Samsun'un imar planının hazırlanması ve bu kapsamda bir yarışma düzenlenmesi olmuştur. 26.11.1940 tarihinde düzenlenen yarışmada 8 proje yarışmıştır. Birinciliği *Semtem* rumuzlu Mimar *Semih Rüstem Temel*'e ait olan proje kazanırken; ikinciliği *Arm* rumuzlu projesi ile Yüksek Mimar *Asım Kömürcüoğlu*; üçüncülüğü *11437* rumuzlu projesi ile Yüksek Mimar *Muhittin Binal*; dördüncülüğü ise Güzel Sanatlar Akademisi'nden Yüksek Mimarlar *Ahsen Yapanar* ve *Asım Mutlu* kazanmıştır.(Arkitekt, 1940:282). Bu plan bugünkü Samsun'un temel imar planlarından biri olma hüviyetini taşımaktadır.

Rüstem Mesutoğlu'nun ardından başkanlığa Dr. *Mümtaz Arkayın* (2 Kasım-24 Nisan 1943) seçilir. *Arkayın* döneminde, kabul edilen imar planında bir takım değişiklikler yapılmıştır. Değişikliğe göre; planın uygulanması taktirde pek çok istimlake yol açmasından dolayı planın bir bölümü geri bırakılmıştır. *Transit yolunun açılması bu istikamette birçok değerli binaların istilâkını icab ettireceğinden bu masrafın âtiye terki ile bunun yerine kısa bir zamanda daha az bir masrafla tahakkuk edecek olan İstasyonun yanından başlayarak Hükümet önünden geçen iki taraflı beton yolun Elektrik fabrikası ile depoların civarına kadar uzatılması ve buradan Bafra yoluna bağlanması... Belediye binasının önünde tesis edilecek olan meydanın yine büyük istimlâklere sebep olacağı ve esasen meydan, planda fazla geniş yer olarak tespit edildiğinden, bu meydanın biraz küçültülerek, Buğday Pazarı caddesinin öte tarafına geçirilmemesi ve bu yolu kat eden Ticaret Sarayı yerinin de keza bu yola kadar getirilerek yolun açık bulundurulması... Transit yolu, sahil beton yolu, Hükümet caddesi gibi yollar şehrin yükünü alacağından çok fazla değerinde olan birçok binaların istimlâkını icap ettiren ve bu gün üzerinde milyonlar değerinde bina ve fabrika tesislerinin etrafını sıralayan Mecidiye caddesinin Sayın Vali'nin mütealası ile gereğince genişletilmesinden sarfinazar edilmesi ve hali aslisine bırakılması. (Gül, 1987:84-85). kabul edilmiştir.*

Ahmet Eymir (24Nisan1943-26Temmuz1946) döneminde de yapılan icraatlar arasında Yangın yeri olarak bilinen şehrin ortasında bulunan pazar yerinin yıkılarak geniş, büyük bir sebze ve meyve hali soğuk hava mahzeni ile birlikte devamlı ve bol irat getirir bir takım mağazaların yaptırılması olmuştur.(Ahali, 4 Ağustos 1944).

1946 Genel Seçimleri'nde Samsun'daki Durum

Demokrat Parti'nin katılmadığı Mayıs 1946 Belediye Seçimleri, genel seçimlerin de erken yapılacağı kanısını kesinleştirmişti. Nitekim dönemin *Vatan* gazetesi, genel seçimlerin 20 ya da 21 Temmuz'da yapılacağı, *Meclisin feshedilmesinden sonraki 45 gün içerisinde seçim yapılır* hükmü-

nün de 37 gün olarak değiştirildiği bildiriliyordu. (Vatan, 20 Mayıs 1946). TBMM, 5 Haziran'da Seçim Kanununu 10 Haziran'da da genel seçimlerin bir yıl öne alınmasına dair kanunu kabul etmişti.

Bütün illerde yapıldığı gibi Samsun'da da seçimleri takip etmek amacıyla ulusal gazetelerden muhabirler gönderilmişti. Samsun'da seçimi takip etmek üzere *Vatan* gazetesinden *Sinan Korle*, *Cumhuriyet* gazetesinden *Eşref Şefik* ve *Adnan Akın* görevlendirilmişti. Nitekim *Eşref Bey*, Samsun'a giderken halkın partilerden çok kendi güvendiği kişileri milletvekili adayı olarak görmek istediğini bildiriyordu. Halkın bu eğilimi, DP yetkililerini de yerel teşkilatlarından milletvekilliğe seçebilecek ve halkın güvenini kazanmış kişileri bildirmelerini istemesine neden oldu. Böyle bir tutumu CHP de sergilemişti.(İnce Erdoğan, 2006:705).

Samsun CHP aday listesinde *Cemil Bilsel (Milletvekili)*, *Hüsnü Çakır (Milletvekili)* *Naşit Fırat (Eski Belediye Başkanı)*, *Mehmet Ali Yürüker (Milletvekili)*, *Sadi Konuk (Milletvekili)*, *Hüseyin Berk (CHP İlçe Başkanı)*, *Rıza Işıttan*, *Yakup Kalkan*, *Ömer Karataş (CHP İl İdare Kurulu Üyesi)*, *Muin Köprülü (CHP İl İdare Kurulu Üyesi)* vardı. (Vatan, 19 Temmuz 1946). *Sinan Korle*, Samsunluların adaylar hakkındaki fikirlerini öğrenmek amacıyla birçok görüşme yaptı. *Muin Köprülü* ile *Ömer Karataş*'ın seçilme ihtimalinin düşük olduğunu belirterek, *Köprülü*'nün zimmetine para geçirdiği yönündeki iddialardan dolayı milletvekili adaylığına uygun görülmediği bildirilmiştir.(Vatan, 19 Temmuz 1946). Fakat *Muin Köprülü* adaylıktan çıkarılmamış ve milletvekili seçilmiştir.

DP aday listesinde ise *Şefik Avni Özüdoğru (Eski Belediye Başkanı-DP İl Başkanı)*, *Vasfi Raşit Sevig*, *General İlyas Aydemir*, *Cemaleddin Pulak*, *Şükrü Uluçay*, *İbrahim Çehreli*, *Raif Hasan*, *Mustafa Alışan*, *Cemaleddin Alışan*, *Kemal Kitaplı* vardı. *Vatan* gazetesi muhabirlerinden *Sinan Korle*, 20 Temmuz günü Demokratların Cumhuriyet Meydanı'nda miting yaptıklarını ve büyük kalabalıklar halinde Cumhuriyet Meydanını doldurdıklarını söylemektedir.(İnce Erdoğan, 2006:708).

Milletvekili Seçimi sonuçları 23 Temmuz'da belli oldu. Merkezde 69.869 oyun 54.300'ünü Demokratlar aldı. Köylerde ve kazalarda kazananlar ise CHP'lilerdi. Seçim kanunu uyarınca bütün il seçim sonucu CHP lehine oldu. 10 CHP'li milletvekili 1946 seçimleri sonucunda Mecliste yerini almış olmaktaydı.(Samsun Valiliği,Cumhuriyetin 50. Yılında Samsun 1973 İl Yıllığı, 1974:352).

1946 – 1950 Dönemi Samsun Belediyesi'nin Çalışmaları

Ahmet Eymir'in ardından başkanlığa *Muhittin Özkefeli* (Eylül 1946-17 Kasım 1948) gelmiştir. Özkefeli, başkanlık öncesi 1940 yılında kurulan Samsun Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü görevini sürdürmüştür. 1946'dan 1948'e kadar Belediye Başkanlığına devam ettirerek 1950-1954 Genel Seçimlerinde DP'den Samsun; 1957 Genel Seçimlerinde de Kütahya'dan Milletvekili seçilmiş ve bu görevi 22.12.1959 tarihine kadar aralıksız sürdürmüştür. (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2010:590). Özkefeli döneminde yapılan önemli icraatlar arasında *Yangın yeri* olarak bilinen bölgede modern bir sebze meyve hali, yeni bir kanalizasyon sisteminin kurulması ve Asri mezarlığın yapılması yer almıştır.

Samsun Belediyesi'nin 1947 yılında yayımladığı rapora göre, yıl içerisinde yeni bir kanalizasyon sistemi oluşturulması için çalışma başlatılarak, bu iş için 5.000 lira bütçe ayrılmıştır. Kanalizasyon sistemi yenilenen bölgeler arasında Bağ, Alp, Ağabali sokak ve geçitleri, Çiftlik Caddesinden başlamak üzere Lise Caddesi hizasına kadar ve Çiftlik Caddesi ve buraya bağlantılı yolların tamamen kanalizasyon sistemleri yenilenecek yapılmıştır. (Samsun Belediyesi Faaliyet Raporu, 1947).

Rapora göre; Belediye'nin 1946 yılı bütçesi 646.765 lira iken 1947 yılı bütçesi 509.821 lira olarak tespit edilmiştir. 1935 yılında Belediye Meclisince programa bağlanan işler bütçesinin programlı inşaat kısmına konulmuş giderlerin 1947 yılının 8. ayı sonundaki durumu şöyledir; 1946 yılındaki bütçe açığı 198.886 lira 24 kuruş olmuştur. Belediye'nin 1937 yılındaki anlaşma gereğince Emlak ve Eytam Bankası'na olan borcunun 1947 yılı taksidi de elektrik ve su işletme mülhak bütçesine konulan tahsattan ödenmiş ve bankaya 3 yıl için ödenecek taksitli borç kalmıştır. Yeni mezarlık inşası ve yolunun yaptırılması, elektrik santralinin tevsi'i işleri için İller Bankasından istikraz olunan 5.000.000 liranın birinci taksidinin ödenme tarihi 15 Şubat 1947'dir. Bunun gerek Belediye gerek Elektrik ve Su İşletme İdaresi mülhak bütçesine taalluk eden kısımları için 1948 yılı bütçesine ayrı ayrı ödenekler konulmuştur. (Samsun Belediyesi Faaliyet Raporu, 1947).

Muhittin Özkefeli'nin ardından Belediye Başkanlığına ise *Sami Arım* (17 Kasım 1948 -8 Mart 1950) ve onun ardından da İsmail Yurtsever (8 Mart 1950-8 Eylül 1950) seçilmişlerdir. (Sarısakal, 2007:428).

Demokrat Parti Dönemi'nde Samsun Belediyesi (3 Eylül 1950 - 27 Mayıs 1960)

3 Eylül 1950 ve 25 Eylül 1955 tarihlerinde yapılan Belediye Seçimlerinde Samsun Belediye seçimlerini DP kazanmıştır. Her iki dönemde de Samsun Belediye Meclisinin bütün üyeleri DP adaylarından oluşmuş,

10 yıllık süre içerisinde de Samsun'da dört Belediye Başkanı değişmiştir. DP'nin Samsun için hazırladığı ve adayları tarafından imzalanan seçim beyannamesinde gerçekleştirmeyi vaat ettikleri konular; Samsun'un elektrik ve su ihtiyacını karşılayacak elektrik ve su tesislerinin kurulması, ucuz elektrik ve suyun sağlanması, Samsun Limanının ve Havaalanının yapımı, şehrin imarlaşmayan bölgelerinin imara kavuşturulması ve bir Verem Hastanesinin yapımı olmuştur.(Demokrasinin Müdafii, 25 Ağustos 1950).

Nurettin CERİDOĞLU'nun Belediye Başkanlığı Dönemi

(08 Eylül 1950 – 08 Ağustos 1951)

3 Eylül 1950 Belediye Seçimlerinde seçilen Samsun Belediye Meclis üyeleri şu kişilerden oluşmaktadır. *Nurettin Ceridoğlu, Ali Aksoy, Hami Taşan, İbrahim Kunter, Esat Kitaplıoğlu, Abdullah Keleşoğlu, Nurettin Ayasun, Sedat Kaptan, Murat Sunar, Azmi Varol, Osman Yeniçeri, Hak- kı Tarhan, Alber Albala, Ahmet Artuç, Rami Ozan, Sadık Ceyhan, Şahap Tuğral, Mustafa Oran, Hamit Türkkın, Ziya Göçmen, Kerim Ali Çortuk, Ali Aydın, Hamit Erip Kenber, Hüseyin Koyuncuoğlu.* (Samsun Belediyesi Belediye Meclis Tutanağı, 02.11.1950). 27 üyeli Belediye Meclisi, 8 Eylül tarihli oturumuna 24 üye katılmış, oyların 23'ü *Nurettin Ceridoğlu*'na, 1 oy da *Abdullah Keleşoğlu* 'na verilmiştir.(Samsun Belediyesi Seçim Mazbatası, 08.09.1950). Böylece Samsun'un Demokrat Partili ilk Belediye Başkanı *Nurettin Ceridoğlu* (8 Eylül 1950 ve 8 Ağustos 1951) olmuştur. *Ceridoğlu*, aslen Çorum doğumlu olup, lise tahsillidir. Samsun Un Fabrikası sahibi olan *Ceridoğlu*, Belediye Başkanlığı ile birlikte Samsun Ticaret ve Sana- yi Odası başkanlığını (24.11.1949-30.04.1953) da yürütmüştür.(URL-1) DP'nin kapatılmasından sonra CHP'ye geçen *Ceridoğlu*, 12. Dönem Sam- sun Milletvekilliği görevini üstlenmiştir.(TBMM, 2010:890).

Ceridoğlu'nun başkanlığı döneminde ilk ele alınan konu daha önce başlanılan hal'in yapımı olmuş ve bunun bir perakendeci hali olmasına karar verilmiştir. önemli bir konu da imar planının uygulanabilirliği konu- sunda yaşanan tartışmalardır. 21.2.1947 tarihli Belediye Meclisi kararına göre hazırlanan imar planı, liman projesini içermediğinden uygulanama- mıştır. Projenin bu esasa göre düzenlenmesi ve 3 yıl zarfında hazırlanama- mış olduğundan 01.08.1950 tarihli Belediye Meclis kararı ile mevcut imar planının şehrin gayri meskun kısımlarında uygulanması kararı alınmıştır.(SB Fen İşleri Raporu, 12.10.1950)

Rapora göre; planın uygulanacağı yerler; *Osmaniye Caddesi* başın- dan *İrmak Caddesini* takiben *Çarşamba* yolundan tatbiki (*Tekel* yol tadilatı hariç), *Çiftlik Caddesinin* üst kısımları olarak tespit edilmiştir.(SB Nafia Komisyon Raporu, 12.10.1950). *Tekel* Fabrikası ve tesislerinin yapım sü- reci de Samsun Belediyesi'nin gündemindeki önemli bir konudur. Bura-

daki önemli nokta şehrin imar planının fabrika ve tesislerinin kurulması dolayısıyla kısmi bazı düzeltmelere yol açması olmuştur. Belediye Meclisi'nin 16.10.1950 tarihli toplantısında Bayındırlık Bakanlığı'nın keyfiyeti ile imar planı dolayısıyla yapılan istimlâklerin bazılarından feragat edilerek *Tekel* binalarının çevresinden yol ve sokak düzenlemesi yapılmasına *Tekel* binalarına ruhsat verilmesine karar vermiştir. (SB Meclis Tutanağı, 16.10.1950).

1950 yılı sonuna gelindiğinde belediye'nin maddi durumu incelenecek olunursa, Muhasebe Müdürlüğü'nün raporunda belediyenin kendi birimlerinden gelen toplam 10-12 bin liralık ödenek istenmekte olduğu ve bu ödeneklerin diğer belediye müesseselerinin ödeneklerinden alınmak suretiyle karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir. Yine aynı rapora göre belediye'nin 30.000 lirayı aşan elektrik alacağı olduğu da belirtilmiştir Raporda geçen ifadeye göre Belediyenin elektrik alacağı toplam 76.538.09 iken; su alacağı 110.359.72 lira'dır. (SB 1951 Hesap İşleri Raporu). Üstelik bu dönemde yapılması beklenen Asri Mezarlık su şebekesi projesi de bütçe imkânlarının yetersizliği nedeniyle de bir süre ertelenmiştir.

Hamit Erip KENBER'in Belediye Başkanlığı Dönemi

(08 Ağustos 1951 – 11 Ocak 1953)

8 Ağustos 1951 tarihli Belediye Meclisi toplantısında Başkan *Nurrettin Ceridoğlu* iş yoğunluğunu gerekçe göstererek görevinden ayrılmış; fakat Belediye Meclis üyeliğini sürdürmüştür. Yerine DP Belediye Meclis üyesi avukat *Hamit Erip Kenber* (08.08.1950- 16.01.1953) seçilmiştir. *Kenber*, DP'nin Samsun teşkilatlanmasında büyük çaba sarf etmiş ve DP İl İdare Kurulu üyeliği görevinde de bulunmuştur.(BCA. CHP K.490.01/441.1826.1/104-112)

İlk olarak *Kenber* döneminde belediyenin ekonomik yapısını incelemekte fayda bulunmaktadır. 1952 yılı itibariyle belediye'nin geliri 1.299.030 liradır. Gider kalemi içinde ayrılan pay ise gelir miktarının tamamını oluşturmaktadır.(SB Meclis Tutanağı 17.03.1952). Bu dönemde ele alınan önemli konulardan ilki şehrin modern bir mezbane'ye kavuşturulması, şehrin elektrik ihtiyacını karşılayacak olan santral projesi ve belediye'ye bağlı sağlık kuruluşlarının devri olmuştur. 09.06.1952 tarihli Belediye Meclis toplantısında mezbane yapımı konusunda Samsun Belediyesi'nin İller Bankası'nda 200.000 lira matlup bakiyesi kalmış olup, Belediye, mezbane'nin 120.000 liralık gelirini karşılık göstererek paranın fondan alınması talepleri gündeme gelmiş; (SB Meclis Tutanağı 06.04.1952). fakat Ankara'da yapılan temaslar sonucunda inşaatın yapımında İş Bankası'ndan yardım alınması kararına varılmıştır. Doğumevi için ise 35.000 lira hazineden yardım yapıldığı ve umumi muvazene'ye aktarılması için

TBMM’de kanun teklifi yapılmakta olduğu belirtilmiştir. (SB Meclis Tutanağı, 09.06.1952). Ayrıca bu dönemde Samsun Limanı için gerekli alt yapı koşulları tespit edilmekle birlikte dönemin Ulaştırma Bakanı *Yümnü Üresin*’in sıkça Samsun’a ziyaret gerçekleştirdiği yönünde basında haberlere rastlanmaktadır. (Şamar,14 Ocak 1953).

Meclis üyesi *Nurettin Ceridoğlu*, özellikle göçmenler tarafından yapılan gecekondulaş ma konusuna dikkati çekerek bunlara ruhsat verilmemesi talebinde bulunarak bu gecekonduların yıktırılmasını istemiş ve 09.06.1952 tarihli Belediye Meclis kararı ile yıkım kararı çıkmıştır. (SB Meclis Tutanağı, 09.06.1952). Göçmenlerin vilayet çevresine yerleştirilmesi kapsamında Vali Vekili *Turgut Beygo*’nun açıklamalarına göre, göçmenler için 444 göçmen evi yapıldığına dikkat çekmiştir.

Samsun’un elektrik şebeke projesi kapsamında da 18.03.1952 tarihli Belediye Meclisi kararında Elektrik İşletme İdaresi’nin 1952 yılı gelir bütçesine bakıldığında toplam gelirin 685.000 lira, giderin de 685.000 lira olduğu buradan da bütçenin kısıtlı olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde Otobüs İşletme İdaresi’nin bütçe görüşmelerinde toplam gelirin 10.300 lira olduğu tespit edilmiştir. (SB Meclis Tutanağı, 18.03.1952). Samsun’da Toprak Mahsulleri Ofisi’nin (TMO) kurulması için arsa tahsisi istenmiştir. Meclis, *Sandoviç* şosesi olarak bilinen bölgenin TMO’ya verilmesini kabul etmiştir.(SB Meclis Tutanağı, 18.02.1952).

Hamit Erip Kenber döneminde muhalefet ile ilişkiler ele alınırsa; 5 Nisan 1952 tarihinde toplanan CHP İl Kongresi, Belediye’yi sert bir şekilde eleştirmiş ve Samsun’da yayın yapan CHP destekli *Samsun* gazetesinin haberi örnek gösterilerek *CHP İl Binasının ve delegelerin bulunduğu sokaklara hiçbir çöpçünün gelmediği, bekçilerin vazife yapmadıkları ve bu yüzden hırsızlık olaylarının artmış olduğunu belirtmiştir. Ulugazi Mahallesinde ihtiyacı karşılayacak su yok, birçok sokak da elektrik yok, kanalizasyon yok. Arkadaşlar, şehirde kontrol yoktur. Belediye, DP’nin duvarlarını sökerek 2500lira masraf ederek yeni bir duvar yaptırmıştır. Belediye zabıta memuru, işçisi DP’nin duvarının inşaatında bulunan bir belediye, şehre nasıl faydalı olur? Samsun Belediyesi, bugüne kadar yalnız Belediye Reisinin maaşının 1000 liraya çıkartmıştır... Samsun Belediyesi, tahsisat yokluğundan hasta ve fakir vatandaşların 2 liralık reçetelerini yüzlerine fırlatırken; Belediye Reisinin maaşı nasıl 1000 lira olur? Şehrin birçok sokağı, kaldırımdan, kanalizasyondan, elektrikten yoksunken hükümet karşısında bir DP’li İl İdare Heyeti üyesinin evinin önü parke yapılmakta,aynı sokağın ilerişi çamur deryası içinde bulunmaktadır... (Samsun, 05.04.1952)*

8 Nisan 1952 tarihli *Samsun* gazetesindeki haberde CHP Samsun İl Başkanlığı, yine Belediye’yi ve Başkan *Kenber*’in başkanlıkla beraber DP İl İdare Kurulu üyesi olması eleştirilmiştir. Belediye’nin sosyal görevle-

rinden olan yardım paralarının ve ilaçlarının da verilmeyip; buna karşın DP'lilere gerekli yardımların yapıldığı, özellikle Kılıçdede bölgesinde Mert Irmağının taşma riskine karşı kanal açılmak suretiyle tehlikenin önlenebileceği halde bölge'de CHP'lilerin yoğunlukta olması nedeniyle hizmet yapılmadığı yönünde de eleştiriler de dile getirilmeye devam etmiştir. (Samsun, 12.04.1952). *Samsun* gazetesinin haberine göre, yiyecek ve içecek maddelerinin kontrolsüzlüğü, kasaplardaki etlerin bozukluğu ve takip-sizliği, ekmeklerin bozuk çıkması, şehrin imarına aykırı inşaat ve tamirat işlerinin kontrolsüzlüğü ve Cumhuriyet Meydanı olarak düşünülen alanın istimlakinden vazgeçilmek suretiyle bölgenin inşaata verilmesi de dönemin muhalif basınında da sıkça dile getirilmiştir. (Samsun, 05 07.1952).

Muhalif basın, özellikle Başkan *Kenber*'in sıkça Ankara'ya gitmesi ve bol harcırah almakla ve elle tutulur bir iş yapmamakla da suçlamıştır. *Samsun* gazetesinin haberinde şu ifadeler yer almıştır. *Başkanın Ankara seyahatleri Belediye işlerinden ziyade Demokrat Parti işleriyle alakadardır...* (Samsun 15.07.1952). Bununla beraber *Kenber* döneminde sıkça yaşanan elektrik, su kesintileri ve suya, elektriğe yapılan zamlar da muhalefetin gündemine gelmiştir.

Bu duruma karşı Belediye elektrik makinelerinin tamiratlarını gerekçe göstererek şu kararları almıştır; *Gıda maddeleri satan esnaf en geç saat 20'de kapatılacaktır. Ticarethaneler kapatıldıktan sonra vitrin ışıkları yakılmayacaktır. Sinemalar, saat 20.30'da başlayıp, 23.45'e kadar devam edecektir. Yarım beygirden fazla elektrik motoru kullanan bilumum müessesese ve esnaf saat 16 ila 20.20 arasında motor kullanmaları yasaktır.* (01.12.1952). denilerek halk uyarılmıştır. Uzun susuzluk ve elektriksizlik yüzünden birçok mahalleye arazözlerle su taşınmış ve bu süreçte çıkan yangınlara da müdahale edilememiştir. Bunlardan en önemlisi Sabun fabrikasında çıkan yangın olmuştur. Yangın, fabrika sahile yakın olduğu halde 5 gün boyunca söndürülemediği. (Samsun, 27.12.1952)

Su ve kanalizasyon konusunda da ciddi eleştiriler yapılmıştır. *14 Mayıs mahallesi Kilise mevki ve Cedit bölgesinde su ve kanalizasyon şebekesi yokken; DP'li üyelerin evleri civarına su ve kanalizasyon şebekesi ile özel yol ve kaldırımlar yapılmıştır.* (27.12.1952). Bununla birlikte Samsun için olumlu olan bir gelişme de 31 Ağustos 1952'de 250 yataklı Verem Hastanesinin temel atma töreni yapılması ve bir de doğumevi yapılacağı belirtilmesi gerek muhalif gerek iktidar yanlısı basın tarafından takdirle karşılanmıştır. (Samsun, 31.08.1952). DP'nin Belediye Seçimleri sırasında vaatleri arasında bulunan havaalanı projesinde de girişimler başlatılarak başlangıçta 1953 yılının yaz aylarında yağışsız günlerde ve daha sonra her gün olmak üzere tahminen 90 bin lira tutan stabilize bir pist yapılacak, bu para Samsunlular tarafından temin edilerek yapımı için çalışmalara başlandı (Samsun, 25.12.1952). belirtilmiştir.

Kenber döneminde DP yanlısı olan bazı Samsun gazetelerinde de hem Başkan hem bazı Belediye Meclis üyelerinin usulsüz davranışlarda bulunduğu dair haberler de yer almıştır.4 Ekim 1952 tarihli *Samsun Demokrat* gazetesi hem DP Samsun İl Teşkilatına hem de Belediye Başkanına eleştiriler yöneltmiştir. Habere göre DP İl Teşkilatı için şu ifadeler kullanılmaktadır; *Bu teşkilat geçen sene ne yapmıştır? ...Karayolları 7. Bölge Müdürlüğü de bazı mühim suistimaller yapıldığını ihbar etmiştir. İl Teşkilatı, bunu gerekli makamlara iletceği yerde toplantı erkânından Belediye Meclisi üyesi ve DP Samsun İl Başkanı Rami Ozan ve bir arkadaşı derhal telefonu açarak Bölge Müdürüne ihbarı haber vermiş, ilgili sürveyyan işten kovulmuştur. Tahkikat da önlenmiştir. Rami Ozan ve Kenber, kendi parti forsunu kullanarak hem Karayolları 7. Bölgenin hem de TMO gibi mühim yerlerin avukatlıklarını alarak yılda binlerce lira çöplmektedir. Aynı şahıs vesaire takımıyla işbirliği yaparak gerek muvafıkların gerekse muhaliflerin tasvib ve takdir ettikleri Vali Turgut Babaoğlu aleyhinde çirkin dedikodular hazırlamaktadırlar... Sayın Vali, isimleri geçen şürekânın bazı entrikalarına vakıf olup, mâni olmuştur.*(Samsun Demokrat, 4 Ekim 1952) ifadeleriyle iddialarını yayımlamıştır.

Gazete'nin ortaya atmış olduğu yolsuzluk iddialarını genişleterek sürdürdüğü görülmektedir. İddialarını DP Samsun İl Başkanı'nın şahsına kadar götürmüştür. İl Başkanı'nın *Orman İdaresinin avukatı olduğu dönemde veznedenden aldığı parayı uzun bir süre geçmesine karşın ödemediği için mahkemeye verildiği ve Karayolları 7. Bölge Müdürü ile devleti zarara uğratacak yolsuzluk yaptıkları ve bu durumu gündeme getiren yetkiliyi DP İl İdare Kurulu'na aksettirmeyerek işten çıkarılmasına neden olduğu* (Samsun Demokrat, 02 .11.1952) gibi iddialarına yer vermiştir.

Gazetenin, Belediye Başkanı ve DP İl Başkanı'nın gazetelerinin kapatılması için çaba harcadıkları (Samsun Demokrat, 16.10.1952) ve *Samsun Demokrat* gazetesinin sahibinin teşkilattan çıkarmak için çaba sarf ettikleri yönünde haberler yayımladıkları görülmektedir.

Bu dönemde Şamar gazetesinin de *Samsun Demokrat* gazetesini eleştiren yazılar yayımladıkları ve çeşitli iddialar ortaya atmıştır. Bunlardan biri, dönemin Samsun Valisinin gazeteler ve kişiler arasında taraf tuttuğu yönündedir. Nitekim gazetenin haberine göre *Vali'nin Samsun Demokrat gazetesinin ilk çıktığı günden bu yana resmi ilanların yayımını bu gazeteye vermek suretiyle gazeteyi maddi olarak desteklediğini* (Şamar, 23.10.1952) iddia etmiştir.

Bu olaylar sonucunda dönemin Samsun Valisi Babaoğlu görevinden alınmıştır. Belediye Meclisinde de gerginlik ve başkana tepkiler yükselince, Belediye Başkanı Kenber de sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiş. Böylece Kenber dönemi tartışmalı bir şekilde sonlanmıştır.

Nüzhet ULUSOY'un Birinci Belediye Başkanlığı Dönemi (16 Ocak 1953 – 13 Kasım 1955)

Kenber'in istifasından sonra başkanlık için *Hüseyin Sabuncu ve Nüzhet Ulusoy*'un isimleri gündeme gelmiştir. Belediye Meclisi'nin 16 Ocak 1953 tarihli oturumu *Nurettin Ceridoğlu* başkanlığında toplanmış, yapılan seçim sonucunda 2'ye karşı 17 oyla Belediye Başkanlığına *Nüzhet Ulusoy* seçilmiştir.(Samsun, 17 01.1953)

Ulusoy, 1338 (1919) yılında Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1944'te tamamlayarak *Milli Korumama Kontrollüğü* görevinde bulundu. 1949 yılına kadar serbest ticaret ile ilgilenen *Ulusoy*, 1952 yılından itibaren Samsun'da serbest avukat olarak çalıştı.(Demokrasinin Müdafii, 18.01.1953) 1950 Belediye Seçimlerinden itibaren Belediye Meclis üyeliğinde bulunmuş olup, Belediye Başkanlığına 4.5 yıl sürdürdü. 13 Kasım 1955 tarihli Belediye Seçimlerinden sonra ikinci kez Belediye Başkanlığı görevini üstlendi. 11 Eylül 1957'de görevinden istifa ederek 27 Ekim 1957'de yapılan Milletvekili Genel Seçimlerine katılarak DP Samsun Milletvekili olmuş ve görevini 27 Mayıs 1960'a kadar devam ettirdi.(TBMM, 2010:750). 18 Nisan 1960'da kurulan *Tahkikât Komisyonu* üyeliği yapan *Ulusoy*, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra tutuklanarak *Yassıada*'ya götürülmüş, *Tahkikât Komisyonu* üyeliği ve *Yeşilhisar* olayı nedeniyle idamı istendi.18 Eylül 1961'de açıklanan kararlar sonucunda 3 yıl 4 ay sürgün cezasına çarptırıldı. Serbest kaldıktan sonra avukatlığa devam eden *Ulusoy*, *Samsunspor* 'un kurucu üyelerinden olmuş ve 1 Haziran 1971-13 Mart 1972 tarihleri arasında *Samsunspor Kulübü Başkanlığı* yapmıştır. Siyasi haklarının iade edilmesinden sonra *Milliyetçi Demokrasi Partisi*'nden milletvekili aday olmuştur; ama seçilememiştir. Bir daha siyasete girmeyen *Ulusoy* 6 Mayıs 2000 tarihinde vefat etmiştir.(URL -2)

Başkan olduktan sonra 28 Ocak 1953 tarihinde geniş kapsamlı bir basın toplantısı düzenleyen *Ulusoy*, gerek Samsun gerek Belediye hakkında geniş kapsamlı açıklamalarda bulunmuştur. **Elektrik İhtiyacı'nın Karşılanması;** *Bugün Samsun'un medeni şehir olmak vasıflarıyla taban taban zıt bir elektrik derdi vardır. 1949 tarihinde mubayaa edilen dizel gruplarının şehrin günden güne artan ceryan sarfiyatını kısa bir zaman sonra karşılayamaz hale geleceğini düşünerek santralin tevsiyatının o tarihte yeni satın alındığı için İsviçre'de bulunan Türbo Alektörünün 275.000 lira bedel ve 4 yıl vade ile Belediyemize satılması hakkında bir teklif alındı.... Santral projesi Elektrik etüt idaresince ve şebekenin ıslah projesi de Belediyemizce ikmal ettirilerek Bayındırlık Bakanlığının tasdiklerine sunulmuştur. Bu projeler tasdik edilmiş ve santralin ıslah projesi için 485.000, şebeke için 593.000 lira cem'an yekün 1.078.000 liraya ihtiyaç olduğu tespit olunmuştur. Bu paranın 415.000 lirası fon tahsisinden tefrik edilmiş bakiye 663.000 liranın da İller Bankasından Belediyemiz istikraz limiti*

müsaait bulunduğu için borç alınması cihetine gidilmiştir.. (Demokrasinin Müdafii, 31. 01.1953) Bu açıklama ile İller Bankası aracılığıyla sorunun çözülmeye çalışacağı görülmektedir.

Başkan *Ulusoy*, gündeme ilişkin diğer konulardaki beyanatlarında da şunları dile getirmiştir. Şehrin cadde ve yol asfaltlarının yapımı ve kanalizasyon şebekesinin ıslahı, *Geçen yıl lağım inşası için bütçemize 35.000, yeni yol ve asfalt kaplama için 54.000 lira ödenek ayrılmış, lağım-ların bakım ve tamiri için 7.500 lira, yolların bakımı 27.500 lira olmuştur. Bu sene yalnız yeni yollar için 100.000 ila 125.000 lira arasında bütçeye tahsisat konulması daima inkişaf gösteren gelirimiz bakımından mümkün olabilmıştır. Geçen yıl bütçemiz 1.300.000 liralık gelirin 326.000 lirası normal gelir kaynaklarının dışında telakki edebileceğimiz Asker ailelerine yardım, arsa satışı, bağışlar ve istirdatlar olmak üzere düşünülecek olursa belediyemizin normal geliri 972.000 liradır. Bu normal gelirin 450.000 lirası maaşve ücretlere, 100.000 lirası da kanunen mecburi olarak ödemeye ve bütçeden ayırmaya mecbur olduğumuz İller Bankası, Beden terbiyesi, İşve İşçi Bulma Kurumu, Halk Bankası ve fakir çocukları koruma hissele-ridir.* (Demokrasinin Müdafii, 31.01.1953).

12 Mart 1953 tarihli *Demokrasinin Müdafii* gazetesinin haberine göre Başkan *Ulusoy*, Ankara temaslarının sonunda basın ile tekrar toplantı yapmıştır. Toplantıda söz edilen hususlar başlıca şehrin elektrik santralının ıslahı, imar planı ve liman projeleridir. İmar Planı; Şehrimiz imar planı on sene evvel ele alınmış *ancak liman ve kadaastro işleri bakımından yapılan avam projenin tatbiki işi o tarihte geri bırakılmıştır. Halen limanın proje bakımından durumu katiyet kesbetmiş şehrin kadaastro işleri de bitirilmiş bulunduğundan imar planın yaptırılması işi için artık beklemeye mahal olmadığı ilgililere anlatılmış ve İller Bankası bu işi ele alarak Samsun'un bugünkü modern anlayışına uygun imar planına kavuşması için faaliyetini hızlandırmış bulunmaktadır. Fenni Mezbaha; ...Projenin ecnebi firmalara 15-20 bin lira yaptırılabilceği anlaşılmıştır. Ticaret Vekili sayın Enver Güreli'nin alakası ile Amerikan yardım heyeti uzmanlarına yaptırılması temin edilmiştir. Böylece belediye bütçesinden bir fedakârlık yapmadan bu iş de halledilmiş olacaktır. Kanalizasyon ve alt yapı çalışmaları; 1953 yılı bütçesi 1.342.935 lira olarak geçen yıl bütçesinden 157.525 lira fazlasıyla kabul edilmiş, halkın lağım, kaldırım taleplerini karşılayacak kısım, geçen seneden 82.412 lira fazlasıyla 214.734 liradır.* (Demokrasinin Müdafii, 12.04.1953). demiştir.

Muhalif gazetelerde ise 1953 yılının yaz aylarında elektrik ve su sorunu tekrar gündeme gelmesiyle muhalif basın Zonguldak'tan satın alınan elektrik makinelerinin üç yıl içerisinde getirilip takılamadığını bu yüzden

de bozuk makinelerle şehre elektrik sağlanmaya çalışılmasını eleştirmiştir. (Samsun, 15.07.1953) Gazetenin haberine göre şehrin su ihtiyacının sağlanamaması nedeniyle yaz mevsiminde beş mahallenin susuz kalmasına karşın; içme suyuna ve elektriğe belediye tarafından % 25 zam yapıldığı belirtilmiştir.(Samsun, 15.07.1953)

Samsun gazetesi belediyenin CHP döneminde elektrik sorunu için iki yeni motor ve kömürle işleyen motoru için anlaşma yaptığını fakat DP'nin parası ödendiği halde motoru Samsun'a getiremediğini, dolayısıyla iki motorun da yükü kaldıramadığı için sık sık elektrik kesintilerinin yaşandığını ifade etmiştir. (Samsun, 18.07.1953).

Bu dönemde Samsun'da meydana gelen fırtına hem limana hemde Yenimahalle semtine zarar vererek 9 evin yıkılmasına, 85 evin de sular altında kalmasına, demiryollarının kullanılamaz hale gelmesine neden olmuştur. Uzun süreden beri devam eden tahmil ve tahliye vasıtasızlığı sorunuyla beraber fırtına, bütün çapar ve motorlara zarar vermiş ve 400 milyon lira civarında zarara yol açmıştır. (Samsun, 07.03.1953) Bu durum muhalefet tarafından eleştirilerek liman yapımının geciktirilmesine tepki göstermiş. Ayrıca uzun elektrik kesintileri ve susuzluk konusunda da DP Samsun Milletvekillerini tembellikle suçlayarak, 3 yıldan beri Mecliste konuşmamaları, inşaat, tarım ve ticaret ile meşgul olduklarını iddia ederek eleştirmiştir.(Samsun, 04.04.1953)

Bu dönemde yapılan DP Samsun İl Kongresi, kendi içerisinde çeşitli yolsuzluk iddiaları gündeme gelmiş ve partinin icraatları eleştirilmiştir. Kongre'de daha önce DP üyesi bulunan ve DP İl Başkanı hakkında çeşitli iddialar ortaya atan *Demokrat Samsun* gazetesinin sahibinin mahkeme davasının sonucu da gündeme gelir. Mahkeme, DP İl Başkanı'nı haklı bulmuş ve *Demokrat Samsun* gazetesinin sahibi partiden ihraç edilmiştir. Kongre'de hazırlanan mesai raporu okunarak yapılan icraatlar hakkında bilgi verilirken, üyelerden biri raporu eleştirmiş ve yapılan icraatların İl Özel İdaresi'nce yapıldığını, İl İdare Kurulu'nun bunları kendi icraatı gibi sunduğunu iddia etmiştir. Kongre Başkanı *Tevfik İleri*, üyenin hazırlanmış bir metinle konuşma yaptığını iddia ederek, bütçenin 50.000 liraya çıkarılmasını isteyen rapor kongrece kabul edilmiştir.(Yeni Selamet, 23.11.1953). Ayrıca Samsun'un yakacak sorunu da önemli bir konu olarak görüşülmüş, Vali ve Belediye Başkanı'na çağrı yapılmıştır.(Yeni Selamet, 26.11.1953).

1953 yılının kış aylarında belediyenin vatandaşlara yakacak dağıtılmasında sorunlar ve yolsuzluklar yaşandığı yönünde CHP'nin iddialarına ilişkin Başkan *Nüzhet Ulusoy*, 27 Kasım 1953 tarihli *Demokrasinin Müdafii* gazetesine durum ile ilgili bilgi vermiştir. Başkan, Samsun'un yakıt sorunları hakkında şunları ifade etmektedir; ...*Orman idaresi, şehrin ihtiyacını tamamıyla karşılamak gayesi ile 20.000 tona yakın kesim ruhsatı*

verildiğini köylünün peyderpey bu odunları şehre getirmekte olduğunu ve asla sıkıntıya düşülmeyeceğini bildirmiştir...Orman İdaresi de satışa ilaveten 1500 ton Baфра Hamam Dağı ormanlarından temine başlanmıştır. Bu odunlar belediye mutemetleri marifetiyle halka satılacaktır... Günde beş vagonu geçmeyen odun sevkiyatının da on vagona iblağı temin edilmiştir...

(Demokrasinin Müdafii, 27.11.1953) Ayrıca Samsun Ticaret ve Sanayi Odası, bu konu üzerinde girişimlerde bulunarak 250 ton *Kok*, 250 ton *Kiribl* kömür tahsis etmiş, bu girişimle Samsun'un kömür ihtiyacı da büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur.(Yeni Selamet, 09.12.1953)

Başkan *Ulusoy*, yaşanan uzun elektrik kesintileri ve susuzluk konusunda bir beyanname ilan etmiştir. Beyanname'de şu ifadeler yer almaktadır. *1950 yılında Belediye DP'lilere geçtiği zaman fon tahsisinden alınan iki elektrik motoru bulunmaktadır. Ayrıca 25 yıllık elektrik işletmesinin amortisman akçesi ayrılmamış ve şebeke yenilenmemiştir. Biz belediyeyi devraldığımız zaman 340 bin lira açık vardı. Halbuki biz hiç açık vermediğimiz gibi senede de 200 bin lira da varidat fazlalığı arttırıyoruz... Susuzluk konusunda da; Belediyemizin susuzluk gibi mühim bir meseleyle karşı karşıya bulunduğu malumdur. Bunun en mühim sebeplerinden biri şehrin genişlemiş olmasındandır. 1926 senesinde şehrin su tahsisatı yapıldığı zaman Samsun, Türkiye'nin en mükemmel su tesisatına malik bulunan şehriydi. Zamanla şehir genişlemiş ve o zamanlar şehrin dış kısımlarına konulan su depoları bugün mahallelerin aşağısında kalmıştır. Bundan dolayı bugün o mahallelere az su gitmektedir. Lakin Belediye, elinden gelen gayreti sarf etmekte ve arazözleriyle bu kısımlara da imkân nispetinde su temin etmektedir. Bununla beraber şehrin su şebekesinin ıslahı yeni kuyuların açılması ile kâbilirdir. Bunun için de iki yol vardır. Ya ihtiyacı karşılamak için gelişigüzel sarf edilecek para veyahut mütehassıs raporlarına istinaden meydana getirilecek mükemmel bir tesisat.(SB Beyanname, 24.07.1953).*

1954 yılında Samsun için beş yıllık bir imar planı hazırlanması planlanmıştır. Bu plana göre bir toptancı halinin ve trafiğı rahatlatacak olan terminal yapımı, elektrik işletme binasının tesisi ve gecekonduları önlemek amacıyla belediyenin vereceğı arsalar üzerine modern ve tek tip ayrıca eşit taksitlerle olmak üzere ucuz evler yaptırılması, Cumhuriyet Meydanı olarak tanzim edilen alanda istimlak edilen kısımların meydan ve yeşil alan olarak düzenlenmesi yer almıştır.(SB 1954 İmar Raporu).

Samsun Limanı'nın Yapımı ve Önemi

Başkan *Nüzhet Ulusoy* dönemindeki önemli gelişmelerden birisi de Samsun Limanı'nın yapımıdır. Samsun Limanı'nın önemi her devirde anlaşılmış olmakla beraber son dönemde açık demir yeri olarak kullanılmış-

tır. Liman, 1889 yılından itibaren yıllık faaliyetinde bir artış gösterse de deniz yoluyla ticaret ancak deniz şartlarına bağlı olmuş, geniş bir hinterlanda sahip olmasına karşın sınırlı bir deniz ticaretine mahkum kalmış ve diğer ticari ilişkilerini karayolu ve daha uzak limanlarla (İstanbul, İzmir, İskenderun) yapmaya mecbur kalmıştır. (Bayındırlık Vekaleti Demiryolları ve Limanlar İnşaat Dairesi, [BVDLİD] 1953:5.) Nitekim Samsun'un hinterlandına bakıldığında; **Doğu'da Ordu, Giresun, Erzincan; Güney'de Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya; Batı'da Yozgat, Çorum, Sinop** dahil edilebilmektedir. (Devlet Demir Yolları İşletmesi Genel Müdürlüğü [DD-YİGM], 1965:8). Samsun'da anlaşılması lazım geldiği gibi bir limanın bulunmayışı, diğer bölgelerinde üretimin kitle üretiminin sınırlandırılmasına sebep olduğu gibi ürünün çeşitliliği ve kalitesinin yükseltilmesi konusunda üretici için teşvik edici olmamıştır. Limanın inşa ve ıslahı için en önemli girişim 1910 yılında Türkiye Milli Bankası tarafından işletme imtiyazı almak için yapılan teşebbüstür bir İngiliz Müşavir Mühendislik teşekkülüne etüt ve projeleri dahi yaptırılmıştı. Projeler, 1912 yılında tamamlanmış; fakat I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla bir girişim fiiliyata geçirilememiştir. (BVDLİİ, 1953:6).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte limanın inşası konusu tekrar gündeme gelmiş ise de esaslı bir adım atılamamıştır. Dünya Bankası, 18 Mayıs 1950'de limanın yapılmasına başlanmak üzere 12 milyon dolar para vermiş ve 18 Temmuz 1950'de antlaşma imzalanmıştır. DP, parası, etüt ve projeleri hazır olan Samsun Limanını 1953 yılında ihaleye çıkartmıştır.7 Temmuz 1950 tarihinde imzalanan 5676 sayılı kanunla onaylanan kredi anlaşmasında *D Projesi* adını alan limanın inşası için makineler yurtdışından temin edilmiş ve iç ödemelere yetki veren 5775 sayılı kanun da Haziran 1951 tarihinde çıkarılmıştır. Kanunun çıkarılmasıyla etütler ve projeler yapılarak 1953 yılında inşaat, eksiltmeye konulmuş, 27.07.1953 tarihinde ihale ve 03.09.1953 tarihinde de mukaveleye bağlanmıştır.(BVDLİ, 1953:5).

CHP, liman etütlerinin kendi dönemlerinde yapılarak, parasının da Dünya Bankası'ndan alınmak suretiyle gerçekleştirdiklerini belirterek DP'nin 1952'de inşaatın başlanacağını belirtmesine karşın; işin 1954'e bırakılarak genel seçimlerde bu durumu kullanarak oy sağlamayı düşündüklerini iddia etmiştir.(Samsun, 02.01.54) Limanın temel atma töreni, önce 30Ağustos 1953 tespit edilmesine karşın, sonra Eylül daha sonra da Aralık ayına ertelenmiş. Asıl temel atılma töreni, Cumhurbaşkanı *Bayar*'ın katılımı ile 30 Mart 1954'te yapılmıştır.

Taahhüt konusunda iki büyük dalgakıran mevcuttur. 670 metrelik rıhtım duvarı, 14.000 metrekare civarında ambarların yapılması planlanmıştır. Limanın yıllık parça eşya veya umumi ticaret eşyası tahmil ve tahliye kapasitesi 350.000 ton, zahire ihraç kapasitesi 450.000 ton, kömür ithal

kapasitesi ise 200.000 ton olacaktır. Bu suretle resmi ithal ve ihraç kapasitesi bir milyon tonu bulacaktır.15adet10.000 tonluk gemi de şamandıralarda bağlı olarak limanda barındırılabilir. (Demokrasinin Müdafii, 25.12.1953). 65-70 milyon liraya mâl olan, yedi vilayeti tamamen ve bazı vilayetlerimizi de kısmen içine alan bu liman, Samsun'un gelişmesine katkısı açısından son derece önemlidir.

Samsun'da 1955 İl Genel Meclisi ve Yerel Yönetim Seçimleri

1954 Genel Seçimleriyle oy oranını arttırarak ikinci kez iktidar olan DP, seçim yasası üzerinde birtakım değişikliklere gitmişti. CHP, 20 Haziran 1954 tarihinde bir bildiri yayımlayarak seçim yasasındaki değişiklik tasarisinin *Siyasi mücadeleda muhalefet aleyhinde eşitliği bozacak durumda olduğunu, Muhalefet partilerine tanınan mahdut radyo konuşmalarını tamamen ortadan kaldırdığını* ileri sürmüştür.(Albayrak, 2004:266).

30 Haziran 1954'te kabul edilen yasaya göre; bir seçim bölgesinden, bir siyasi partinin aday listesine giren adayların, başka bir siyasi partinin listesine girmeleri ya da başka bir yerden bağımsız aday olma olanağını ortadan kaldırıyor, bir partiye başvuruda bulunup da, o partinin listesinde herhangi bir nedenle yer alamayan adayın, başka bir partiden aday olması ya da bağımsız aday olması söz konusu olamıyordu.(TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Haziran 1954: 42). Ayrıca siyasi partilerin ortak liste ile seçimlerde aday göstermeleri olanağını ortadan kaldırarak, muhalefetin radyodan yararlanması öngören maddeler de seçim yasadan çıkarılmaktaydı.

İktidarın basını baskı altına alma ve ispat hakkını ortadan kaldırdığı iddia edilen uygulamalardan dolayı muhalefet, İl Genel ve Belediye seçimlerine katılmamıştır. Samsun'un bu dönemdeki genel nüfusu 551.244, şehir nüfusu ise 62.648 olarak belirlenmiş, şehir içerisinde 32.803 seçmenden 4608 seçmen; merkez köylerde ise 25.000 seçmenden 8750'sinin oy kullandığı tespit edilmiştir. (Samsun, 27.09.1955). Alaçam'da 13.333 seçmenden 4938'i, Havza'da 18.000 seçmeden 8.000'i, Bafra'da 35.000 seçmenden 9.000'i, Kavak'ta 17.000 seçmenden 10.835'i, Ladik'te 10.945 seçmenden7.733'ü seçime katılmıştır. Diğer ilçeler ve merkezde DP adayları seçime rakipsiz girmişler. Ladik'te müstakil olarak *Mustafa Nalcıoğlu* ve *A. Karahan* kazanmıştır. (Samsun,28.09.1955)

DP, İl Genel Meclisi seçimlerinden sonra Belediye seçimlerine daha esaslı ve daha nüfuzlu kimselerle girme kararı almıştır. Samsun DP İl Teşkilatı, mevcut Belediye Encümeninin halk tarafından tasvip edilip edilmediği yönünde ve eski üyeler ile yeni üyelerin içerisinde bulunduğu bir liste hazırlığına girmiştir.(Demokrasinin Müdafii, 12.10.1955). Samsun DP Belediye Meclisi asıl üyeliklerini seçimle kazanan *Tahsin Mutuoğlu*, *Osman Yeniçeri* ve *Şevket Koyuncuoğlu* Genel Merkez tarafından yedeğe

indirilmiş olup, *Alber Albala* listeden çıkarılmıştır. DP Belediye Meclisi asil üyelerinden DP Ocak Başkanı *Habib Güneri*'nin okuma yazma bilmediği iddiasıyla adaylığına itiraz edilmiş, *Niyazi Hamuloğlu* ise asil belediye azası olarak listeye girmiştir.(Samsun, 12.10.1955) DP Samsun İl Teşkilatı'nın kurucularından *Şefik Avni Özüdoğru* da müstakil aday olmuş ve adaylığından dolayı da çeşitli kişiler tarafından darp edildiği (Samsun 02.11.1955). haberleri de dönemin basınında yer almıştır. Özüdoğru'nun bağımsız adaylığı ise İl Seçim Kurulu tarafından kaldırılmıştır.

DP, Samsun bazında da seçimi kazanmış olup, Belediye Meclis üyelerinin tümü DP'li adaylar oluşmuştur. Yeni dönemde Samsun Belediye Meclis üyeleri şu kişilerden oluşmuştur. *Nüzhet Ulusoy, Esat Kitaplıoğlu, Azmi Varol, Hami Taşan, Salih Çetinkaya, Haydar Gönültaş, Hasan Takışoğlu, Asaf Varol, Osman Germen, Hikmet Arslan, Embiya Kurşunoğlu, Habib Güneri, Ali Aksoy, Muzaffer Uzar, Ahmet Alemdar, İsmail Işın, Osman Gümüşoğlu, Ali Kemal Akdur, Hüseyin Lây, Lütfi Ender, Sabahattin Döner, Ahmet Toker, Niyazi Hamuloğlu, Nesip Yetkin, Necmi Onursal, Nihat Akyürek, Mahmut Tulum, Mustafa Köksal, Dr. Fikret Gülüm.*(SB Seçim Mazbatası, 14.11.1955).

Nüzhet ULUSOY'un İkinci Belediye Başkanlığı Dönemi (16 Kasım 1955 – 14 Eylül 1957)

DP'nin ikinci kez Belediye seçimlerini kazanmasının ardından 16 Kasım 1955 tarihinde olağanüstü toplanan Samsun Belediye Meclisi'nde yapılan seçimde 29 üyeden 3'ü katılmamış, 1 ret ve 25 üyenin kabul oyu ile Belediye Başkanlığı'na ikinci kez *Nüzhet Ulusoy* seçilmiştir.(SB Seçim Mazbatası, 14.11.1955). Seçimin akabinde Belediye Meclis üyelerinden Dr. *Fikret Gülüm* DP'den ve Belediye Meclis üyeliğinden istifa etmiş, *Hürriyet Partisi*'ne katılmıştır. (Samsun, 27.12.1955).

1956 yılı kapsamında Samsun Belediyesi'nin başlıca konuları şehrin su, elektrik tesisinin yapılması ile birlikte 16 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe girecek olan İmar Kanunu kapsamında imar ve tip talimatnameleri kapsamında gerekli hazırlıkların yapılması, 1957 şehrin imar raporunun ve *Hasköy*'ün şehir hudutları içerisine alınması için çalışma yapılan bir yıl olmuştur. 1956 yılı Elektrik, Su ve Otobüs İşletmesi Müdürlüğü Bütçe Kararnamesi incelendiğinde; bütçeden ayrılan pay 3.269.798.78 lira olarak tahmin edildiği görülmektedir.(SB Elektrik, Su, ve Otobüs İşletmesi Müdürlüğü Bütçe Kararnamesi). **Elektrik ve su tesisi;** Elektrik tesisinin yapılması sürecinde Samsun Belediyesi, Adana Belediyesi'nden *Fairbanks Morse Elektrojen Grubu*'nun teknik ve fiyat konusunda iletişime geçilmiştir.

Belediye Meclis üyelerinden *Enbiya Kurşunoğlu* Belediye Başkanı'ndan yanıtlanmasını istediği bazı sorular yöneltmiştir. Burada dikkati çeken nokta; 1950 yılında yapılan Kadastro planının, uygun bir şekil planı düzenlenmesinin yapılmadığı ve bütçesinin hazırlanmaması olmuştur.(SB, Meclis Tutanağı 12.03.1956). Belediye Başkanının yanıtı konunun İller Bankası ve Nafia Vekaleti ile beraber yürütüldüğünü açıklamakla yetinmiştir.

Şehrin su tesisi ve ıslahı projesi kapsamında 4.976.695 lira bütçe ayrılarak (SB Meclis Tutanağı, 08 .02.1956) şehrin su şebekesinin ayrıntılı bir analizi de yapılmıştır. Belediye Başkanı *Ulusoy*; ...*su şebeke ve santralının 1928 yılında tesis edilmiştir. O zaman su depolarının bulunduğu yerlerden yüksek yerlerden değildi. Sonradan ve zamanla su depolarının üzerinin de meskun hale geldi. Bu yüksek yerlere mevcut tesisatla su çıkarmak güçleşmiştir. Son senelerde gerek kuraklık gerek başka tabii sebeplerle kuyuların su seviyesinin tulumaların emiş seviyesinin altına düşmüştür. Bu sorunun son senelerde had safhaya bulması dolayısıyla derhal alınan teknik tedbirler ve havaların da yağışlı gitmesi sebebiyle susuzluğun önü alınmıştır. Gelecek yıl su sıkıntısının çekilmeyeceği tahmin edilmektedir. 150.000 nüfus nazarı ile İller Bankası vasıtasıyla tanzim ettirilip Nafia ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletlerinin tasdikinden geçirilmiş bulunan beş milyon keşif bedelli su şebeke ve santralının tevzi ve ıslahına ait projenin tahakkuk safhasına intikal ettirilmesini gerekli mâli teşebbüslere geçilmiştir. Projenin safha safha tatbikine başlanacağını belirtilebilir.* (SB Meclis Tutanağı, 13.03.1956). Elektrik tesisi için de İller Bankasından 573.136 lira borç alınarak (SB Meclis Tutanağı, 16.03.1956). teminat olarak da belediyenin gelirleri gösterilmiştir. Başkan, Hizmet aksamalarında da borca karşılık belediyenin bütçesinden yapılan banka kesintilerini gerekçe göstererek bütçe ile gider miktarının neredeyse denk olduğunu ifade ederek cevap vermiştir. Bu açıklamayla Samsun Belediyesinin büyük miktarda borçlandığı ifade edilebilir.

Meclis üyelerinden *Osman Yeniçeri* şehrin elektrik santrali konusunda yaptığı açıklamalara göre; *Santralde tetkik ettiğim kayıtlara göre günlük en yüksek güç, 1750 kilovattı bulmaktadır. Geriye 150 kilovattlık enerji tasarrufu kalıyor. Halen muattal halde bulunan Fairbanka dizel grubunun takâtı 250 kilovattır. Bu grupta tamir edilip servise sokulabilse 400 kilovattlık bir yedek güç var demektir. Şehrimizin enerji ihtiyacı her geçen gün artmakta olduğunagöre, bu ihtiyat enerjide kısa zamanda sarf edilecektir. Bu gruplardan biri arıza yaparsa şehrin bir kısmı muhakkak karanlıkta kalacak demektir. Termik santralin revizyonu sırasında ise şehrin yarısının karanlıkta bırakılmasına mecbur kalınacaktır. Elektrik santralının takviyesinin teşebbüse geçilmesini temenni ediyorum.*(SB Meclis Tutanağı, 06.06.1957). Bu açıklama DP meclis üyelerinin genel siyasi ortama rağmen eleştirel tutumda oldukları söylenebilir.

Belediye Başkanı *Ulusoy* ise; uzun bir açıklama yapmış, siparişlerin verildiği, diğer belediyelerle anlaşma yoluna gidildiği ve İller Bankası üzerinde yine borçlanma usulüyle tedarik etmeye çalışıldığını Samsun Limanı dolayısıyla elektrik tüketiminin arttığını arayışların sürdüğünü söyleyerek cevap vermiş.(SB, Meclis Tutanağı, 06.06.1957) Bu açıklamanın yorumu belediyenin kendi kaynaklarının yetersizliği ve sürekli biçimde merkeze ihtiyaç duyan yapıda olduğunu göstermektedir. Bu politika sadece elektrik için değil, su, ulaşım konusunda da geçerlidir.

Bu süreçte Cumhuriyet Meydanı'nın istimlakli yeniden gündeme gelmiş, 1935 yılında alınan istimlak kararının 17 Mart 1952 tarihli Belediye Meclisi toplantısında kaldırılmasının mahkeme tarafından onaylanmasına karşın, 21 Şubat 1957 tarihli Meclis toplantısında meydan arsasının istimlakli tekrar gündeme gelmiştir. Başkan *Ulusoy*, istimlakli gündeme gelmesinin yerinde olduğunu ve gerekli imar haritasının hazır olduğunu, bunun imar planının kabulünden sonra görüşülmesi gerektiğini ifade etmiştir. 16 Ocak 1957 tarihli yeni İmar Kanununa göre, *Amme menfaati için verilecek istimlak kararlarının imar planlarına uygun olması gerekir. Amme idarelerinin bunun dışında istimlak kararı verme hakkı yoktur.* (Samsun, 11.04.1957). denilmektedir. Belediye Meclisi, tartışmalardan sonra bölgeden istimlakine oybirliği ile karar vermiştir.

Bu dönemde Samsun'un imarı konusunda önemli bir gelişme katedilerek, Dahiliye Vekaletine başvuru neticesinde 110.944 liralık fon tahsisi ile beraber İller Bankası'nın istikraz yoluyla verilen 152.000 liralık bir maddi yardımla imar planının hazırlanması için Şehir uzmanları arasında açılacak bir yarışmayla belirlenmesi kararı verilmiştir. (SB Meclis Tutanağı, 14.02.1957). Belediye Başkanı *Ulusoy*, konuya ilişkin açıklamasında Şehrimizin imar planına esas teşkil eyleyecek olan imar haritası ikmal edilmiş olup İller Bankasında revizyona tâbi tutulmaktadır. İmar planı, tanzimi vesair masraflar için lüzumlu paranın şehrimizin nüfusu 50.000'den yukarı olduğu cihetle fondan yardım suretiyle temini mümkün olmadığından istikrazı cihetine gidilmiştir. İmar haritasının Nafla Vekaletince tasdikini müteakip önümüzdeki iki ay zarfında imar planının ihale ve yıl sonuna kadar da ikmal edilebileceğini tahmin edilmektedir.(SB Meclis Tutanağı, 14.02.1957). demiştir.

1957 yılı açıklanan İmar Komisyon Raporuna göre şunlar ifade edilmektedir. *Samsun şehri, Çiftlik ve Bağdat Caddesi, Yeni Karakol arka kısımları, Metruk mezarlık civarı, hastane alt kısımlarına doğru (heyelan mintikası hariç) inkişaf etmektedir. Şehrin inkişaf sahası olarak yamaçlardaki araziler seçilmelidir. Jeolojik bakımdan inkişaf sahası için en iyi yer 19 Mayıs mahallesinin arkasında eski Rum mezarlığına doğru uzanan derenin doğusuna uzanan meyilli yamaçtır. Eğer bu saha, kâfi gelmezse dere boyunca uzanan kayma sahası Kadı caddesi ile Saitbey mahallesi arasında*

bulunan heyelanlı arazi boş bırakılmalıdır. Dere civarındaki arazi iskan sahası içine alınırsa oradaki kaymaların iskan sahasına doğru genişlemesini önlemek için lüzumlu olan tedbirler alınmalıdır. Dere civarında yapılacak evlerin muhakkak suretle kanalizasyona bağlanması ve evlerin lağım sularının toprağa girmemesi temin edilmelidir. Mert ve Kürdün ırmakları taşkınlarında etraflara zarar vermektedir. Bunlardan Mert ırmağının ıslahı işinin hemen ele alınması zaruridir. Irmak, Kâzımpaşa, Çiftlik, İstiklâl ve Gazi caddelerinin genişletilmesi lazımdır. Cumhuriyet meydanı ve Su-başı meydanı istimplaki, Saathane ve Belediye meydanları ve Buğdaypazarı meydanlarının geliştirilmesi uygundur.(SB 1957 İmar Raporu).

Bu dönemde Samsun'da bir üniversite kurulması Belediye ve vilayet, Samsun'da üniversite kurulması için gerekli girişimlerde bulunarak bunun Samsun'un ön plana çıkarılmasında etkili olacağını belirtmişlerdir. (SB Meclis Tutanağı, 07.02.1957). Kurulacak üniversitenin Trabzon veya Samsun'da kurulması ihtimaline karşı civar illerin Vilayet ve Belediye Meclisleri, Samsun lehine temenni kararları almışlar ve Samsun Belediyesi ile ortak çalışma talebinde bulunmuşlar ve Samsun Belediyesi de bu konuya hassasiyetle yaklaşmış (SB Meclis Tutanağı, 07.02.1957) ama üniversite'nin Trabzon'da kurulması kararı alınmıştır.

19 Ağustos tarihli Belediye Meclis toplantısında da Şehirlerarası terminal ve büyük bir halin kurulması için gerekli plan ve projelerin hazırlanmasına girilmiş, her birinin 4-5 bin liraya mâl olabileceği belirtilmiştir. 1957 yılı bütçesinin tanzimi sırasında inşa masrafları için yeterli tahsisat ayrılmış olmamakla beraber, şehrin ihtiyacı öne alınarak inşaatına başlanması yönünde karar alınmıştır. Bununla beraber garaj sahipleri ve hâl komisyoncuları ile yapılan görüşmeler sonucunda inşaat sonunda bu tesislerin kendilerine kiralanması durumunda her birinden üçer dörder bin lira ikraz edilerek, ilgililerden istikraz olunarak inşaata başlanması ve yeterli gelmediği halde de belediyenin kendi imkânlarından ve 1958 yılı bütçesinde ayrılacak tahsisatla karşılanması uygun görülmüştür.(SB Meclis Tutanağı, 19.08.1957).

14 Eylül 1957 tarihinde Belediye Başkanı *Nüzhet Ulusoy*'un DP'den Samsun Milletvekili adayı olmak için görevinden ayrılır. *Ulusoy* ile birlikte aday adayı olanlar arasında Eski Belediye Başkanı *Hamit Erip Kenber*, Belediye Meclis üyelerinden *Esat Kitaphoğlu*, *Osman Yeniçeri*, *Abdullah Keleşoğlu* da bulunmaktadır.(Samsun, 14.09.1957). Buna karşın yerel yönetimden bazı aday adayları adaylığa seçilememişlerdir. 27 Ekim 1957 Genel Seçimlerinde 14 Milletvekili bulunan Samsun'un 14 Milletvekilini de DP çıkarmıştır. Seçilen milletvekilleri arasında yerel yönetimden sadece Belediye Başkanı *Nüzhet Ulusoy* ve Belediye Meclis üyelerinden *Abdullah Keleşoğlu* yer almıştır. (TBMM, 2010:820).

Muzaffer UZAR'ın Belediye Başkanlığı Dönemi

(1Ekim 1957-27 Mayıs 1960)

14 Eylül 1957 tarihinden itibaren Belediye Başkanlığı görevini vekâleten en yaşlı üye *Mustafa Köksal* yürütmüştür. Belediye Meclisi, 1 Ekim 1957 tarihinde Belediye Başkanını seçmek için olağanüstü toplanmış, seçime 29 üyeden 26'sı katılarak, 4 boş 22 kabul oyu ile *Muzaffer Uzar* Belediye Başkanı seçilmiştir.(SB Seçim Mazbatası 01.10.1957). Böylece *Uzar*, DP'den seçilen son Samsun Belediye Başkanı olmuştur.

Samsun Belediyesi'nin 1958 yılındaki ekonomik görünümüne bakıldığında mâli bütçe si, 2.681.500 lira üzerinden denkleştirilmek suretiyle oluşturulmuş olduğu görülmektedir. (SB Meclis Tutanağı, 06.03.1957). 1958 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi'nin ön plana çıkan sorunu ise yine elektrik ihtiyacının karşılanması ve elektrik santralının düzenlenmesi olmuştur. Samsun'un elektrik ihtiyacının günden güne artması ve elektrik santralının ıslahını gündeme getirerek bu kapsamda İller Bankası'ndaki fondan 4 defa toplam 1.939.693. 95 lira tahsis ve 663.000 lira ve 77.000 lira olmak üzere 2 defada toplam 740.000 lira ve son defa da 493.837 lira istikraz yapılmışsa da elektrik santralinde bulunan *Fairbanks* ve *Enterprise* makinalarının eskimiş parçalarının değiştirilmesi gerekmiş ve Amerika'dan getirilen makinelere 91.140 lira; elektrik şebekesinin ıslahı da 1.514.394.60 lira olup, bunun 1.323.474.67 lirası ikinci kısım şebeke ıslahı için ödenmiştir. 374.003 lira birinci kısım şebeke ıslahı için ödenerek müteahhide 227.921.94 lira borçlu kalınmıştır. Dolayısıyla İller Bankası'ndan 250.000 lira daha istikraz yapılması yoluna gidilmiştir. (SB Meclis Tutanağı, 12.05.1957). Samsun'un nüfusu bu dönem 50.000'in üzerinde olduğu için fon yardımı artık kanun gereğince mümkün olmayacağından alınan bu para ile Belediye müteahhide olan borcunu ödenmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda *Mak* ve *Enterprise* markalı motorlarla takviye edilmesi kararı alınmış ve bu bağlamda tespit edilen meblağın İller Bankası'nca ödenerek T.A.Ortaklığı aracılığıyla İller Bankası tarafından Samsun Belediyesi'ne 10 yıl süre ile 142.377.04 lira ikrazda bulunulmuştur.(SB Meclis Tutanağı, 16.06.1958).

Su şebekesinin ıslahı konusunda yaşanan gelişmelere bakıldığında 10 Mart 1958'de yapılan Belediye Meclis toplantısında ayrıntılı bir açıklama yapılmıştır. Açıklamada; Şehir suyu tevsi ve ıslahı için *İller Bankasınca bir su projesi tanzim edilmiştir. Bu projedeki işlerin ikmalî için bugünkü rayiçlere göre 8 milyon lira lazımdır. Projedeki bu işler kısım kısım yaptırılacaktır. Bazı formüllerle geçen sene İller Bankası'ndan 900 bin liralık istikraz yapılmıştır. Bu sene de aynı formülle 2 milyon lira daha belediyemize verilmesi için kat'i söz alınmıştır. Şehir içme suyu I. Kısım inşaatına fiilen başlamış bulunmaktayız. 4 sene vade ile istikraz yolu ile alınan bu*

meblağların senelik taksitlerini ödemek mecburiyetindeyiz. Mevcut gelir meblağlarımızla bu taksitleri ödememize imkân yoktur. Bu bakımdan tonu 30 kuruşa satılan suyun bedelini 50 kuruşa çıkarılması artık bir zorunluluk olmuştur (SB Meclis Tutanağı, 10.03.1958).denilmiştir. Aynı toplantıda Elektrik, Su ve Otobüs İşletmesi'nin bu talebi Belediye Meclisince onaylanarak 1958 yılı 3.596.626 lira gelir-gider bütçesi de onaylanmıştır.

13 Ekim 1958 tarihli Belediye Meclis toplantısında Meclis üyeleri, Başkan *Uzar*'dan şehrin durumu ile ilgili bilgi almak amacıyla çeşitli sorular yöneltmişlerdir. Başkanın ifadelerine göre,1958 yılı içerisinde bütçe-de kanalizasyon, inşaat ve yol yapımları için ayrılan paylar incelediğinde şunlar ifade edilebilir *Kanal tamirine 18.000, kanal inşasına 43.076 lira, yol, asfalt ve kaldırım tamirine 60.000 lira, asfalt ve kaldırım inşaatına 180.332 lira ayrıldığı görülmektedir. 1958 yılı içerisinde 3470 metre cürüflu, 1540 metre stabilize 2250 metre kaldırım, 460 metre parke,kaldırım 860 metre olmak üzere ceman 8.5km'lik yol ile beraber alt yapı çalışmalarında ise de 4080 metre kanal inşaatı yapılmıştır.* (SB Meclis Tutanağı, 13.10.1958).

1959 yılı itibarıyla Samsun Belediyesi'nin mâli durumu incelenecek olursa Merkez Bankası'nda nakit olarak 1,5 milyon lira mevcuttur. 12 Mart 1959 tarihinde Merkez Bankası'ndan istenildiği anda nakde çevrilebileceğine dair garanti mektubu almak şartıyla Emlak ve Kredi bankasından tahvil alınmasına yönelik kararın oy birliği ile Belediye Meclisi'nde kabul edildiği görülmektedir. (12.03.1959) Belediye'nin 1959 yılı gider gelir bütçesi de 3.966.250 lira olarak tespit edilmiştir. (SB Meclis Tutanağı, 13.03.1959). hazırlanan 1959 Bütçe Kararnamesine göre Belediye Meclisi'ne imar planının hazırlanmasında gerektiğinde istikraz hakkı yapma hakkı verilmiştir.

Samsun'un imar planı kapsamında da İller Bankası tarafından yapılan imar planı yarışmasının 2 Şubat 1959 tarihinde sonlandırılmış, Yüksek Mimar *Mehmet Ali Topaloğlu*, Yüksek Mühendis Mimar *Melahat Topaloğlu* ve Yüksek Mimar *Bülent Berksan* 'ın hazırladıkları ortak proje birinci olmuştur. (SB Meclis Tutanağı, 28.04.1959). I/4000 ölçekli Samsun şehri müsabaka inkişaf sahalarını imar durumunu gösteren imar planı ile şehrin müstakbel inkişaf sahalarını ve imar durumunu gösteren I/25.000 ölçekli imar planı üzerinde gösterilen inkişaf sahaları vesair gibi imar ile ilgili hususların I/10.000 ölçekli plan üzerinde işlenmesi şartıyla 28 Nisan 1959'da Belediye Meclisi imar planını oy çokluğu ile kabul etmiştir.(SB Meclis Tutanağı, 28.04.1959)

3 Mayıs 1959 tarihli Belediye Meclis toplantısında İller Bankası tarafından açılan Samsun imar planı yarışmasında birinciliği kazananlarla belediye bir mukavele yapmak amacıyla daha önce imar planı yarışması

için bankadan ikraz edilen 152.000 liradan 83.144.50'sı yarışma için harcanmış, 68.885.50 lira ise elde kalmıştır. Mukavele için 126.894.50 liraya daha ihtiyaç duyularak, İller Bankası tarafından Samsun Belediyesi'ne 10 yıl süre ile 126.894.50 liranın % 9 faizle istikrazı kararlaştırılmıştır. (SB Meclis Tutanağı, 04.05.1959).

Planın özelliklerine bakıldığında şunlar ifade edilebilir; şehrin genişleme yönleri göz önünde bulundurularak yeni genişleme alanları gösterilmiştir. *Küçük sanatlar çarşısı ve ağır sanayi bölgesi belirlenmiştir. Önemli problem halindeki şehrin trafik durumunu düzeltecek olan 50 metre genişliğindeki sahil yolu ve baştanbaşa şehrin ortasından geçirilen yolun da sahil yoluna paralel olarak 30 metre genişliğinde ikinci bir yol gösterilmiştir. Genel hizmetlerden, sportif kuruluşlar, park, otopark ve yeşil sahalara belirtilmiştir. Sahildeki limanın yapılmasında doldurulan 60 dekarlık saha da Atatürk Parkı olarak ayrılmıştır. Şehrin batısındaki Matasyon imar planına alınmadığı halde şehrin sayfiye ve dinlenme yeri olan ihtiyacını da göz önünde bulunduran belediye, burasının da imar planı uygulaması içine alınması ve kadastronun yapılması için İller Bankası'na yetki vererek gerekli işlemleri başlatmıştır* (SB 1959 İmar Planı).

Belediye Meclisi, 23 Kasım 1959 tarihli toplantısında Komisyon başkanlığına Yüksek Mimar *Bülent Berksan* getirilmiştir. (SB Meclis Tutanağı, 23.11.1959). Hazırlanmakta olan imar planında Mert ırmağından itibaren demir yolunun sahil tarafından ve sahil boyunca uzanan sahada bulunan evlerin yıktırılması ve Kılıçdede semtinin ucuz mesken sahası haline getirilmesi kararı alınmıştır. Hazırlanan imar planı 29 Nisan 1960 tarihinde Belediye Meclisinde kabul edilmiştir. (SB Meclis Tutanağı, 29.04.1960).

Samsun Belediyesi, 27 Mayıs 1960'a bu şartlar altında giderek tesislerin yapımı devam etmiştir. Darbe ile Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerinin görevlerine son verilerek *Muzaffer Uzar*'ın yerine de *Turan Ergüngör* Belediye Başkanlığına getirilmiştir. (Sarısakal, 2007:436).

SONUÇ

Demokrat Parti'nin iktidarına kadar Türkiye'de kentleşme ve nüfus artışının düşük olduğu izlenmektedir. Kentleşmenin ise imar, planlama, uygulama ve denetleme süreci de merkezi yönetimin otoritesi altındadır. Dolayısıyla belediyeler, merkezi hükümetin doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. 1950-60 dönemi de gerek iktidar gerek belediyeler, aynı partiden oldukları için belediyelerin merkezi hükümetin tamamlayıcısı olarak görme alışkanlığı sürmüştür.

Demokrat Parti, programında yerel yönetimlerin yetki genişliğinden söz etmesine karşın, planlar ve ödenekler yoluyla illerin merkeze bağlılığı-

nın devam ettiği görülmektedir. Parti'nin kentleşme politikaları, kendisinden önceki mevcut sorunların, süreç içerisinde akışına ve gelişimine göre şekillenmiş, merkezin yerel örgütler üzerindeki etkisinden dolayı çözüm arayışları da çözümler de merkez tarafından şekillendirmeye açık olmuştur. İmar ve İskân Bakanlığı ve bünyesinde İmar Planlama Müdürlüğü'nün kurulması, teşkilatının geliştirilmesi, Bölge kalkınma planlarının hazırlanması ve İller Bankasının gerek maddi gerekse teknik açıdan donatılması bu siyasa üzerinde şekillenen çalışmalardan bazılarıdır.

Türkiye'de yerel yönetim yapısı ile mâli ve yönetsel açıdan merkeze bağlı gelişen kentleşme, II. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı kentleşmeye ayak uyduramamıştır. Çünkü Türkiye'deki kentsel gelişmeler, kentlerin özel dinamikleri ile değil; toplumun daha dar bir sınıf kesimine ve yavaş gelişen bir kentleşme anlayışına dayalıydı. Sağlıklı bir şehir gelişiminden söz edilemediği için bu durumu sanayileşme ile ilişkilendirmek de mümkün değildir. Batı ülkelerinde görülen orta ve büyük kentlere yayılma şeklinde görülen kentleşme; Türkiye'de büyük şehirlerin daha da büyümesine ve bir yığılma ile karşı karşıya kalınmasına sebep olmuştur.

Oluşan bu yığılma ile kentlerde eğitim, alt yapı, konut vb. gibi birçok önemli probleme yol açmış, özellikle de bölge planlama, şehircilik, mesken ve arsa politikalarının takip edilmeyişi ve konut sektörünün şehirlere gelen düşük gelirli nüfusa yeterli sayıda, fiyatta ve nitelikte konut sağlayamaması toplumun kendiliğinden ortaya çıkardığı bir yapılaşma biçimi olan gecekonduların yayılmasına yol açmıştır.

Demokrat Parti'nin bu süreçte çıkardığı yasalar, belediye gelirlerinde yapılan düzenlemeler, konut sorununun çözümüne ve imar planlama düzeninin yeniden kurulmasına ilişkin olduğu görülmektedir. Bu hususların dışında 1930-1944 yıllarına ait yasalar yürürlükte kalmıştır. Konut ve kalkınma sorunları ayrı ayrı ele alınarak, her kurum kendi kendine hareket etmiş ve dolayısıyla da planlı bir konut politikası izlenememiştir.

Türkiye'de kentleşme olgusunun yeterince kavranamaması, kendisini yetersiz çalışmalara dayanan imar planlarında göstermektedir. Yapılan planlarda teknik ve fiziki yapılanma çerçevesinde kalınmıştır. Bu dönem planlamaları daha sistematize olarak belli kurum ve kişiler arasında paylaştırılmıştır. Henüz ihtisaslaşmamış şehircilik belirmemekle birlikte şehircilik faaliyeti, mimarlık bürolarının yaşamasını sürdüren bir faaliyet halinde olmuş ve plan sayısındaki fazlalık da oldukça belirginleşmiş ve biraz da rutinleşmiş bir plan tekniğini oluşturmuştur. Dolayısıyla planlamalar teknik ve fiziki çerçevede kalmış, şehrin güzelleştirme çabasını aşamamıştır. Bu dönem çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanunu, eksikleri olmasına karşın soruna daha geniş bir bakış açısı getirmiş ve imar sorununu sınırlı yasal düzenlemeler ile çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Demokrat Parti, yerel

yönetimler için görelî bir yetki genişliği ve serbestlik öngörmesine karşı planların merkez onayı ile yapıma zorunluluğunu kullanarak belediyeleri merkeze bağlı tutmanın bir yolu olarak görmüştür.

Bu dönemde belediyelerin harcama kapasitesinde de yükseliş gözlemlenir. Bayındırlık işleri yine belediyelere ait olmakla birlikte belediyeler, devlet kasasından genel bütçe gelirlerine oranla her yıl belli bir oranda kaynak kullanmıştır. Bunun dışında yardım-borç kaleminin de kullanılması ile maaş ödemelerinden artan her ek kaynağın yatırıma yönlendirilmesi sağlanmıştır. Ancak bu gücün kullanılmasında içme suyu, elektrik, büyük yapı işleri ve harita-imar planı hazırlanmasında İller Bankası'nın devreye girdiği görülmektedir. Ayrıca dönemin belediyelerinde gerekli tekniğe elman-ve araç gereçten yoksun bulunduğunu da ifade etmek gerekir.

Belediyelerin gelirlerini arttıracak birçok düzenleme yapılmasına karşı giderlerini karşılayacak bir düzeye erişemediği tespit edilmektedir. Devletin topladığı temel vergilerden pay alma esasına dayanan bir belediye geliri sisteminin belediyeyi bağımlı kılacağı, belediye gelirleri arasında önemli bir pay tutacak temel bir mahalli verginin gerekliliği savunulmuştur. Belediyelerin borçlanma sınırlarının arttırılmasıyla gelişen sistem, Demokrat Parti döneminde de devam ettirilmiş, borçlanma oranının en yüksek olduğu dönem 1957-60 arası olarak tespit edilmiştir.

Demokrat Parti, mevcut düzeni güçlendirici bir tutuma giderek, olaylar karşısında kısa vadeli, geçici önlemler almak suretiyle bir tavır sergilediği görülmektedir. Bu süreç içerisinde de Samsun'un özel bir önemi vardır. Bir liman kenti, tütün merkezi ve ulaşımın rahat olması nedeniyle hem demografik hem ekonomik hem kentsel açıdan süreci anlatabilmek için iyi bir örnektir. Samsun, sahip olduğu konum nedeniyle hep çeşitli bir yapıya sahip olmuştur. Özellikle de mübadele döneminde bu durum daha da belirginleşerek ortaya çıktı. Bu kapsamda şehrin yönetimi, ihtiyaçların karşılanması, imar sorununun çözüme kavuşturulması her zaman önem arz eden konu olarak öne çıkmıştır.

Samsun Belediyesi'nin Demokrat Parti öncesinde kendi imkânlarıyla işlerini görebilmekle beraber alınan borçları da belediye birimlerinin bütçelerinden karşılayabildiği görülmektedir. Belediye, on yıllık süre içerisinde bütçe açısından sıkıntılı bir dönem geçirmekle beraber İller Bankasından yoğun bir şekilde borçlanma yapmıştır. İller Bankası tarafından Samsun Belediyesi'ne 10 yıl süre ile 142.377.04 lira istikraz'da bulunulmuştur. Borcun büyük bir kısmı elektrik ve su tesisinin büyütülmesi ve imar çalışmaları dolayısıyla yapılan harcamalar oluşturmuştur. 1960 yılına kadar Samsun Belediyesi, elektrik, su ve kanalizasyon işleri açısından sistemlerin genişletilmesi gerekçesini öne sürerek şehrin ihtiyacını karşılayabilecek kalıcı bir sistem ortaya koyamadığı görülmektedir.

İmar planları konusunda da Samsun, Osmanlı döneminde hazırlanan planlar varken, Cumhuriyet ile beraber 1923-37-38-40'ta imar planları hazırlanmıştır. Demokrat Parti döneminde 1954 yılında beş yıllık imar planı hazırlanmış, Samsun Limanı'nın açılması da öngörüldüğünden imar planında değişikliğe gidilmiştir. 1959 yılına ait imar planı ise şehrin daha çok yamaçlara doğru genişlemesini öngören bir plan olmuştur.

Demokrat Parti'nin Belediyecilik politikası ekseninde Samsun Belediyesi, merkeze aşırı bağımlı, kendi iç görevlerini yapmakta sınırlı kalan bir portre çizmiştir. Sürekli gelirlerini teminat göstererek borç almış ve borç yükünü hızla arttırmıştır. Belediye'nin alt idareleri ise kendi bütçeleri yetersizlikleri nedeniyle yönetime sürekli bağı kalmış ve günden güne artan borçlar ile görev yapabilmıştır. Sonuç olarak Samsun Belediyesi, Demokrat Parti'nin öngördüğü bir belediyecilik sistemi ne tamamen uygun politikalar izleyen çalışmalar yapmış olmakla birlikte farklılıklar gösteren, kendi kaynaklarını değerlendirebilen bir belediye olmadığı görölmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi CHP Kataloğu

KİTAPLAR

ALBAYRAK, M., (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınları.

AVŞAR, A. , (1998). *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

BAYINDIRLIK VEKÂLETİ DEMİRYOLLARI VE LİMANLAR İNŞAAT İDARESİ, (1953). *Samsun Limanı*, Ankara: TCDD Matbaası.

BAYKARA, T. , (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

DEVLET DEMİRYOLLARI İŞLETMESİ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, (1965). *Samsun Limanı*, Ankara: TCDD Matbaası.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (1962), *Konut Sektörü Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yardımcı Çalışmaları*, Ankara:yyy.

ELDEM, V., (1994), *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÜL, K.V., (1987). *Samsun ve Samsun Belediyesi*, Samsun: Ünal Ofset.

SAMSUN BELEDİYESİ, (1978). *Tarih Boyunca Samsun Belediyesi*, Samsun: Nüve Matbaası.

SAMSUN VALİLİĞİ, (1933). *10 Yıllık Cumhuriyet'te Samsun*, Samsun: Vilayet Basımevi.

SAMSUN VALİLİĞİ, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Samsun 1973 İl Yıllığı*, Samsun: Vilayet Basımevi.

SARISAKAL, B., (2007). *Samsun Belediye Tarihi*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

SARISAKAL, B. , (2003). *Bir Kentin Tarihi Samsun, C.2*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

TUĞLACI, P. , (1985). *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları .

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, (2010). *Milletvekili Albümü*, C.1, Ankara: TBMM Basımevi.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, (2010). *Milletvekili Albümü*, C.2, Ankara: TBMM Basımevi.

YEŞİL, A., (2002). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Ankara: Cedit Neşriyat.

YETKİN,Ç., (1997). *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi:Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: Toplumsal DönüşümYayıncılık.*

MAKALELER

AKBULUT, D. A. (1999). Samsun'un Gazi Günü ya da 19 Mayıs Bayramı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.12/1, 1-5.

ARKİTEKT, (1940). Samsun Şehri İmar Müsabakası ve Jüri Raporu , *Arkitekt*, S. 131-132, 277-282.

DARKOT, B., (1993). Samsun, *İslam Ansiklopedisi*, C.10, 172-175.

DUYMAZ, Ş., (2006)., XIX. Yüzyılda Samsun'un Kentsel Gelişimine Dair Birkaç Mimari Örnek, İçinde C.YILMAZ (Editör), *Geçmişten Geleceğe Samsun*, C.1, (449-461), Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

İNCE ERDOĞAN, D., (2006). 1946 Genel Seçimlerinin Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Açısından Değerlendirilmesi:Samsun Örneği, İçinde C. YILMAZ (Editör), *Geçmişten Geleceğe Samsun*,C.1, (701-713), Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

KARAGÖZ, R., (2006). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Canik Sancağında İdari Yapılanma, İçinde C. YILMAZ, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (65-81), Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

ÖZ, Mehmet; “XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıla Samsun Yöresi” , *Geçmişten Geleceğe Samsun*, C.1, (3-29), Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

SAMSUN BELEDİYESİ, 1947 Yılı Faaliyet Raporu, *Demokrasinin Müdafii Gazetesi*, 25 Ağustos 1950.

TİRYAKİOĞLU, S., (1978). Serbest Fırka Samsun'da Belediye Seçimlerini Taksiler Sayesinde Kazanmıştı, *Bütün Yönleriyle Samsun*, C.3, (14-16), Samsun: Nüve Matbaası.

RESMİ SÜRELİ YAYINLAR

TBMM ZABIT CERİDESİ

TUTANAKLAR

Samsun Belediye Meclisi Faaliyet Raporu,11.11.1938.

Samsun Belediyesi 1939 Faaliyet Raporu

Samsun Belediyesi Fen İşleri Raporu,12.10.1950.

Samsun Belediyesi Nafia Komisyon Raporu,31.10.1950.

Samsun Belediyesi Hesap İşleri Raporu,02.11.1950.

Samsun Belediyesi Beyanname,24Temmuz1953.

Samsun Belediyesi1954 İmar Planı Raporu.

Samsun Belediyesi,SeçimMazbatası08.09.1950,14.11.1955,1Ekim1957.

Samsun Belediyesi Elektrik, Su ve Otobüs İşletmesi Müdürlüğü Bütçe Kararnamesi.

Samsun Belediyesi Belediye Meclis Tutanağı1950,1952,1956,1957,1958,1959.

Samsun Belediyesi İmar Planı Raporu1957,1959

GAZETELER

AHALİ

AKS-I SADÂ

DEMOKRASİNİN MÜDAFİİ HABER

SAMSUN

SAMSUN DEMOKRAT

ŞAMAR

VATAN

YENİ SELAMET

İNTERNET KAYNAKLARI

URL – 1: www.stso.org.tr/Dokuman/samsun/odatarihçe. E.T.:(14 Nisan 2013).

URL – 2: [www.wikipedia.com/Nüzhet Ulusoy](http://www.wikipedia.com/Nüzhet_Ulusoy) maddesi.Nüzhet Ulusoy E.T.: (20 Nisan 2013)

BÖLÜM 4

CUMHURİYET DÖNEMİ PASTANELERİN SOSYAL YAŞAM ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Ferit Ercan YARGUN²

¹ Bu çalışmamızda Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında hazırlanan “Cumhuriyet Dönemi Kültür Ekseninde İstanbul’da Yeme İçme Alışkanlığının Mutfak ve Mekanlar Üzerinde Değişimi 1923-1960” adlı doktora tezinden yararlanılmıştır

² Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi; Orcid Numarası: 0009-0006-3781-9804; Mail: feritercanyargun@gmail.com

1. GİRİŞ:

İstanbul yeme içme kültürü ekseninde mekânsal anlamda tanzimat dönemine kadar kahvehaneler köklü bir geleneğe sahipti (Akşam, 20.05.1944). Tanzimat sonrası özellikle Cumhuriyetle birlikte bu mekân kültürünü tahtından edecek en etkin mekân anlayışı şüphesiz pastaneler olacaktır (Emeksiz, 2009). Zira kahvehaneler, Avrupai tarzda pastanelerden önce sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklerin yoğun olarak yaşandığı ve her sosyal sınıftan insanların en önemli buluşma noktasıydı. Özellikle İstanbullular için sosyal hayatın önemli bir parçası olmuştu (Akşam, 16.08.193; Akşam, 30.07.1938). Tanzimat ile başlayan Batılaşma hareketleri gerek Levanten gerekse de Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerce hizmete sunulan ve çoğalmaya başlayan Avrupa'ya özgü alafrağa *kafe* ve *pastaneler* aracılığıyla İstanbul artık yeni damak zevklerini farklı formlardaki mekanlarda deneme fırsatı bulmuştu (Samancı, 2013). Tabi bu kültürün devamı ve gelişiminde Bolşevik İhtilali ile İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Beyaz Rusların payı çok büyüktür (Cumhuriyet, 08.02.1985; Tanyer, 2011). İstanbul'a gelen bu kitle sonrası İstanbul'da büyük oranda bir nüfus patlaması görülmüş, alt yapı yetersizliği yaşamı İstanbul'da zor kılmıştı (Temel, 1998), Kumar, fuhuş ve bu durumla bağlantılı olarak zührevi hastalıklar gibi sıkıntılar meydana gelmiş ve tehlikeli bir boyuta ulaşmış (Pınar, 2020), Fakat bunca olumsuz durumlara rağmen İhtilal sonrası binlerce Beyaz Rusların akın akın İstanbul'a gelmesi pastanecilik kültüründe büyük değişimlere yol açmıştır. Ruslar bu işte çok başarılıydı ve insanlar artık "Haroşo" olarak adlandırılan Rus dilberlerin servis yaptığı Rus pastanelerini tercih ediyor, eski geleneksel kültüre has muhallebicilerin önünden bile geçmiyorlardı (Toprak, C.6, 1994). İstanbullular artık Kanepe sandviç, trimasu gibi tatlılar, İtalyan usulü dondurmalar, Avrupa menşei olup çok da alışık olmadığımız tarzda kahve türleri olan espresso, Cappuccino gibi içeceklerin lezzetine varmışlardı (Simyonidis, 2018). Osmanlı son dönemlerine kadar pasta, kafe ve çikolata sektörü yaygın olmamakla birlikte genel olarak bu sektör belli başlı gayrimüslim vatandaşlara muhasırdı ve bunlar sektörün öncü konumundaydılar (Milliyet, 15.11.1933). Sahibinin Fransız asıllı olduğu "*Mulatier Pastanesi*" (Akıncı, 2019), İş adamlarının, edebiyat ve sanat dünyasında yer edinmiş aydınların, alışveriş için Beyoğlu'na çıkmış bayanların uğrak mekânlarından biri olan "*Lebon pastanesi*", İstanbul'un ilklerindendi (Dökmeci & Çıracı, 1990). İlerleyen dönemlerde Tokatlayan Otelinin alt katında pasta hizmeti sunmak amacıyla açılan "*Cafe Restaurant Splendide*" (Erdem, Hanılçe, 2019). Akademi olarak isimlendirilen ve dönemin önemli aydın, yazar, öğretim üyelerini ağırlayan "*Nisuz Pastanesi*" (Birsell, 2009), Kont ve soyluların uğrak mekânı olan "*Markiz*" gibi mekanlar (Deleon, 2002), Cumhuriyet dönemine yakın

bir tarihte hizmete açılan pastaneler olmuş ve bir bakıma Cumhuriyet dönemi pastacılık kültürünün temelini de oluşturmuşlardır.

2. Cumhuriyet Dönemi Pasta ve Pasta Türlerine Münhasır Mekanların Gelişimi

Pastacılık sektörünün belli bir kalıba sıkıştığı Osmanlı'ya nispeten Cumhuriyet dönemi pastacılık sektörü modernitenin de etkisiyle gelişim göstermiştir. Bu gelişimin en belirgin örneklerinden bir şüphesiz Cumhuriyet döneminde Maarif Vekâleti tarafından bayanlara ve ev hanımlarına yönelik profesyonel anlamda hamur işleri ve pastacılık eğitimi üzerine mektep ve enstitüler kurulmuş olmasıdır. Açılan bu kurumların temel amacı hamur işlerinde hem basmakalıp bilgilerle bu alanda eksiklikleri gidermek, hem de Fransız pastacılığı hegemonyasından sıyrılıp ülke geneli profesyonel bağlamda pastacılık anlayışını ülke geneline yaymak olmuştur (Milliyet, 15.11.1933). Kurulan bu enstitü ve mekteplerin aracılığı ile Alafranga usulü pastacılık anlayışı artık mutfak sanatlarımızın bir parçası haline gelecek bu alanda enstitülerde talebeler ders alacak hatta uzmanlar yetişmeye başlayacaktır (Ulus, 20.06.1937). Bahsi geçen bu eğitim kurumları ara ara Avrupa başkentlerine pastacılığın inceliklerini öğrenmek üzere stajyer hocalar göndermişlerdir (BCA, 180.9.0.0/41.215.9; Akşam,18.02.1948). Yine Cumhuriyet dönemi pastacılığın ilerlemesi üzerinde önemli gelişmelerden biri de yapım tekniklerini de içinde barındıran yemek ve tatlı tarifi kitapları olacaktır (Vakit, 18.08.1944). XX. Yüz yıl İstanbul'unda pastacılığın ivme kazanmasıyla gerek Cumhuriyet dönemi gerekse de Cumhuriyet'ten hemen önce bu gelişimler ışığında mekânsal anlamda Avrupa'ya özgü mekân sayılarında artış gözlenmeye başlanmıştı, hatta ilkler yaşanmaya başlanmıştır. Nisuzaz, Baylan, Markiz, Petrograd gibi nice unutulmaz hatta günümüze kadar bile devam eden mekânlar artık Cumhuriyet İstanbul'unda yerini almıştır. Cumhuriyet dönemi siyasi evrelerinde dünyada yaşanan fakat ülkemizin de tam anlamıyla hissettiği küresel olaylar pastacılık sektöründe duraklama ve aksamalar sebep olmuştur.

Bunlardan ilki 1929 dünya ekonomik buhranıdır (Yavuz, 2021). Yaşanan durgunluk ve mali kriz ve iflaslar sonrası birçok işletmenin kapanmasına sebep olmuştu (BCA, 30.10.0.0/ 166.154.7). Bir diğer siyasi olayların sektörel bazda olumsuzlukların yaşanmasına sebep olacak örneklerinden bir ise II. Dünya harbi olacaktır. Türkiye her ne kadar savaş dışı kalmayı arzulası ve bunu başarsa da tam anlamıyla olumsuzluklarından kendini sıyıramamış farklı sorunlarla yüz yüze kalmıştır (Öztürkci, 2020). Savaş öncesi kendisini hissettirmeye başlayan küresel bazda yaşanan buğday stoğu sıkıntısı (Akşam, 02.04.1937). Ülkemizde un kullanımında sınırlamalar getirilmesine sebep olmuş ve pastane menüleri büyük oranda zarar görmüştü (BCA, 30.18.1.2/96.95.17; Cumhuriyet, 23.11.1941). Uçak taar-

ruzlarına karşı tedbirler kapsamında akşam belli saatlerde sosyal mekanlar da dahil ışıklarda karartma yapmak, hatta dışarı sızan ışığı kamufle etmek amacıyla camlara ışık geçirmez perdelerin takılması (Yücebaş, 2023; (BCA.30.18.1.2/93.114.10). Mekanların erken kapanmasına ve işlerde durgunluk oluşmasına sebep olmuştur.

Savaş dönemi tedbirler kapsamında en çok azınlıkları etkileyen Varlık Vergisi Kanununu ile birçok sosyal mekân sektörünü elinde tutan azınlıkların etkisinin kırılmasına sebep olmuştur. Bu da pastane ve benzeri sektörlerdeki problemlerin sonucu olarak kapanmalar görülecek (Coşar, 2003). 1950'lerde ise İstanbul güneyden ve doğudan gelen yerel lezzetlerle yükseliş trendi kazanacaktır.

3. CUMHURİYET DÖNEMİNE DAMGA VURMUŞ KAFE-PASTANELER

3.1 Nisuz Pastanesi (1920-1967)

Baylan, Moskova, Elit ve Lebon gibi sektörel bazda adını duyurmuş olan (Birsell, 2014: 24). Aydın kesimin adının sıkça geçtiği Cumhuriyet dönemi pastanelerinden biri de kuşkusuz Markiz pastanesi olacaktır (Fiesta, 03.10.1993). Rum asıllı Niko Kiriçis'in sahibi olduğu ve tüm çalışanlarının gayrimüslim tebaadan Rum asıllı olan bu pastane (Dirlikyapan, 2010). Cumhuriyet'e az bir süre kala 1920 yılında Cadde-i kebir olarak adlandırılan **İstiklal 'de** kurulan, kültür ve edebiyat tarihine ev sahipliği yapmış olan bu pastane neredeyse günün 20 saati açıktı ve Salah Birsell'in tabiriyle "Edebiyat Fakültesi" ismini layıkıyla taşıyan bir değerdi (Birsell,2009). Ressam, yazar, felsefeci, akademisyen ve edebiyatçıların müdavimi oldukları bu pastane İstanbul'da akademi dünyasının vazgeçilmezleri haline gelmişti. Nisuz; Cahit Sıtkı, Fikret Muallâ, İbrahim Çallı, Peyami Safa, Fikret Adil, Fethi Karakaş, Orhan Veli (Milliyet, Yeni dizi, 97/1.6.1984), Bunun yanında bir dönemin Tokatlıyan ve Lebon, gibi pastaneleri mesken edinmiş, Süleyman Nazif, Yahya Kemal, Salah Birsell, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sait Faik, Oktay Akbal, Yakup Kadri gibi toplumca bilindik yazar, şair hatta siyasetçileri de ağırlamıştı. Bir buluşma noktası olarak da uzunca yıllar popülaritesini korumuştur (Akın, 1994, C2). Bu şirin Pastanenin, özellikle cumartesi günleri birçok bilim insanına, profesörlere ve edebiyatçılara ev sahipliği yapması dolayısıyla hep bir edebiyat fakültesini anımsattığı söylenmiştir. (Dirlikyapan, 2010). Bu pastanenin en ilgi çekici hatıralardan bir de Madam Pulitzer ile Mustafa Kemal arasında geçen diyalog olmuştur. Salah Birsell şu şekilde bilgi vermektedir kitabında: Bir gün "*Mustafa Kemal Atatürk, Nuri Conker*" ile Nisuz gelir o sıralarda sahibi bir kadın olan Madam Pulitzer'e işlerinin nasıl olduğunu sorar o ise işlerinin yolunda olmadığını ve 4 aydır kira ödeyemediğinden yakınıdır. Atatürk Adamlarından birine kiralari ödenmesini talimatı verir. Bu yaşı-

nan anı üzerine şu Reşit Galip ve Mustafa Kemal arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

Akşam Dolmabahçe’de sofraya kurulduğu vakit Madam Pulitz konusu yeniden açılır.

Reşit Galip: “Paşam doğru yapmadınız.”

- Neden? Siz insanların cebinde ne kadar para var bilir misiniz?

Ben Madam Pulitz’den parasızım.

Atatürk iyisinden kızmıştır: “Kalk git buradan.

Kalkmayacağım.

O halde ben kalkarım...

Ata kalkıp gitmiştir, ama Reşit Galip’in kendisine karşı çıkmasından hoşlanmıştır. İki ay sonra İnönü, Atatürk’e yeni Bakanlar Kurulu listesini sununca Atatürk: “Milli Eğitim için Reşit Galip’i düşünmez misiniz?” demiş ve Reşit Galip Milli Eğitim Bakanı olmuştur (Birsell, 2009: 62). Kuruluş tarihi tam olarak Cumhuriyetin kuruluşuna denk gelmese de Cumhuriyet döneminde pastanecilik anlayışının yaşandığı sanat dünyasının hayranlığını kazanmış bir değerdir.

3.2. Baylan (Loryan) Pastanesi (1923)

Kurucusunun Arnavut asıllı Rum Filip Lenas’ın olduğu Baylan Cumhuriyet döneminde mekân kültürü açısından en zengin içeriğe sahip pastanelerden biridir ve bu sebeple birkaç kelimeyle anlatılabilecek bir mekân değildir aslında. Cumhuriyet döneminde pastane kültüründe ilklerin yaşandığı bu pastane, günümüz Türkiye’inde bile çokça tüketilen ve menülerde olmazsa olmazlardan İtalyan menşei bir tatlı olan “*Trimasu*”, alafrağa kahve türlerinden “*espresso, milk shake, Cappuccino,*” gibi zevklerin Türkiye’de tanınması ve tüketilmesi Baylan Pastanesi vesilesi ile olmuştur. İtalya’dan getirttiği dondurma makineleriyle ürettiği İtalyan usulü dondurması, bir Fransız lezzeti olan krokanlı çikolataları ve meyveli, likörleri ile İstanbul halkına eşsiz lezzetler sunmaktaydı (Simyonidis, 2018). İstanbul’a Rumeli’den göç ettikten kısa bir süre sonra 1923 yılında Filip Lenas tarafından *Cafe l’Orient* ismiyle faaliyete başlayan bu pastane (Frelly, 2014). 1934 yılında “*Vatandaş Türkçe Konuş*” sloganıyla başlatılan Türkleşme ve Türkçeleşme hareketinin ardından bir Sanat tarihçisi olan Burhan Toprak’ın tavsiyesiyle Çağatay Türkçesinde “kendi alanında mükemmellik ve kusursuzluk, “ anlamı taşıyan “. Baylan ismini kullanmaya başlamıştır (Okurer, C.2, 1993). 2. Şubasını 1954’te Karaköy’de faaliyete sokan (Kavsara, 2020), Filip’in oğlu Harry Lenas. Bu meslekte akademik anlamda ihtisasını Viyana’nın önemli pastanelerinde staj yapmıştı. Staj

sonrası İsveç ve Viyana’da pasta ve çikolatalılık okullarında eğitim alarak pastane sektöründe önemli bir etkinlik kazanmıştı. 1956 yılında Türk pasta kültürünü araştırmak üzere Avrupa’nın en genç pastacı unvanına sahip Heidi Müshili’yi ağırlama şerefi de Karaköy’de açılan Baylan Pastanesine nasip olmuştur (Tan, 16.09.1956). Baylan’ın yükselişini sağlayan en ünlü tarifi ise Luxemburg’da ödüle layık görülen mucidinin Bay Harry olduğu “**Kup Baylan**” adındaki karamelli tatlısıdır. İstanbul’un ilk gündüz barını açması ve bunun yanında bu pastanede **Sevgililer Gününde** kalp figürlü çikolata ve pasta hazırlayarak hediye haline getirip bu özel günü kutlamayı; **Yılbaşı ritüelleri** modasında çığır açan bir markadır Baylan. Özel günlerin de aranan ismi olan bu pastane yüzlerce davetliye servis hizmeti sunacaktı ve ilkinin Dolmabahçe Sarayı’ndaki 400 kişinin katıldığı davette **Catering** hizmeti sunarak gerçekleştirecek birçok alanda çığır açacaktı. (Simyonidis, 2018). İlk yapımı 1954 senesine dayanan ve içeriğinde dondurma, badem kremşanti, bal ve karamel sosu bulunan, bu Baylan ismiyle özdeşleşmiş “**Kup Griye**” (*kupBaylan*) tatlısının Baylan’ın icadı olarak bazı Avrupa pastanelerinde halen “Coupe Baylan” olarak bilinmesi Baylanın vizyonunu gözler önüne sermektedir (Kadıköy, 26-05 & 01-06.2023).

Aydınların, edebiyat ve sanat dünyasının gözünde ayrı bir değere sahiptir ve çok anılar birikmiştir Baylan’da. Özellikle II. Dünya savaşında Türk edebiyat yazarlarının adeta bir buluşma noktası haline gelmişti (Freely, 2014). Birsel “Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu” kitabında şu şekilde anlatmıştır Baylan’ı ve orayı mesken edinmiş yazarları:

“Eğer 1948 yılında bir akşamüstü oraya gelecek olursanız orada Fahir Onger’i, Oktay Akbal’ı, Behçet Necatigil’i, Orhon Arıburnu’nu ve Salah Birsel’i görebilirsiniz. Pangaltı’daki Haylaf Pastanesi’nin garsonu Hristo da artık buradadır. Ama burası asıl şenliğini 1952 yılında Attila İlhan buraya gelip de otağ kurduktan sonra kazanacaktır” (Birsel, 2009). *1957’lerde burada toplanan edebiyatçı sayısı 30-40 arasındadır. Baylan’daki masaların yarısını bunlar doldurur”* (Birsel, 2009).

Baylan Karaköy şubesi bulunduğu alanın restorasyona girmesi sebebiyle 1992 yılında faaliyetini sonlandırmak zorunda kalmıştı. Günümüzde de aktif olan iki şubesinden biri olan ve bugün İstanbul’un en eski pastanesi unvanı taşıyan Baylan Kadıköy hala aktif olarak müdavimlerine servis yapmaktadır (Okurer, C,2, 1993). 2021’de ise Karaköy’de 2. Şube tekrardan açılır (Kadıköy ,26-05 & 01-06. 2023).

3.2. Petrograd Pastanesi (1923)

Gece gündüz açık olması hasebiyle, genelde bir yere geç gelenler için sık sık kullanılan “*burayı ne zannediyorsun Petrograd mı*” tabirini deyim olarak literatürümüze kazandıran, pastanedir Pedrograd. İsmi günümüzde

Saint Petersburg olan ve 1914 yılında I. Dünya harbi vuku bulunca Petrograd olarak değişen bir Rus şehriden almıştır bu mekân (Deleon, 20yy), 1923 Yılında Pera’da tam da Saray sineması karşısında açılan bu pastane mutfağı çok özenliydi ve çavdar ekmecli ve İsviçre peynirli kahvaltısıyla kendi müdavimlerini lezzetiyle oluşturmaya başlamıştı (Uturgauri, 2015). Başlarda Meşrutiyet caddesinde Nicole Ignatiedis tarafından kurulan ve bir süre sonra da İstiklal Caddesi’nde yeni yerine taşınan Petrograd yani 1940’lardaki ismiyle” Ankara *Pastanesi*” daha sonraları Mustafa Tütüncü adındaki bir işletmeciyeye devredilmişti. Uzun bir süre pastane olarak işletilen bu mekân yıllar sonra da hızlı yemek servisi yapan bir sandviççiye dönüşecektir. Sabaha kadar açık olması özelliğiyle Anadolu yakasına Kadıköy’e geçmek için son vapuru kaçırانların sabahlaması Petrograd’ı ön plana çıkaran en belirgin özelliklerindii. 1930’larda tarihçi Niyazi Berkes ve Felsefeci Macit Gökberk gençlik dönemlerinde birlikte bu mekânda sabahı beklemişlerdir. Edebiyat ve Sanat dünyasının çokça müdavimleri olduğu bir mekân olma özelliğini layığıyla taşıyan Petrograd magazinsel anlamda haber değeri taşıyan en önemli olayı ise; “*Ferdi Tayfur’un burada kokaine başlaması*” ve Mekânın üst katının bir salonunda kaçak kokain içildiğidir (Birsell, 2009).

3.3 Markiz Pastanesi (1940)

Gerek edebiyat ve gerekse de Siyaset dünyasından birçok önemli ismini ağırlayan «Markiz Pastanesi Fransız asıllı Lebon tarafından açılmıştı. 1940’larda iç tasarımı ve serviste sunduğu değerli kristal tabak ve bardaklarıyla bulunduğu döneme damga vuran pastane 1942 yılında Arabacı Yokuşu’nun olduğu yere taşınmasından sonra ‘Markiz’ adıyla Avedis Ohanyan Çakır işletmeye başladı. İsmi Fransa’da ünlü bir çikolata markası olan “Meunier” çikolata ve Paris’te üretilen “Marquise de Sevigne” çikolatalarının birleşiminden esinlenerek almıştır (Hürriyet, 10.08.1999). İstanbullu sosyetenin uğrak yerlerinden biri olan bu pastane şık kıyafetleriyle göz dolduran misafirlere beş çaylarında özel tarif pastaları, karamelleri tatma fırsatı tanırdı (Sky Life Şubat 2004). Buradaki konuklar biftek eşliğinde kaliteli şaraplar tüketiyor, Markiz böreği, ıspanaklı börek, pasta, meyveli şeker, çikolata, sütlü kakao ve şuruplar gibi bu mekâna has ürünleri tatma fırsatı buluyordu. Lezzet şöleninin yaşandığı bu pastane bir asırdan uzun bir süre aydın ve elit kesimin odak noktası olan bir mekândı (Hürriyet, 10.08.1999: 11). 1940 tarihinde restoran kafe & pastane anlayışıyla hizmete başlayan Markiz Pastanesi, 1980 yılında kapılarına kilit vurulmuştur (Fiesta, 03.10.1993). Markiz 2003 tarihinde çok uzun soluklu olmamak kaidesiyle sevenleri ile tekrardan buluştu hizmete açıldıysa da (Milliyet Gazetesi Cumartesi eki, 27.12.2003) 2013 yılında tekrardan kapanmıştır (Milliyet, 12.05.2021).

3.4. İnci Pastanesi “Profiterol” (1944)

Sahibinin aslen İstanbullu Arnavut kökenli olan İnci Pastanesinin de İstanbul’da ilklerle imza atılmış bir özelliği vardır II. dünya savaşının çok sert geçen yıkıcı dönemlerinde Luka Zigoridis (Zguridis) ve İlyadis adında İstanbullu iki Rum kafadar farklı lezzet ile kendi markalarını oluşturmak için uzun süre uğraş verirler. Sonunda da 1944 yılında Beyoğlu’nda günümüz dünyasında da çokça severek tüketilen, görünüm ve lezzet itibari ile ekler pastayı anımsatan çikolata soslu “profiterol” adlı tatlı çeşidini icat eder, İstanbullulara bu tatlıyı tattırma başarısına erişirler (Yaşın, 2012). İnci’nin işletmesi ve idari işlerini Luka Zigoris yapıyor Lefter ise genel olarak mutfağa ağırlık veriyordu (Üsdiken, 1994). Profiterol icadıyla ile Cumhuriyet tarihinden itibaren lezzet sürekliliğini hep koruyan bu pastanede en yeni çalışan personelinin bile 25 yıla aşkın bir tecrübesi bulunmaktaydı. Yılların eskitemediği pastane iç ve dış tasarımında ahşap dokusu olması ve sandalyelere nispeten eski dönem iskemle kullanması oldukça mütevazı ve sade bir ambiyansa sahip olmasını sağlamıştı. Ülkemizde profiterolü ilk icat edip satışa sunan işletme olarak bilinen İnci’nin kurabiyeleri, çikolataları, tartaletleri ve paskalya çörekleri de lezzetiyle ayrıca bir değer taşımaktaydı (Muhtelif Dergisi, sayı:2, 2019). Sır gibi saklanan Profiterolün tarifi dışında çok özel farklı sırları da vardı Bay Luka’nın Örneğin; sandviç ekmekleri 10 gün boyunca bile çok taptaze kalabiliyor, ısırdığınızda hala ilk günkü gibi puf-puf yumuşacık kıvamını koruduğunu hissedebiliyordunuz. Aslında bu hamur işleri için hiç de alışıla geldik bir durum değil çünkü normal şartlarda bu mümkün değildir (Simyonidis, 2018). Krema ile doldurulmuş hamur toplarının üst üste yığılması sonrası üzerine ise bolca çikolata sosunun dökülerek bir lezzet şöleni halini almasıyla Profiterol ismini alan bu tatlı İnci Pastanesi ile özdeşleşmiş ve bu tarifle tanınmıştı (bianet.org). Oturacak yer bulmakta güçlük çekilen bu pastanede uzunca oturmak da pek nasip olmuyor, tatlıyı alıp elinde ayak üstü yemek alışıla geldik bir durum bu pastanede (Yaşın, 2012). 2012 yılına gelindiğinde ise bulunduğu binadan çıkmak zorunda bırakılan bu işletme kapatılır hatta birçok gazete ve haber kanallarına konu olur (Taraf, 08.12. 2012).

4. SONUÇ:

İlk gelişimini Tanzimat döneminde baskın bir levanten kültürü etkisiyle tamamlayan pastacılık, yeni bir yeme içme ve sosyal mekân anlayışı getirmesiyle başlamıştır. Avrupa’ya özgü alafrağa *kafe* ve *pastanecilik anlayışı* ile İstanbullular artık yeni tatları Avrupa’ya özgü mekanlarda deneme fırsatı bulmuştu Pastacılık, unlu mamuller ve daha nice yeme içme mekanlarındaki bir diğer büyük değişimin etkisi ise Beyaz Rus göçü olacaktır. 1917 Bolşevik Devrimi’yle Rusya’daki monarşik düzen

bozulur, çok geçmeden Kızıldordu'ya karşı cephe alan veyahut bu yeni düzeni benimseyemeyen Çarlık yanlısı halk deniz yoluyla İstanbul'da soluğu almışlardır. Kont, Baron, General, Sporcu, Müzisyen gibi asil bir kesimin çoğunlukta olduğu bu kitle eski ismi "Grande Rue de Péra" olarak adlandırılan ve Osmanlıların "Cadde-i Kebir" olarak tabir ettikleri bugünkü İstiklal Caddesi, hiç olmadığı kadar büyük eğlence ve renkli bir hayata şahitlik etmişti. Eğlence hayatının yanında pasta ve pastanecilik sektöründe İstanbul'a büyük bir lezzet unsuru ve tecrübe kazandırmışlardı ve yaşanan bu hadise de Cumhuriyet dönemi pastacılık kültür gelişimi temeli niteliğinde sayılacak bir durumdur. Cumhuriyet dönemi ve öncesi saydığımız pastane ve şekerçi türü birçok mekân işletmeleri gayri müslim halktan oluşmaktaydı. Gayri Müslimleri politik, ekonomik ve sosyal hayatlarını etkileyecek bazı siyasi olay ve gelişmeler hatta yaptırımlar neticesinde kapatılan, devredilen iş yeri sayısı bir hayli yüksektir. Örnek olarak varlık vergisi sektörel bazda etkin rol oynayan azınlık halk için ağır bir yaptırımdı. Yine bu saydığımız mekanlar ve benzeri yerlerde alınan kararlar neticesinde yabancı uyruklu tebaanın çalıştırılmaması, çalıştırılanların ise işten çıkarılması gibi yasalar çıkartılmıştı. Saydığımız bu tarihi mekanların çoğu işletmecilerin de dahil neredeyse çalışanlarının tamamının azınlıklardan oluştuğu mekanlar mevcuttu ve bu personeller tecrübe ve nezaketleriyle bu tür mekanlara zenginlik katıyordu. II. Dünya savaşına henüz birkaç yıl kalmışken ülkeler arası bloklaşma yarışı sonrası ülkelerin buğday stoğu yarışına girmesine ve dolaylı olarak piyasada buğday miktarının azalmasına sebep olmuş, pastacılık sektörünü dolaylı olarak zora sokmuştu. Savaş döneminde buğday üretimi sekteye uğramış kıtlık sebebi ile alınan kararlar neticesinde, kek, pasta, unlu ve pastane mamulü üretimine kısıtlamalar getirilmesi ve un satışının yüksek oranda yasaklanması o dönemde de saydığımız bu mekanları derinden yaralamıştı. Hatta doyasıya fırınlardan aldığımız ekmek bile gram sınırlandırılmasıyla karneyle dağıtılır hale gelmişti. Yine II. Dünya savaşı tedbirleri kapsamında kararlar daire bakanlığınca korunma tedbirleri kapsamında ışıkların karartılması emri bu mekanların erken saatte kapatmasına sebep olmuştu. Bu da bu mekanların maddi olarak zarara uğramasına sebep olmuştu. 1955 yılında özellikle Beyoğlu'nda yaşanan talihsiz 6-7 Eylül olaylarında pastanelerde öncü olan azınlıkların konut ve iş yerlerinin yağmalanması birçok mekânın kapanmasına ya da devredilmesine sebep olmuştur. Bu tür mekanların kötü gidişatına sebebiyet veren siyasi ve sosyal olaylar bu şekilde bu tarihi mekanların yok olup gitmesinde önemli birer etken olmuştur. İstanbul'un 1950'lerden sonra bir cazibe merkezi haline gelmesi beraberinde kırsal göçü ve dolayısıyla da kırsal lezzetlerin bu tarihi lezzetlerin yerini almasına sebep olmuştur. Artık İstanbul'da doğuya ve güneye has lezzetler olan künefe, kadayıf, halka tatlı gibi tatlıların kendi ismiyle özdeşleşmiş mekanlar türemiş ve eski geleneksel olan baklava gibi tatlılarımız yine revaşa olmaya başlamıştır. Özellikle

II. Dünya savaşı sonrası özellikle 1948 yıllarına doğru İstanbul'da büyük bir pasta furyası başlamış ve pastacılık modası gerek İstanbul mekân anlayışını gerekse de pastaya merak salan kitleyi sarmalamıştı. Devlet destekli bir şekilde pastacılık sanatının icrası için yurt dışına eğitimcilerin gönderilmesi ve yurt içinde de açılan pastacılık okul ve enstitülerin etkisiyle de artık bu sanat İstanbul yerli halk tarafında layıkıyla icra edilmeye ve rağbet de görmeye başlamıştı. Pahalı olmasına rağmen pastane ürünlerinin satışı bir hayli yüksekti. Çay partilerinde pasta ve türevi ürünlerin de menülerde yer alması pastaya olan rağbeti ve dolaylı olarak fiyatları arttırmaya sebep olmuştu hatta yazarların gözünden bile kaçmamıştı bu durum. İstanbul'u yazılarında çokça zikreden Refik Halit Karay bu durumdan çok yakınmakta ve içinde ne olduğu belli olmayan alafranga tatlılar yerine kültürümüze has tatlıların tercih edilmesi mide sağlığımız için daha hayırlı olacağını belirtmekten kaçınmamıştı.

KAYNAKÇA

- Akıncı, T. (2019). Cumhuriyet'te Beyoğlu: kültür, sanat, yaşam (1923- 2003). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akın, N. (1994). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (Cilt2,) Kültür Bakanlığı Ve İstanbul Tarih Vakfı Ortak Yayını
- Akşam, 20.05.1944
- Akşam, 02.04.1937
- Akşam,16.08.1938
- Akşam, 30.07.1938
- Akşam,18.02.1948
- BCA, 30.10.0.0/ 166.154.7**
- BCA, 180.9.0.0/41.215.9
- BCA. 30.18.1.2/96.95.17
- BCA.30.18.1.2/93.114.10
- bianet.org <https://bianet.org/haber/tarihe-tatli-bir-yolculuk-inci-pastanesi-263372>
Erişim tar: 29.01.2025)
- Birsel, s. (2009) “*Ah Beyoglu Vah Beyoglu*” *Salah Bey Tarihi*2, İstanbul: Sel Yayıncılık,
- Birsel, S. (2003, 2014). Kahveler Kitabı, *Salah Bey Tarihi*1 İstanbul:, Sel Yayınları,
- Coşar, N. (2003). Varlık vergisi konusundaki yolsuzluk söylentileri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58(02).
- Cumhuriyet, 23.11.1941
- Cumhuriyet, 08.02.1985
- Deleon, J. (20.Y.y.). *Pera Hatıratı (Anı / Arşiv)*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Deleon. J. (2002) *Bir Beyoğlu Gezisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dökmeci, V., Çıracı, H. (1990). *Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Dirlikyapan, J. Ö. (2010). ‘İstanbul’da Edebiyatçıların Mekanları’, *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Volume 5/3 Summer* , İstanbul
- Emeksiz, A. (2009). *İstanbul kahvehaneleri. Karaların ve denizlerin sultanı İstanbul, 2*,

Erdem, Ü. B., & Haniilçe, M. (2019). Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu Ve Lokantası-Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1367-139

Fiesta, 03.10.1993

Freely, J. Freely, B. (2014). *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, (Çev.Yelda Türedi). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hürriyet, 10.08.1999

Samancı, Ö. (2013). Alafranga Tatlıcılık Ve Pastane Kültürü. **National Geographic Traveler**, 41-45.

Simyonidis, M. Ç. (2018). İstanbul'um Tadım, Tuzum, Hayatım, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi Ve Ticaret AŞ. 2. Baskı

Sky Life Şubat 2004

Kadıköy, 26-05 & 01-06.2023

Kavsara,2020:01 *Turizm Ansiklopedisi*, <https://Turkiyeturizmansiklopedisi.Com/Baylan-Pastanesi> (Erişim Tarihi: 06.03.2024

Pınar, M. (2020). Fuhuş ve Zührevi Hastalıkların (Frengi) TBMM'de Tartışılması ve Resmi Raporlara Yansımaları (1920-1932). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 15-42.

Tan, 16.09.195

Tanyer, T. (2011). *Ankara'da yalnız ve yalnız Süreyya var* (Vol. 31, pp. 233-260). Kebikeç.

Taraf, 08.12. 2012

Temel, M. (1998). *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlar.

Toprak, Z. (1994). ” Mütareke Döneminde İstanbul” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (6.Cilt, 23). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı

Milliyet, 15.11.1933

Milliyet, 12.05.2021 <https://www.milliyet.com.tr/gundem/bir-donem-sapkasiz-girilmiyordu-geri-donuyor-6503775> Erişim tar: 04.03.2025

Milliyet Gazetesi Cumartesi eki, 27.12.2003

Milliyet, Yeni dizi, 97/1.6.1984

Muhtelif Dergisi, sayı:2, 2019

Okurer, H. (1993).”Baylan Pastaneleri”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, **Cilt:II**, Sayfa. 98, İstanbul: Kültür Bakanlığı Ve Tarih Vakfı

Öztürkci, A., (2020). Cumhurbaşkanı İnönü'nün TBMM'yi Açış Konuşmaları Bağlamında Türk Dış Politikası ve Türkçü-Turancı Akımlar (1939-1944).

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , cilt.49,
103-132.

Uturgauri, S. (2015). *Boğaz'daki Beyaz Ruslar 1919-1929*, İstanbul: Tarihçi
kitap evi,

Ulus, 20.06.1937

Üsdiken, B.(1994). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (Cilt4, S. 171) Kültür
Bakanlığı Ve İstanbul Tarih Vakfı Ortak Yayını

Vakit, 18.08.1944

Yaşın. M. (2012). *İstanbul Lezzetleri*, İstanbul: Doğan Edmond Yayıncılık.

Yavuz, E. (2021). 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye'ye Ve Diğer Ülke-
lere Olan Etkisinin İstatistik Analizi. Erzincan Üniversitesi *Sosyal Bilimler
Enstitüsü*

Dergisi, 14(2), 377-390.

Yücebaş, F. (2023). Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Arifesi ve Savaş Esnasında
Olası Saldırılarına Karşı Halkı Bilgilendirme Çalışmaları. *Anasay*, (26),
84-96.